

EKONOMICKÝ ČASOPIS

35 | 1987 | 12

8.— Kčs

Z OBSAHU

Tridsaťpäťročné výročie Ekonomického časopisu – E. Hlavatý – VLACHYNSKÝ, Karol: Pôsobenie financií na efektívnosť reprodukčného procesu – KREJČÍ, Igor: Náčrt formovania a pôsobenia vonkajších ekonomických vzťahov v pod-

mienkach úplného chozrasčotu – RUSMICH Ladislav: Socialistické súťaženie súťaživosť a monopol – NIKL, Miroslav: Miesto a rola prevodu zahraničnej technológie z vyspělých kapitalistických štátů v koncepcii „4 modernizaci“ v soudobé ČLR – ŠIBL, Drahoš: Európsky akt a budovanie „európskeho technologického spoločenstva“ v Európskych spoločenstvách – Recenzie – Bibliografia – Obsah 35. ročníka Ekonomického časopisu

Ekon. Čas., 35, 1987, č. 12, s. 1065–1152

ISSN 0013–3035

s. Vaňo

S-1-C

VEDA, VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
814 30 Bratislava, Klemensova 19

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Časopis pre marxisticko-leninskú ekonomickú teóriu

Ekonomický časopis prináša state a diskusné príspevky z oblasti marxistickej politickej ekonómie, plánovitého riadenia a rozvoja socialistického národného hospodárstva, teórie a metodológie spoločenskej prognózy a výsledkov prognostických prác, teórie hospodárskej politiky, financií, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných úsekových ekonomík. Venuje pozornosť otázkam medzinárodnej socialistickej integrácie, vedecko-technickej revolúcie a využívaniu ekonomicko-matematických metód. Zaoberá sa aj ekonomikou kapitalistických a rozvojových krajín a kritikou buržoázných ekonomických teórií. Prináša recenzie teoretických prác, správy z vedeckého života a bibliografiu.

Ekonomický časopis печатает статьи и дискуссии из области марксистской политической экономии, планового управления и развития социалистического народного хозяйства, теории и методологии общественного прогноза и результатов прогностических работ, теории экономической политики, финансов, экономики промышленности, сельского хозяйства и других отраслевых экономик. Он уделяет внимание вопросам международной социалистической интеграции, научно-технической революции и использованию экономико-математических методов. Занимается также и экономикой капиталистических и развивающихся стран равно как и критикой буржуазных экономических теорий. В журнале публикуются рецензии теоретических работ, новости из научной жизни и библиография.

Ekonomický časopis brings articles and discussion on marxist political economy, planned management and development of the socialist national economy, theory and methodology of the socialist forecasting and of the results of forecasting works, theory of the economic policy, finances, industrial economics, agricultural economics and other branch economics. It gives attention to the questions of the international socialist integration, scientific and technological revolution and applying of the economic-mathematical methods. It also deals with the economic problems of the capitalist and developing countries and with the critics of the bourgeois economic theories as well. It brings reviews of theoretical publications, news about the scientific life and bibliography.

Hlavný redaktor Egon Hlavatý
Výkonná redaktorka Zora Komínková
Redaktorka Katarína Rybanská
Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Ladislav Anďrášik, Ivan Figura, Vladislav Garaj, Ivan Haluška, Pavel Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Jan Iša, František Jarušek, Miloslav Jirges, Jozef Košnár, Ján Kúkel, Adam Laščiak, Ladislav Lysák, Jozef Markuš, Vladimír Mikuláš, Jan Přivara, Štefan Samson, Jozef Sokira, Eduard Šarmír, Mian Šikula, Ladislav Unčovský, Vladimír Vrtiak.

Adresa redakcie: Fučíkova 10, 811 02 Bratislava, telefón 576 37, 543 41-3.

Číslo bolo redakčne spracované v auguste 1987.

OBSAH

Tridsaťpäťročné výročie Ekonomického časopisu – E. Hlavatý — — — — 1068

K teoretickým otázkam prestavby hospodárskeho mechanizmu

VLACHYNSKÝ, Karol: Pôsobenie financií na efektívnosť reprodukčného procesu 1073

State

KREJČÍ, Igor: Náčrt formovania a pôsobenia vonkajších ekonomických vzťahov v podmienkach úplného chozrasčotu — — — — — 1091

Diskusia

RUSMICH, Ladislav: Socialistické súťaženie, súťaživosť a monopol — — — — 1101

Prehľady

NIKL, Miroslav: Miesto a role prevodu zahraniční technologie z vyspělých kapitalistických států v koncepci „4 modernizaci“ v soudobé ČLR — — — — — 1115

ŠIBL, Drahoš: Európsky akt a budovanie „európskeho technologického spoločenstva“ v Európskych spoločenstvách — — — — — 1127

Recenzie

BUČEK, M. a kol.: Priestorové vzťahy v národnom hospodárstve — K. Mikušová 1142

Obsah 35. ročníka Ekonomického časopisu — — — — — 1146

Bibliografia — — — — — 1151

СОДЕРЖАНИЕ

35-я годовщина Экономического журнала — Э. Главаты — — — — 1068

K теоретическим вопросам перестройки хозяйственного механизма

ВЛАХИНСКИЙ, Карол: Влияние финансов на эффективность процесса воспроизводства 1073

Статьи

- КРЕЙЧИ, Игор: Очерк формирования и функционирования внешних экономических отношений при условиях полного хозрасчета — — — — — 1091

Дискуссия

- РУСМИХ, Ладислав: Социалистическое соревнование, способность соревноваться и монополия — — — — — 1101

Обзоры

- НИКЛ, Мирослав: Место и роль перевода зарубежной технологии из развитых капиталистических стран в концепции „4 модернизаций“ в современной Китайской народной республике — — — — — 1115
- ШИБЛ, Драгош: Европейский акт и постройка „европейского технологического сообщества“ в Европейских сообществах — — — — — 1127

Рецензии

- БУЧЕК, М. и кол.: Пространственные отношения в национальном хозяйстве — К. М и к у ш о в а — — — — — 1142

- Перечень статей опубликованных в журнале в 1987 г. — — — — — 1146

- Библиография — — — — — 1151

CONTENTS

- 35th Anniversary of Economic Journal — E. Hlavatý — — — — — 1068

Theoretical Questions of Economic Mechanism Restructuring

- VLACHYNSKÝ, Karol: Influence of Finances on the Reproduction Process Efficiency 1073

Articles

- KREJČI, Igor: Forming and Functioning of External Economic Relations under the Conditions of Full Khosraschot — — — — — 1091

Discussion

- RUSMICH, Ladislav: Socialist Competition, Competitiveness and Monopoly — — 1101

Review Articles

NIKL, Miroslav: Place and Role of the Transfer of Foreign Technology from Developed Capitalist Countries in the Concept of „4 Modernizations” in the Contemporary Chinese National Republic – – – – –	1115
ŠIBL, Drahoš: European Act and Building of „European Technological Community” in European Communities – – – – –	1127

Book Reviews

BUČEK, M. and Col.: Spatial Relations in the National Economy – K. Mikušová	1142
---	------

Contents of the 35th Volume of the Journal Ekonomický časopis – – – – –	1146
---	------

Bibliography – – – – –	1151
------------------------	------

Tridsaťpäťročné výročie Ekonomického časopisu

35 rokov je relatívne krátky časový úsek a nie je ani okrúhlym jubileom, pri ktorom by hodnotenie minulosti bolo už tradíciou. Ak sa predsa len chceme zastaviť nad uplynulými rokmi pôsobenia nášho časopisu, je to predovšetkým preto, že toto výročie zapadá do určitého prelomového obdobia našej spoločnosti, v ktorom sa otvárajú nové perspektívy pre rozvoj ekonomickej teórie a v týchto súvislostiach aj nášho časopisu. Tento pohľad do minulosti teda chápeme nielen ako hodnotenie dosiahnutých výsledkov, ale predovšetkým z hľadiska posúdenia možností a predpokladov pre budúce ciele a úlohy časopisu.

Vznik Ekonomického časopisu v roku 1953 a jeho ďalšia činnosť boli bezprostredne spojené s rozvíjaním marxistickej ekonomickej vedy v Slovenskej akadémii vied. Už v roku 1949, teda 4 roky pred ním, vznikol jeho bezprostredný predchodca — Ekonomický zborník (pod názvom *Oeconomica Slovaca*) vtedajšej Slovenskej akadémie vied a umení. Tento zborník počas svojho štvorročného fungovania priniesol celý rad teoretických článkov slovenských i sovietskych ekonómov zameraných na otázky marxistickej politickej ekonómie. Jeho činnosť nielen potvrdila oprávnenosť požiadavky vytvoriť slovenský teoretický ekonomický časopis, ale umožnila overiť si vlastné sily a získať potrebné skúsenosti. Založenie Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied nástojčivo podporovalo požiadavku vybudovať si širšiu než len zborníkovú publikačnú bázu. Tým viac, že postupne sa rozvíjajúca teoretická základňa ekonomickej vedy na Slovensku si takýto časopis objektívne vyžadovala.

Ďalší vývoj opodstatnenosť tohto kroku plne potvrdil. Ak ekonomickú vedu ešte niekoľko rokov po oslobodení Slovenska reprezentovali skupinky navzájom dosť izolovaných, a nielen na výskum špecializovaných jednotlivcov, v ďalších obdobiach sa rozrástla na vednú oblasť rozvíjajúcu sa v širokom fronte samostatných a profesionálne pestovaných vedných disciplín. V rozširujúcej sa inštitucionálnej sieti vysokoškolských, rezortných a akademických pracovísk sa okrem národohospodárskej problematiky rozvinulo skúmanie ekonomiky jednotlivých odvetví národného hospodárstva, rôznych blokov reprodukčného procesu, prierezových otázok riadenia a fungovania národného hospodárstva i metód hospodáre-

nia. Tento vopred nepredvídateľný rozvoj, ktorý slovenská ekonomická veda zaznamenala za relatívne nie dlhé obdobie, ukazuje obrovský skok duchovnej úrovne národa, ktorý podnietili a umožnili uskutočňujúce sa spoločenské zmeny.

Široká štrukturalizácia vedy a výskumu si pochopiteľne vynútila aj prehlbovanie ich vzájomných kontaktov, rozvíjanie rôznorodých foriem a spôsobov ich komunikácie. Tento proces je nezastupiteľný bez ekonomicky špecializovaných časopisov. Dlhšie obdobie po svojom založení túto funkciu plnil Ekonomický časopis v podstate sám. A aj dnes, keď sa v tejto oblasti rozšírilo spektrum komunikačných prameňov a problémami ekonomiky sa zaoberá aj na Slovensku viacero ekonomických a spoločenskovedných časopisov, zostáva Ekonomický časopis v podstate epicentrom publikačnej komunikácie v oblasti ekonomickej teórie pre základný a aplikovaný ekonomický výskum i pre širšiu ekonomickú verejnosť.

Prudký rast autorskej a čitateľskej základne vo výskume, na pedagogických pracoviskách, ale aj v podnikoch na Slovensku, a teda reálny záujem o slovenský teoretický, na ekonomické otázky zameraný, odborný časopis viedol postupne k rozširovaniu jeho rozsahu a jeho vydávania. Ak v prvom roku 1953 tvorili ročný rozsah 4 čísla, v nasledujúcom roku to už bolo 6 čísiel, od roku 1966 10 čísiel a v roku 1981 sa dosiahol súčasný stav 12 čísiel ročne. To samozrejme umožnilo zväčšovať priestor pre širší okruh a počet prispievateľov. Okolo časopisu sa sústredil široký kruh autorov z rôznych oblastí ekonomickej teórie a praxe. V stále narastajúcom, a súčasne doplňujúcom a obmieňajúcom sa autorskom kruhu sústredenom okolo Ekonomického časopisu sa za uplynulé obdobie objavilo na jeho stránkach vyše 2000 statí, diskusných príspevkov, konzultačných článkov, prehľadov, glos, okrem toho množstvo recenzií, správ a iných príspevkov. Časopis sa tak stal širokým fórom výmeny poznatkov a názorov a možno povedať, že aj určitým zrkadlom ekonomickej vedy na Slovensku, ukazoval, akým smerom sa ekonomická veda ubera a aké výsledky dosahuje.

Výraznou zmenou charakterizujúcou pretvárajúci sa profil Ekonomického časopisu však nie sú len kvantitatívne zmeny v rozšírení jeho rozsahu a počtu prispievateľov a čitateľov, ale aj skutočnosť, že časopis podstatne rozšíril hranice svojho pôsobenia. Predovšetkým tým, že sa stal ďalšou teoretickou tribúnou ekonomickej vedy v Československu, na ktorej hľadajú a nachádzajú svoje miesto pre teoretickú diskusiu českí a slovenskí ekonómovia. Svedčí o tom aj stále rastúci záujem autorov o publikovanie v Ekonomickom časopise. Súčasne však časopis čoraz aktívnejšie vystupoval v zahraničí. Dnes už 261 výtlačkov časopisu sa posielala do zahraničia, z čoho 163 do socialistických krajín a 98 do nesocialistických krajín, a to do knižníc, vysokých škôl, vedeckých inštitúcií a pod.

Takisto v rastúcej miere časopis prijímal príspevky zo zahraničia

a zapojil sa tak do silnejúceho prúdu medzinárodnej vedeckej spolupráce predovšetkým socialistických krajín. Na jeho stránkach sa za uplynulé obdobie objavilo 212 príspevkov od zahraničných autorov a 434 recenzií prác zahraničných ekonómov. Pritom od prekladov už publikovaných zahraničných článkov v začiatočnom období prešiel k uverejňovaniu len originálnych príspevkov písaných priamo pre Ekonomický časopis.

Aj tieto skutočnosti zdôrazňujú zvyšovanie nárokov na teoretickú úroveň príspevkov. Cez stránky Ekonomického časopisu sa totiž poznatky a názory československej ekonomickej vedy prezentujú na celosvetovom fóre. Naopak, v zahraničných článkoch, recenziách sa zasa otvára pohľad na vývoj ekonomickej teórie v zahraničí, najmä v socialistických krajinách.

Pri spätnom hodnotiacom pohľade na uplynulé obdobie života časopisu nemožno, pochopiteľne, obísť ani tých, ktorí sa podieľali na dosiahnutých výsledkoch — široký kolektív redakčnej rady časopisu, v ktorom sa za toto obdobie vystriedalo 58 popredných slovenských ekonómov z výskumu, vysokých škôl i riadiacich orgánov, ako aj z ďalších pracovísk. Na vedení časopisu postupne spolupracovalo 12 hlavných redaktorov, z ktorých takmer každý vniesol svoj tvorivý podiel k jeho fungovaniu, formovaniu jeho profilu a k rastu jeho mena a spoločenského uznania. I keď ich všetkých nemenujeme, nemôžeme pri tejto príležitosti nespomenúť z už nežijúcich prof. Dr. Štefana Heretika, DrSc. a Dr. Andreja Lantaya, CSc., ktorí sa dlhé roky podieľali na vedení časopisu a na jeho vzostupe.

Obsahová náplň časopisu v uplynulom období vychádzala zo širokého tematického spektra časopisu. Časopis sa zameriava na teoretické otázky marxistickej politickej ekonómie, plánovitého riadenia socialistického národného hospodárstva, teórie hospodárskej politiky, úsekové ekonomiky, ako aj na otázky vonkajších ekonomických vzťahov a socialistickej ekonomickej integrácie a ekonomické problémy nesocialistických krajín a kritiky buržoáznych ekonomických teórií. Pritom témy, ktorými sa časopis zaoberal, nemajú iba časovo obmedzenú aktuálnosť, ale mnohé z nich majú čo povedať i dnešku. Svedčí o tom skutočnosť, že niektoré problémy, ktorým sa so zvýšenou pozornosťou venoval časopis už v prvých rokoch svojej existencie, nie sú nezaujímavé ani pre dnešok a nachádzajú stále svojich záujemcov. A nie sú to iba dobové články reagujúce na proces industrializácie a kolektivizácie v 50. rokoch, ale aj úvahy o predmete politickej ekonómie, o otázkach proporcionality a rovnováhy, o problematike úsekových ekonomík, ako aj priestorová problematika v 60. rokoch, a napokon v celom období sa v stredobode pozornosti nachádzali otázky zdokonaľovania systému riadenia socialistickej ekonomiky. Isto nie je bez zaujímavosti, že už v 50. ale najmä v 60. rokoch časopis venoval nie zanedbateľnú alebo náhodnú, ale cieľavedomú pozornosť aj takým otázkam, ako je uplatňovanie ekonomicko-matematických metód.

Kvantitatívne i kvalitatívne zmeny vo vývoji ekonomickej vedy na Slovensku pochopiteľne stávali aj Ekonomický časopis pred stále nové úlohy a požiadavky. Rozšíril sa obsah skúmaných problémov o nové a nové oblasti, širšie sa rozvinulo ekonomicko-matematické modelovanie, celkom novou oblasťou sa stal rozvoj prognostickej činnosti, rozširovali a prehlbovali sa spojenia s ďalšími spoločenskými vedami, so sociológiou, psychológiou, nastolili sa nové požiadavky skúmania sociálnych procesov v spojení s ekonomikou. Čoraz väčšiu váhu nadobúdali otázky vonkajších ekonomických vzťahov a socialistickej ekonomickej integrácie. V oblasti nesocialistických ekonomík sa kritika buržoáznych ekonomických teórií posunula aj do sféry reálnych ekonomických procesov prebiehajúcich v súčasnom kapitalizme, ich dosahu na vývoj v nesocialistickom svete, ale aj v socialistických krajinách i do sféry vzájomných vzťahov jednotlivých súčastí svetovej ekonomiky. Čoraz nástojčivejšie vystupovala do popredia potreba skúmania ekonomických otázok vojny a mieru a hospodárskej spolupráce krajín s rozdielnym spoločenským zriadením.

Výrazným impulzom formujúcim súčasnú orientáciu Ekonomického časopisu sa stali zasadania XXVII. zjazdu KSSZ a XVII. zjazdu KSČ tak vo fáze ich prípravy, ako aj realizácie záverov týchto rokovaní. Vo svojom úsilí prispieť k tvorivému rozpracovaniu týchto záverov sa časopis sústredil na ďalšie rozvíjanie poznania a objasňovania marxistickej politickej ekonómie, a najmä na teoretické rozpracovanie problémov riadenia socialistickej ekonomiky a jeho prestavby, s osobitným zreteľom na zintenzívnenie procesov socialistickej ekonomickej integrácie. Časopis venoval zvýšenú pozornosť skúmaniu otvorených otázok intenzifikácie socialistickej ekonomiky a urýchlenia vedecko-technickej revolúcie. Nová, dlhodobá orientácia pohľadu na tieto otázky sa odrazila aj v rozšírení priestoru pre články a state prognostického charakteru a pre metodologické otázky ekonomického prognózovania. Z aktuálnych podnetov rozvoja ekonomickej teórie a požiadaviek spoločenskej praxe vykryštalizovala aj potreba vytvoriť v časopise nové osobitné rubriky k ekonomickým problémom vedecko-technického pokroku, k otázkam sociálno-ekonomického prognózovania a k teoretickým otázkam prestavby hospodárskeho mechanizmu.

I tento stručný, dalo by sa povedať „telegraficky formulovaný“ pohľad na minulosť a súčasnosť časopisu v priebehu tridsiatich piatich rokov jeho existencie ukazuje, že jeho charakteristickou črtou bolo trvalé úsilie o nový pohľad na spoločensko-ekonomické javy, ktoré vývoj zákonite prináša, o zabezpečenie prevodu poznatkov vedy a teórie do spoločenskej praxe, úsilie o zodpovedanie otvorených otázok, ktoré si v jednotlivých fázach vývoja socializmu vyžadovali teoretickú analýzu a zovšeobecnenie. Toto publikačné krédo platí v plnej miere aj pre jeho orientáciu do budúcnosti. Pohľad na uplynulé roky umožňuje konštatovať, že časopis si svojou doterajšou činnosťou vytvoril nevyhnutné pozície pre

plnenie náročnejších nových úloh, ktoré vytýčili aj pre ekonomickú teóriu v Československu závery XVII. zjazdu KSČ. Časopis si získal žiadúce uznanie, širokú bázu kvalifikovaných autorských spolupracovníkov, potrebný záujem o časopis doma i v zahraničí a v neposlednom rade — ako dôležitú devízu — aj skúsenosti, aktivitu a záujem redakčného kolektívu.

Pri tomto retrospektívnom hodnotení nechceme povedať, že to bola cesta poznačená iba úspechmi a výhrami. Boli aj omyly a prehry, lenže aj z nich je možné a potrebné poučiť sa. Časopis predsa odrážal vývoj vedy a tento vývoj nikdy nie je priamočiara, bezkonfliktová a girlandami ovenčená cesta, ale proces, v ktorom postup vpred sa dosahuje aj s určitými obetami. Rozhodujúca však je dynamika tohto procesu, neustály posun myslenia, a predovšetkým jeho konečné výsledky, ktoré vytvárajú novú kvalitu.

V ďalšej činnosti Ekonomického časopisu ako dôležitého článku v reťazi veda-výskum-spoločenské využitie bude teda treba na základoch, ktoré už dosiahol, ďalej budovať. V tomto rámci bude pri tom treba aj v ďalšom období využiť pozitívne výsledky z doterajšej spolupráce najmä s časopisom Politická ekonomie, ale aj s ďalšími časopismi.

Osobitný dôraz bude potrebné klásť na to, aby časopis reagoval na živé a naliehavé spoločensko-ekonomické otázky z pohľadu vedy a teórie a v rámci toho najmä na dopracovanie a ďalšie teoreticky fundované rozvíjanie komplexného programu spoločensko-ekonomickej prestavby v najširších vnútorných a vonkajších súvislostiach a väzbách. Takýto prístup si bude pochopiteľne tiež vyžadovať vysokú koncepcnosť pri výbere tém a článkov, náročnosť na úroveň ich spracovania, invenčnosť a novátorstvo článkov tak, aby zodpovedali stále rastúcim spoločensko-ideologickým nárokom, a súčasne podnecovali myslenie čitateľov i záujem o časopis v širokej ekonomickej verejnosti v Československu i v zahraničí.

Egon Hlavatý
hlavný redaktor

K teoretickým otázkam prestavby hospodárskeho mechanizmu

Pôsobenie financií na efektívnosť reprodukčného procesu

VLACHYNSKÝ, Karol

Prežívame búrlivé obdobie prestavby, ktorá má v ekonomickej oblasti vyústiť do hospodárskeho mechanizmu zodpovedajúceho objektívnym podmienkam a cieľom rozvinutej socialistickej spoločnosti v ČSSR. Do hospodárskeho mechanizmu, ktorý by uvoľnil tvorivé sily pracovných kolektívov a ich jednotlivých členov, ktorý by nielen zodpovedal dosiahnutému stupňu rozvoja výrobných síl, ale stal sa aj najdôležitejším stimulom ich ďalšieho všestranného rastu a zdokonaľovania. Je to kliesnenie cesty stratégii urýchlenia prijatej XVII. zjazdom KSČ a celou našou spoločnosťou ako nevyhnutného procesu zabezpečujúceho, aby sa objektívne spoločenské prednosti socializmu pred kapitalizmom aj ekonomicky plne realizovali.

To všetko si vyžaduje znova prehodnotiť teoretické prístupy aj praktické riešenia konštrukcie jednotlivých článkov a hospodárskeho mechanizmu ako celku. V oblasti financií vyvstáva pred ekonómami potreba po novom zodpovedať problém, ako financie môžu a majú pôsobiť v hospodárskom mechanizme rozvinutej socialistickej spoločnosti v smere optimálneho zabezpečovania jej cieľov.

V tejto stati sa pokúsime poukázať na súvislosti riešenia problému aktívneho pôsobenia financií na reprodukčný proces s cieľom zabezpečiť zvyšovanie jeho efektívnosti.

1. *Súčasný stav problematiky*

Problematika aktívneho pôsobenia financií na reprodukčný proces s cieľom zabezpečiť zvyšovanie jeho efektívnosti je dlhodobo v strede záujmu finančných ekonómov. V teórii sa táto črta pôsobenia financií považuje za natoľko podstatnú, že ju viacerí autori označujú za funkciu

socialistických financií.¹ V praxi však ešte stále prevláda pasívna úloha financií: zabezpečiť prefinancovanie vecných úloh plánu. Pritom sa tieto vecné úlohy dovádzajú do hospodárskych organizácií v rozhodujúcej miere rozpisom po riadiacej vertikále. Pri ich formulovaní je prioritný bilančný prístup vyplývajúci z úsilia centrálne a globálne zladiť potreby s existujúcimi zdrojmi. Z doterajšej logiky systému zainteresovanosti a spôsobu určovania plánových úloh od dosiahnutej úrovne hospodárenia však rezultuje tendencia organizácií maximalizovať v pláne svoje potreby a minimalizovať výstupy. Úsilie dosiahnuť centrálne vybilancovanie — aj keď jeho reálne dosiahnutie nezabezpečuje prekonanie ohromného množstva čiastkových štruktúrnych, časových a priestorových disproporcií — je neobyčajne náročné, pretože centrum sa musí opierať o informácie vychádzajúce prevažne z jednotlivých organizácií, a sú preto nevyhnutne poznačené ich záujmami. Systém teda objektívne tlačí centrálne orgány do operatívneho riadenia.

Pokiaľ ide o financie, v tejto situácii sa javí potrebným alokovať finančné zdroje predovšetkým tam, kde z pohľadu centrálneho bilancovania výroba (a teda ponuka) neuspokojuje dopyt, kde sú „úzke miesta“ ekonomiky. Takýto prístup vcelku konzervuje jestvujúcu štruktúru, málo finančných aj hmotných zdrojov zostáva na uskutočňovanie štruktúrnych premien sledujúcich kritériá rastu celkovej efektívnosti reprodukčného procesu. Pomalosť potrebných štruktúrnych premien vyplýva nielen z obmedzenosti zdrojov, ktoré sú na tieto ciele k dispozícii, ale aj z vysokého stupňa predurčenosti alokácie rozvojových zdrojov nadmernou rozostavanosťou.

Opísaný spôsob alokácie si vynucuje vysoký stupeň redistribúcie zdrojov prostredníctvom nadpodnikových orgánov a štátneho rozpočtu tak, aby ich rozmiestnenie zodpovedalo zadaným vecným úlohám plánu a potrebám centrálneho vybilancovania hmotných zdrojov a potrieb. Úmerne tomu sa obmedzuje aktívne pôsobenie financií — odsudzujú sa prevažne na pasívny nástroj zabezpečujúci vopred určené smery rozdelenia spoločenského produktu a národného dôchodku.

Často kritizovaná skutočnosť, že financie nepôsobia dosť aktívne na efektívnosť reprodukčného procesu, nie je teda spôsobená len nedostatkami vo vnútornej konštrukcii financií a ich jednotlivých nástrojov, ale predovšetkým logikou pôsobenia doterajšieho hospodárskeho mechanizmu. Ten odsúval financie do pozície výkonných nástrojov realizácie rozhodnutí prijatých v zásade mimo ich pôsobnosti. Preto mohli pôsobiť na efektívnosť len pri vykonávaní týchto rozhodnutí, a nie na efektívnosť samých rozhodnutí v procese ich prijímania.

¹ V niektorých prácach sa stimulačné pôsobenie financií považuje za súčasť rozdeľovacej funkcie financií. „... môžeme aktívnu stránku rozdeľovacej funkcie socialistických financií označiť ako stimulačná stránka rozdeľovacej funkcie“ [1, s. 207]. Podobne [2, s. 12].

V iných prácach sa — najmä pokiaľ ide o financie podnikov a odvetví — formuluje samostatná stimulačná funkcia financií. Pozri napr. [3; 4, s. 11; 5, s. 15] atď.

Ak chceme, aby financie účinnejšie pôsobili na efektívnosť, je potrebné zmeniť ich postavenie v hospodárskom mechanizme. Volanie po takejto zmene nie je samoúčelné. Peniaze totiž uvádzajú všetky najrozmanitejšie činitele, vstupy a výstupy reprodukčného procesu na spoločného menovateľa, a preto finančné kategórie a ukazovatele môžu najsúhrnnejšie vyjadrovať dosiahnutú úroveň a vývoj ekonomickej efektívnosti v celej ekonomike i v jej jednotlivých organizačných článkoch a v súvislosti s tým aj spätne na túto efektívnosť vplývať.

V zásade možno povedať, že intenzita pôsobenia financií v reprodukčnom procese závisí od dvoch skutočností: od komplexu podmienok, v ktorých financie pôsobia a od samej vnútornej štruktúry financií.

2. Podmienky pre pôsobenie financií

Podmienky, v ktorých financie pôsobia, možno súhrnne charakterizovať jednak priestorom, aký dáva uplatňovaný variant hospodárskeho mechanizmu pre rozvinutie funkcií peňazí, jednak stavom tovarovo-peňažnej rovnováhy v ekonomike. V ďalšom síce skúmame tieto charakteristiky oddelene, no uvedomujeme si aj ich vnútorné súvislosti.

2.1 Rozvoj funkcií peňazí

Skúmanie reálneho rozvoja jednotlivých funkcií peňazí umožňuje usudzovať o celkovom postavení financií v hospodárskom mechanizme, a tým aj o intenzite ich vplyvu na efektívnosť reprodukčného procesu.

Vydime zo základných funkcií — *miery hodnoty* a *meradla cien*. Funkciou miery hodnoty charakterizujeme skutočnosť, že prostredníctvom peňazí sa pomeriavajú hodnoty všetkých ostatných tovarov. V našej ekonomike pôsobia peniaze úverového typu. Cedulová banka ich vydáva do obehu poskytovaním úverov krytých materiálnymi hodnotami, resp. nákupom zlata, devíz a valút. Naďalej sú síce spojené so zlatom, no proces demonetizácie zlata aj v socialistickej ekonomike postúpil natoľko, že toto spojenie je viac-menej formálne. Rozhodujúcou sa stáva funkčná väzba peňazí na reprodukčný proces, hodnota úverových peňazí je daná prioritne kvalitou ich tovarového krytia.² To sú všeobecné konštatovania, ktoré treba ďalej konkretizovať.

V rozvinutej tovarovej výrobe nemerajú peniaze priamo hodnotu, ale jej premenenú formu zodpovedajúcu charakteru výrobných vzťahov.

V kapitalistickej ekonomike teda pri plnení funkcie miery hodnoty

² „V dlhodobom procese demonetizácie zlata ustupuje do pozadia tovarová stránka peňazí, peniaze sa v určitej miere a formách postupne oslobodzujú od zlata a do popredia vystupuje funkčnosť peňazí vo vzťahu k reprodukčnému procesu a jeho zákonitostiam“ [6, s. 159].

Je samozrejme, že na túto otázku sú aj odlišné názory. Pozri napr. [7; 8; 9].

pomeriavajú peniaze výrobné ceny jednotlivých tovarov. Vyplýva to z Marxom dokázanej tendencie: na rovnaký kapitál — rovnaký zisk.³ Pre kapitalistu je rozhodujúce, aby sa reprodukoval a rozmnožil jeho kapitál. Pritom toto rozmnoženie je v relácii ku vkladnému kapitálu. Pokiaľ ide o pracovnú silu, kapitalista musí uhradiť jej hodnotu. Nemá však záujem na rozširovaní uspokojovania jej potrieb, a tým vlastne na raste hodnoty pracovnej sily.

Pokiaľ ide o socialistickú ekonomiku, vzniká otázka, či zmena charakteru výrobných vzťahov vyvoláva aj inú premenenú formu hodnoty. Mienky tu nie sú jednotné. Podľa nášho názoru treba položenú otázku zodpovedať kladne.

Zo základného ekonomického zákona socializmu vyplýva, že konečným cieľom našej spoločnosti je všestranný rozvoj človeka, stále plnšie uspokojovanie jeho potrieb. To vyžaduje nielen reprodukovať a rozmnožiť vkladané výrobné fondy, ale reprodukovať a zveľaďovať všetky výrobné faktory — výrobné fondy, pracovnú silu aj prírodné činitele. Táto skutočnosť podľa nášho názoru objektívne vedie k novej premenenej forme hodnoty v socialistickej spoločnosti, forme rozdielnej od výrobnej ceny. Je to forma, ktorá vychádza nie z maximalizácie zisku, ale z maximalizácie uspokojovania potrieb obyvateľstva. Tento cieľ si — pri existujúcej úrovni produktivity práce a pri vnútornej spätosti reprodukčného procesu — vyžaduje zachovávať isté proporcie medzi tempom rozvoja výrobných fondov, tempom rozvoja nevýrobnej spotreby, objemom vkladov do prírodných činiteľov a možným tempom rastu dôchodkov obyvateľstva. Tieto vnútorné proporcie vyjadruje zákon plánovitého proporcionálneho rozvoja. Znamená to, že jestvujúcim výrobným vzťahom zodpovedá premenená forma hodnoty, pri ktorej podiel jednotlivých výrobcov na vytváranom nadprodukte zodpovedá viazaným výrobným fondom, pracovným silám a prírodným činiteľom.

Uvedomujeme si, že uvedený názor nie je dostatočne rozpracovaný. Odhalenie a zdôvodnenie premenenej formy hodnoty adekvátnej podmienkam socialistickej spoločnosti — t. j. prejavu zákona hodnoty v prvej fáze komunistickej spoločensko-ekonomickej formácie — je dosiaľ nedostatočne splateným dlhom politickej ekonómie socializmu.⁴ Bez vedecky dôkladného riešenia tejto otázky však nemá plánovitá tvorba cien dostatočne hlboký teoretický základ.

Hodnota, resp. jej premenená forma sa vyjadruje v peňažnej forme, t. j. prostredníctvom cien. Jednoznačne určená peňažná jednotka pomeriava ceny — peniaze plnia funkciu meradla cien.

³ „... že sa tovary nevymieňajú jednoducho ako tovary, ale ako výrobky kapitálov, ktoré si z celkového množstva nadhodnoty robia nárok na podiel úmerný svojej veľkosti, čiže pri rovnakej veľkosti na rovnaký podiel“ [10 s. 211].

⁴ „V súčasnosti prax nedisponuje všestranne zdôvodnenou teóriou formovania spoločenskej hodnoty a jej modifikácie... Je potrebné riešiť otázku o type modifikovanej formy hodnoty“ [11, s. 71, 74].

Je zrejmé, že čím adekvátnejšie odzrkadľujú ceny svoj hodnotový základ, tým plnšie môžu peniaze plniť svoju funkciu miery hodnoty a meradla cien. Centrálna plánovitá tvorba cien však dáva možnosť, aby cenotvorný orgán z najrôznejších dôvodov zámerne a dlhodobo odkláňal ceny od ich hodnotového základu. Dlhoročné skúsenosti všetkých socialistických krajín však dokázali, že — bez ohľadu na akokoľvek presvedčivé zdôvodňovanie takéhoto odklonu — spomínaná prax z dlhodobého hľadiska objektívne viedla k znižovaniu celospoločenskej efektívnosti. Odklon cien smerom nadol (ako to bolo v minulosti napr. pri veľkoobchodných cenách niektorých surovín a palív) viedol k strátovosti celých odvetví. Dôsledkom bolo oslabenie záujmu výrobcov o znižovanie nákladov produkcie, potreba uhradzovať im časť nákladov a potreby rozšírenej reprodukcie necenovými nástrojmi (dotáciami), ako aj oslabenie hospodárnosti pri spotrebe (odberateľ narábala s produktom ako s „lacným“). Pri opačnom odklone sa vytvára u výrobcu pocit vysokej rentability, čo tiež oslabuje záujem o znižovanie nákladov a u odberateľa sa obmedzuje dopyt. Preto sa postupne presadil názor, že plánovite určované ceny stimulujú rast efektívnosti najlepšie vtedy, keď sa približujú svojmu hodnotovému základu.⁵

Nie vždy si však uvedomujeme ďalekosiahlosť tohto záveru, pokiaľ ide o kvantifikáciu hodnotového základu cien a o formy realizácie čistého dôchodku.

Pri riešení otázky kvantifikácie hodnotového základu cien si treba uvedomiť, že hodnota (resp. jej premenená forma) ako množstvo spoločensky nevyhnutnej práce potrebnej na produkciu jednotlivých tovarov zahŕňa vlastne tri vzťahy:

— Je vyjadrením množstva práce potrebnej v danom štáte na produkciu príslušného tovaru. Táto práca nadobúda jednak formu spoločensky priemerných vlastných nákladov vynakladaných jednotlivými výrobcami, jednak výšku čistého dôchodku pripadajúceho na príslušný tovar.

— Vyjadruje, či podiel úhrnnej práce zhmotnenej v celkovej mase tovarov príslušného druhu zodpovedá celkovej potrebe spoločnosti, či teda celková masa spoločenskej práce bola rozložená medzi jednotlivé druhy tovarov v proporciách zodpovedajúcich proporciám dopytu (spotreby).

⁵ „Priblíženie ceny k spoločensky nevyhnutným nákladom práce zvyšuje jej stimulačnú úlohu v spoločenskej výrobe. Dlhodobý a značný rozdiel medzi cenou a veľkosťou spoločenskej hodnoty produkcie vedie k oslabeniu stimulov rozvoja výroby, technického pokroku a boja za zvyšovanie produkcie“ [12, s. 145].

„... základný metodologický princíp spočíva v nevyhnutnosti zabezpečovať zhodu cenovej tvorby a dynamiky platných cien s procesmi tvorby a zmien spoločensky nevyhnutných nákladov práce“ [13, s. 63].

„Objektivizáciu hodnotových nástrojov zabezpečovať ... zdokonaľovaním metód vlastnej tvorby týchto nástrojov, predovšetkým cien ... a to tak, aby čo najspoľahlivejšie vyjadrovali vývoj spoločensky nevyhnutných nákladov práce v jednote s vývojom užitočnosti produkcie, jej objemu a žiadúcej štruktúry [14, s. 6].

— Obidva predchádzajúce vzťahy majú aj medzinárodný aspekt, pretože jednotlivé tovary majú aj svetovú hodnotu. Pri tých skupinách tovarov, kde sa vnútroštátna produktivita práce približuje celosvetovo priemernej produktivite a pokiaľ z celosvetového fondu spoločenskej práce bol na tieto tovary vynaložený podiel zodpovedajúci dopytu, približuje sa vnútroštátna hodnota príslušných tovarov hodnote svetovej. Tam, kde je produktivita práce nižšia, je vnútorná hodnota nad hodnotou svetovou — a obrátene.

Zohľadnenie svetových cien ako vyjadrenia svetovej hodnoty pri plánovitom určovaní vnútroštátnych cien, po ktorom sa v súčasnosti volá, je veľmi zložitou otázkou, a to z niekoľkých dôvodov:

— Svetové ceny neodrážajú celosvetovo priemerné spoločensky nevyhnutné náklady, ale spoločensky nevyhnutné náklady najväčších exportérov, čo samozrejme nie je to isté. Pritom sú tieto ceny rôznym spôsobom deformované, najmä diferencovanými intervenciami do exportov v jednotlivých krajinách. Na druhej strane ceny dosahované na svetových trhoch exportérmí zo socialistických krajín sú ovplyvňované rôznymi formami diskriminácie (nepriazňovanie doložky najvyšších výhod, colné bariéry a i.).

— Určovanie vnútorných cien v odboroch s nižšou produktivitou práce, než je produktivita rozhodujúcich svetových exportérov, na úrovni zodpovedajúcej svetovým cenám vedie len k praktickému vyjadreniu tohto zaostávania v cenovej forme. Taká cena je nositeľom významnej informácie, ale nemožno ju bez ďalšieho použiť v skutočnom ekonomickom živote. Príslušní domáci výrobcovia by boli hlboko stratoví bez vlastnej možnosti prekonať túto stratosť formou inovácií — nemali by na ne finančné zdroje. Kto a z akých zdrojov by mal takú stratu hradiť?

— Významnú úlohu v celom probléme má kurzová politika štátu. Ak by sme za reálny kurz, ktorým by sa prepočítavali svetové ceny na vnútorné veľkoobchodné ceny, považovali oficiálny kurz korigovaný prepočítacími koeficientmi vnútorného reprodukčného cenového vyrovnania, treba brať do úvahy spôsoby určovania týchto koeficientov. Ide v zásade o priemernú recipročnú hodnotu rozdielového ukazovateľa našich exportov. To znamená, že reálny kurz určený uvedeným spôsobom vyjadruje relácie kúpnej sily prepočítavanej a našej meny vo vzťahu k okruhu tovarov, ktoré sú predmetom nášho exportu. Vôbec však nevyjadruje príslušné relácie vo vzťahu k všetkým ostatným tovarom.

Preto problematiku zohľadňovania svetových cien pri plánovitej tvorbe vnútroštátnych cien je potrebné riešiť veľmi uvážlivo a postupne.⁶

⁶ Uvedomujeme si, že plánovité určovanie cien zodpovedajúcich ich hodnotovému základu je zložitý, plynule prebiehajúci proces. V žiadnom prípade nezastávame zjednodušujúci názor, podľa ktorého treba najskôr objektivizovať ceny a až potom budú môcť financie aktívne pôsobiť. Objektivizácia hodnotových nástrojov musí prebiehať sbežne, vo vzájomných súvislostiach a pri vzájomnom ovplyvňovaní. Chceli sme len upozorniť na objektivitu tejto súvislosti pri využívaní funkcií peňazí.

Foriem realizácie čistého dôchodku sa dotýka jednotnosť sústavy cien. Tak ako je v spoločnosti jednotná tvorba hodnoty a jej premenenej formy, tak by mala byť jednotná aj sústava cien. Priznanie tejto skutočnosti si vyžaduje:

— *Nový pohľad na formy realizácie čistého dôchodku.* Súčasný systém, keď výrobné prostriedky sa realizujú za veľkoobchodné ceny bez dane z obratu a spotrebné predmety za ceny s daňou z obratu, vlastne znamená dvojité hladiny cien, a preto je kritizovaný. Perspektívnym tendenciám by vyhovovali ceny obsahujúce čistý dôchodok zodpovedajúci premenenej forme hodnoty príslušných tovarov. To stavia znovu do popredia riešenie otázky dane z obratu.⁷

Uvedomujeme si, že daň z obratu zahŕňa vlastné platby dvojakej povahy. Jej kvantitatívne prevažujúca časť má fiškálny charakter a má za úlohu sústrediť istú časť čistého dôchodku do štátneho rozpočtu. Toto sústredenie je však možné uskutočňovať aj iným spôsobom. Jednou z možností je uplatnenie systému dane z pridanej hodnoty.⁸ Inú možnosť predstavuje zahrnutie príslušných súm do odvodov z výrobných faktorov. Druhá časť súčasnej dane z obratu má spotrebný charakter. Jej úlohou je regulovať spotrebu, a to zo zdravotných, sociálnych, resp. iných hľadísk. Toto poslanie by aj perspektívne mala plniť samostatná platba do štátneho rozpočtu zaraďujúca príslušné tovary.

Ide, pravda, o otázky, ktoré treba všestranne posúdiť, pretože ich riešenie by viedlo k výraznému pohybu cenových relácií s dopadmi aj na objem štátneho rozpočtu.

— *Postupné prepájanie jednotlivých cenových okruhov,* t. j. veľkoobchodných cien, nákupných cien poľnohospodárskej produkcie, kúpnych cien v zahraničnom obchode, dopravných taríf a maloobchodných cien, a to perspektívne pri minimalizácii rozpočtových dotácií.

Možno teda uzavrieť konštatovaním, že *peniaze v našej spoločnosti môžu plniť svoju funkciu miery hodnoty a meradla cien tým účinnejšie, čím adekvátnejšie vyjadrujú plánovite určené ceny tovarov svoj hodnotový základ.* Tento všeobecne prijímaný postulat však nastoľuje otázky

⁷ „V daňovom systéme treba prioritne riešiť problém dane z obratu... K cieľovému riešeniu nemožno však dospieť zjednocovaním sadzieb pri dvojúrovňovom systéme cien. Postup k cieľovému riešeniu si vyžiada prvotne riešiť zblíženie dvoch cenových úrovní“ [15, s. 17].

⁸ Ide o veľmi širokú a intenzívne diskutovanú problematiku. Jedným z často uplatňovaných argumentov proti dani z pridanej hodnoty je, že v porovnaní so súčasným stavom by ďalej vzdialila platenie dane od momentu realizácie tovaru do konečnej spotreby (prakticky od realizácie obyvateľstvu).

Domnievame sa, že tento argument bude prakticky prekonaný ďalším rozvojom chozrasčotu, vedúcim k tomu, že odberatelia na všetkých stupňoch preberú a zaplatia len tovar, ktorý skutočne potrebujú, ktorý bude mať po prípadnom ďalšom spracovaní odbyt, ktorý je teda spoločensky potrebný. Ak zúčtovanie medzi podnikmi za dodávky tovaru správne považujeme za reálny akt platenia, potom aj realizáciu, ktorú príslušný pohyb peňazí sprostredkúva, treba považovať za skutočnú realizáciu tovaru — bez ohľadu na to, či ide o výrobné prostriedky alebo spotrebné predmety.

premenenej formy hodnoty v socialistickej ekonomike a spôsobov jej odzrkadlenia v plánovitej tvorbe cien, otázky foriem realizácie čistého dôchodku, jednotnosti a vnútorného prepájania jednotlivých cenových okruhov. Riešenie je procesom zahrňajúcim jednak ich stále hlbšie teoretické poznávanie, jednak primerané využívanie poznatkov pri úpravách hospodárskeho mechanizmu.

Ďalšími funkciami peňazí sú *funkcie obeživa a platidla*. Rozvoj týchto funkcií v socialistickej ekonomike je istým spôsobom obmedzený. Pracovná sila prestala byť tovarom, vypadla z tovarového obehu, nie je už objektom kúpy a predaja. Spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov ako určujúci faktor výrobných vzťahov vedie k tomu, že peniaze v rukách obyvateľstva nemožno v zásade použiť na nákup výrobných prostriedkov. Ide o obmedzenia, ktoré vyplývajú z charakteru socialistickej výrobných vzťahov, majú preto jednoznačne objektívny charakter.

No jestvujú aj ďalšie obmedzenia vyplývajúce z konkrétnych úprav hospodárskeho mechanizmu v rámci spoločensko-ekonomickej formácie. Spomínané rozdielne cenové hladiny veľkoobchodných a maloobchodných cien znamenajú, že peniaze v rukách obyvateľstva a v rukách hospodárskej organizácie majú vlastne „iný rozmer“, sú inými peniazmi. Peniaze v hospodárskych organizáciách sa tiež nemôžu použiť voľne. Sú rozčlenené na peniaze určené na nákup investičných tovarov a na peniaze určené na financovanie prevádzky. V rámci tohto základného členenia sa ďalej rozdeľujú do jednotlivých finančných fondov s prísnyim účelovým určením (investičný fond, fond technického rozvoja, fond kultúrnych a sociálnych potrieb, fond odmien atď.), pričom pre použitie zdrojov týchto fondov platí rad konkrétnych obmedzení.

Rozvinúť spomínané funkcie peňazí, teda dosiahnuť, aby sa peniaze v našej spoločnosti — v rámci daných objektívnymi vymedzeniami vyplývajúcimi zo socialistickej výrobných vzťahov — stali skutočne všeobecným ekvivalentom, považuje sa v súčasnosti za aktuálny ekonomický problém. Niektorí ekonómovia v tejto súvislosti hovoria o tendencii k „monetizácii“ ekonomiky. Pozitívne posuny v tejto oblasti predpokladajú riešiť viaceré úlohy.

K otázkam rozdielných cenových hladín sme sa už vyjadrovali v súvislosti s funkciami miery hodnoty a meradla cien. Ich riešenie podstatným spôsobom ovplyvňuje aj úroveň pôsobenia peňazí ako všeobecného kúpneho a platobného prostriedku.

Ďalším závažným okruhom problémov je v skúmanej súvislosti oprávnenosť striktného členenia finančných zdrojov na investičné a prevádzkové. Toto členenie nadväzuje na celkové formálne oddelenie uvedených dvoch sfér v procese plánovania, pri realizácii produkcie, pri jej financovaní, v evidencii a vo výkazníctve. Ako zdôvodnenie tejto oddelenosti sa spravidla uvádza rozdielna dĺžka kolobehu fondov viazaných v spomínaných dvoch sférach, rozdielny spôsob prenášania ich hodnoty do

hodnoty produkcie a — a to predovšetkým — uľahčenie hmotno-hodnotovej vybilancovanosti oboch sfér.

Požiadavky rastu efektívnosti reprodukčného procesu na súčasnej úrovni rozvoja výrobných síl však postupne menia názor na túto otázku. V rámci stále sa zrýchľujúcich inovačných cyklov jestvujú veľmi diferencované, ale pritom pre každý cyklus celkom jednoznačné relácie medzi potrebami investičnej a prevádzkovej povahy. V procese rozvíjania chozrasčotného hospodárenia organizácií sa stáva stále ťažším externé rozčlenenie potrieb na investičné a prevádzkové. Také členenie musí postupne v plnej miere nadobudnúť interný charakter. Inakšie povedané, postupne bude potrebné prenechať hospodárskym organizáciám v plnej miere právo rozhodnúť, akú časť vlastných zdrojov budú rozdeľovať do sféry investičnej a akú do sféry prevádzky. Zábezpekou racionality rozhodovania organizácií bude práve plný rozvoj chozrasčotu.

Zložitejšou otázkou je *prideľovanie finančných zdrojov organizácií (najmä ich použiteľného zisku) do účelových fondov a určovanie podmienok pre ich používanie*.⁹ Treba zdôrazniť, že podnikové rozhodovanie v tejto veci pôsobí na vývoj významných proporcií, a to na proporciu medzi akumuláciou a spotrebou, v rámci akumulácie medzi akumuláciou do základných prostriedkov a do zásob, v rámci spotreby medzi individuálnou spotrebou a podnikovou spoločenskou spotrebou, a nakoniec aj na vývoj časového posunu medzi tvorbou a použitím zdrojov (teda na tvorbu podnikových rezerv a na ne nadväzujúcich depozít).

Zastávame názor, že prideľovanie vlastných zdrojov organizácií do účelových fondov by sa malo perspektívne stať ich internou záležitosťou. Na prijímanie podnikových rozhodnutí budú samozrejme pôsobiť centrom určené ekonomické nástroje (normatívy, limity, sadzby odvodov) zabezpečujúce centrálnu reguláciu proporcií. Tak, ako sa budú rozvíjať princípy úplného chozrasčotu a ako bude dochádzať k prekonávaniu tovarovo-peňažnej nerovnováhy v ekonomike, bude môcť centrum svoje regulačné pôsobenie v skúmanej oblasti postupne obmedziť len na ovplyvňovanie základnej z uvedených proporcií — proporcie medzi rozdeľovaním podnikových zdrojov na akumuláciu a spotrebu.

Ďalší rozvoj funkcií obeživa a platidla v rámci socialistických výrobných vzťahov teda zabezpečujú opatrenia smerujúce k tomu, aby sa peniaze stali skutočne všeobecným ekvivalentom. Tieto opatrenia v zásade závisia od *tempa a hĺbky rozvoja chozrasčotných zásad hospodárenia organizácií*.

A nakoniec venujme pozornosť *funkcii socialistickej akumulácie a sporenia, funkcii pokladu a svetových peňazí*.

Skutočnosť, že peniaze pôsobia ako nástroj socialistickej akumulácie

⁹ Návrh zákona o štátnom podniku v § 15 predpokladá, že v podnikoch sa bude vytvárať fond rozvoja, fond odmien, fond kultúrnych a sociálnych potrieb, rezervný a devízový fond.

a sporenia, neznamená, že plnia — v porovnaní s minulosťou — novú, samostatnú funkciu. Domnievame sa, že ide o špecifický prejav funkcie pokladu v podmienkach, keď peniaze nie sú voľne vymeniteľné.

V súčasnosti je naša národná mena v zásade menou vnútroštátnou, uzavretou (s istými nepodstatnými výnimkami v oblasti neobchodných platieb). V procese hospodárenia neustále vznikajú v jednotlivých ekonomických subjektoch dočasne (krátkodobo alebo dlhodobejšie) voľné peňažné prostriedky, ktoré súčasne plynule zanikajú ich znovuzapojovaním do procesu reprodukcie formou úveru. Ide teda vlastne o istú potenciálnu formu pokladu vo vnútornej ekonomike, ktorú môžeme posudzovať z hľadiska jednotlivých ekonomických subjektov [16, s. 14].

Najrozvinutejšie je toto pôsobenie peňazí u obyvateľstva. Z jeho hľadiska sú tezaurované hotovosti a vklady v sporiteľniach úsporami, ktoré síce v jednotlivých prípadoch majú značne variabilnú dĺžku obratu, ale v celkovej sume trvale narastajú a z hľadiska makroekonomického majú dlhodobý charakter.

O nižšom stupni rozvoja tejto formy pôsobenia peňazí môžeme zatiaľ hovoriť vo vzťahu k hospodárskym organizáciám. Rozhodujúca časť nevyužitých prostriedkov sa pri doterajšej konštrukcii hospodárskeho mechanizmu organizáciám v rámci jednotlivých rokov odčerpávala prostredníctvom znovurozdeľovacieho mechanizmu, a to so všetkým z toho vyplývajúcim negatívnym pôsobením na zainteresovanosť týchto organizácií. Preto ďalší rozvoj pôsobenia peňazí v uvedenej oblasti treba vidieť v rozširovaní možností organizácií vytvárať dlhodobé úspory. Ide vlastne o celkové riešenie problému depozitnej politiky vo vzťahu k hospodárskym organizáciám [17, s. 137–155; 18, s. 201–220].

V čistej podobe pokladu vystupujú peniaze ako rezerva svetových peňazí v zlate a v konvertibilných devízach a valutách. Národná mena môže plniť funkciu pokladu v plnom zmysle slova len v miere, v akej je voľne vymeniteľná (konvertibilná). Dosiachnutie tohto cieľa bude v našich podmienkach zrejme dlhodobým procesom, no jednotlivé etapy tejto cesty sú v Zásadách prebudovania hospodárskeho mechanizmu vytýčené. Spočívajú v dosiahnutí skutočnej mnohostrannej prevoditeľnosti a vymeniteľnosti prevoditeľného rubľa a vzájomnej vymeniteľnosti národných mien krajín RVHP.¹⁰

Ťažkosť uvedených krokov nespočíva prioritne v monetárnej oblasti, ale vo sfére materiálnej výroby. Je potrebné dosiahnuť taký objem a kvalitu produkcie v jednotlivých socialistických štátoch, aby ich produkty boli vzájomne výhodne zameniteľné, nemuseli byť objemovo limitované

¹⁰ Hovorí sa tu: „Proces zdokonaľovania hodnotových nástrojov spojovať s vytváraním predpokladov pre prestavbu celého integračného mechanizmu, najmä úlohy kolektívnej meny (prevoditeľného rubľa), jej mnohostrannej prevoditeľnosti a zameniteľnosti, ako aj zameniteľnosti národných mien navzájom“ [14, s. 6].

a aby ich vzájomná výmena vychádzala z ekonomických záujmov jednotlivých hospodárskych subjektov.¹¹

Možno teda konštatovať, že funkcia peňazí ako pokladu sa v súčasnosti prejavuje v špecifickej forme, keď peniaze pôsobia vnútri štátu ako nástroj socialistickej akumulácie a sporenia. *Do svojej plnej formy sa bude funkcia pokladu rozvíjať v závislosti od toho, ako sa bude rozvíjať zameniteľnosť (konvertibilita) socialistických mien, t. j. v miere, v akej budú plniť aj funkciu svetových peňazí.*

Z našich úvah o rozvinutí funkcií peňazí v našich súčasných podmienkach možno vyvodiť nasledujúce závery:

Postavenie financií v hospodárskom mechanizme možno s postačujúcim priblížením charakterizovať dosiahnutým rozvojom funkcií peňazí. Je samozrejmé, že v socialistickej ekonomike nemožno požadovať neobmedzený rozvoj týchto funkcií. Úplná vláda peňazí by znamenala živelný rozvoj trhových vzťahov. V socialistickej ekonomike je rozvoj trhových vzťahov rozhodujúcim spôsobom ovplyvňovaný pôsobením zákona plánovitého proporcionálneho rozvoja, čo nevyhnutne vymedzuje isté konkrétne hranice rozvoja využívania funkcií peňazí. Tým sa súčasne determinuje aj celkové postavenie financií v hospodárskom mechanizme.

V každej vývojovej etape socialistickej spoločnosti je potrebné analyzovať, do akej miery platné hranice rozvoja funkcií socialistických peňazí zodpovedajú dosiahnutému stupňu rozvoja výrobných síl a výrobných vzťahov, ako aj potrebám ďalšieho rozvoja socialistickej ekonomiky.

Uskutočňovaná prestavba hospodárskeho mechanizmu bude zrejme znamenať v rôznych oblastiach také posunutie bariér rozvoja funkcií peňazí, ktoré bude vyžadovať zvýšenie postavenia financií v hospodárskom mechanizme a tým aj posilnenie ich vplyvu na celkovú efektívnosť reprodukčného procesu.

2.2 Stav tovarovo-peňažnej rovnováhy

Druhým významným faktorom determinujúcim pôsobenie financií na reprodukčný proces je konkrétny stav tovarovo-peňažnej rovnováhy (resp. nerovnováhy) v hospodárstve. Tovarovo-peňažnou rovnováhou vo všeobecnosti rozumieme situáciu, keď kúpyschopný dopyt jednotlivých

¹¹ „... zameniteľnosť prevoditeľného rubľa, ako aj zameniteľnosť národných mien navzájom je podmienená zameniteľnosťou tovaru na socialistickom trhu a prekonaním dvojstrannej materiálnej vybilancovanosti jednotlivých tovarových položiek vo vzájomnom obchode členských štátov RVHP ... Ide tu totiž o takú medzinárodnú zameniteľnosť národnej meny, keď krajina emitujúca menu zároveň zabezpečuje také zodpovedajúce množstvo kvalitného tovaru, ktoré možno v rámci medzinárodného socialistickeho trhu využiť na uspokojenie potrieb toho, kto danú menu vlastní. Túto materiálnu stránku treba sledovať aj pri kolektívnej mene, kde garantom jej zabezpečenia musia byť zúčastnené štáty“ [19, s. 6].

ekonomických subjektov je bez porúch [t. j. v objeme, sortimente, kvalite a čase] uspokojovaný nimi požadovanými tovarmi a službami pri stabilite cenovej hladiny.¹²

K takému stavu sa síce každé hospodárstvo snaží dopracovať, no skutočný vývoj ekonomiky okolo tovarovo-peňažnej rovnováhy osciluje s väčšími alebo menšími amplitúdami, pričom situácia môže byť v jednotlivých častiach hospodárstva rozdielna (na trhu spotrebných predmetov, na trhu výrobných prostriedkov, v oblasti zahraničných vzťahov a v ich ďalšom podrobnejšom členení).

Stav a vývoj tovarovo-peňažnej rovnováhy je úzko spätý s efektívnosťou a s dynamikou rastu. Nerovnováha — najmä ak trvá dlhší čas — nevyhnutne vedie k znižovaniu ekonomickej efektívnosti. Z hľadiska aktívneho pôsobenia financií osobitne nepriaznivo pôsobí prevaha kúpyschopného dopytu nad ponukou, a to najmä pri nepružnej cenovej politike. Analyzujeme podrobnejšie stavy tovarovo-peňažnej nerovnováhy vo sfére hospodárskych organizácií a vo sfére obyvateľstva.

2.2.1 Tovarovo-peňažná nerovnováha vo sfére hospodárskych organizácií

Pri prevahe kúpyschopného dopytu hospodárskych organizácií nad ponukou sa vo všeobecnosti oslabuje aktívne pôsobenie financií na reprodukčný proces. Problémom pre organizácie nie je získať finančné zdroje, ale tovary. Vedie to k istej „naturalizácii“ ekonomiky, pri nepružnej cenovej politike (t. j. pri zachovaní pevných cien) vyvstáva potreba naturálneho pridelovania jednotlivých druhov tovarov. Pre organizácie sa stáva prvoradým získať takéhoto prídelu, pričom zaobstaranie potrebných finančných zdrojov je druhoradé. Uvedenej logike „ekonómie nedostatku“ sa prispôsobuje celý systém plánovania a koniec koncov aj financovania (chýbajúce zdroje na prefinancovanie priznaného naturálneho prídelu sa organizácii poskytnú formou rozpočtovej dotácie alebo z redistribúcie vnútri rezortu). Odberateľ v snahe nestratiť dodávateľa toleruje nižšiu kvalitu dodávok a porušovanie dohodnutých termínov. Uvedené nedostatky ďalej umocňuje vysoký stupeň monopolizácie dodávateľov — či už skutočnej, alebo administratívnej (rajonizácie trhu).

V prípade pružnej cenovej politiky — a ak centrum reaguje na danú nerovnováhu zvýšením cien — dochádza aj k oslabeniu vplyvu financií, a to tak, že jestvujúce finančné zdroje organizácií sa príslušným tempom znehodnocujú. To núti organizácie netvoriť dlhodobejšie depozitá, ale vlastné zdroje čo najrýchlejšie minúť, vzniká teda dodatočný rast dopytu.

¹² Uvedomujeme si, že v našich úvahách sa dotýkame len istých aspektov širokej problematiky ekonomickej rovnováhy z hľadiska vplyvu na pôsobenie financií v ekonomike. Tejto otázke sú venované viaceré špeciálne práce. Pozri napr. [20; 21;22].

Administratívne riešenie problému formou „umftvovania“ časti finančných zdrojov organizácií (napr. určením povinnej minimálnej sumy blokovania prostriedkov v rezervných fondoch a inými formami) nie sú ekonomickým riešením — takéto riešenie len odďaľujú.

Skutočné ekonomické riešenie nerovnováhy charakterizovanej prevahou dopytu nad ponukou musí vychádzať z poznania príčin jej vzniku. Na strane ponuky to môže byť hmotne-hodnotová nevybilancovanosť národohospodárskeho plánu, neplnenie plánovaných, resp. zmluvne dohodnutých objemov produkcie, sortimentné neplnenie a nedostatočná kvalita výrobkov. Na strane dopytu je to získavanie finančných zdrojov nad rámec zodpovedajúci skutočným prínosom organizácie (tržby z realizácie tovarov, ktoré sa v procese ďalšieho kolobehu ukážu ako spoločensky nepotrebné, benevolentná úverová a dotačná politika).

Spôsoby riešenia sú v dôslednom uplatňovaní princípov, ktoré sú už zakotvené v Zásadách prebudovania. Je to zvýšenie významu horizontálnych dodávateľsko-odberateľských vzťahov, využívanie metódy hmotne-hodnotového optimalizovania v národohospodárskom plánovaní, dôsledné uplatňovanie princípu samofinacovania organizácií a na to nadväzujúce sprísnenie úverovej a dotačnej politiky. Z celého komplexu opatrení je v súčasnosti potrebné osobitne zdôrazniť tie, ktoré obmedzujú finančné zdroje organizácií len na úroveň zodpovedajúcu ich skutočným ekonomickým prínosom. Finančné zdroje organizácií sa musia stať rozhodujúcim limitujúcim faktorom ich možností rozvíjať sa a uspokojovať potreby svojich pracovníkov.

Obrátený typ nerovnováhy — t. j. prevaha ponuky nad dopytom — nie je pre doterajší vývoj socialistickej ekonomiky typický. Vyskytuje sa sporadicky ako čiastková nerovnováha pri jednotlivých druhoch tovarov. No je nesporné, že aj v takom prípade dochádza k znižovaniu celospoločenskej efektívnosti — príslušná časť výrobkov zostáva nerealizovaná, nezapája sa do reprodukčného procesu a spoločenská práca vynaložená na ich výrobu bola vynaložená zbytočne.

2.2.2 Tovarovo-peňažná nerovnováha vo sfére obyvateľstva

Aj v tejto oblasti je v našich podmienkach dlhodobo nerovnováha charakterizovaná prevahou kúpyschopného dopytu obyvateľstva nad ponukou, pričom v jednotlivých skupinách tovarov a služieb sa táto nerovnováha prejavuje s rôznou intenzitou a rôznymi formami.

Treba však poznamenať, že pomerne rýchly rast úspor obyvateľstva (či už organizovaných, alebo vo forme tezaurácie hotovostí) nie je v plnej miere argumentom dokumentujúcim spomínanú nerovnováhu. Postupný rast životnej úrovne totiž mení štruktúru spotreby obyvateľstva. Relatívne menej sa vydáva na nákup potravinových tovarov a relatívne rastie podiel výdavkov na priemyselné tovary a služby. A v rámci tejto druhej skupiny rastie podiel tovarov dlhodobej spotreby (motorové vo-

zidlá, audiovizuálna technika, výstavba rekreačných objektov) a finančne náročnejších služieb [zahraničné rekreácie a i.]. Na tieto finančne náročnejšie potreby je potrebné sporiť, a preto rast životnej úrovne nevyhnutne vyvoláva aj rast intenzity sporenia. Okrem toho rast životnej úrovne vplýva na intenzitu sporenia aj tým, že umožňuje obyvateľstvu odkladať rastúce percento peňažných dôchodkov na nepredvídané potreby, najmä na zlepšené zabezpečenie v starobe a pri nepriaznivých životných situáciách (bežné úspory, prémieové sporenie pred dôchodkom, životné a úrazové poistenie).

Pravda, istá časť úspor má nepochybne charakter „nútených úspor“ vyvolaných tým, že obyvateľstvo nenachádza na trhu v dostatočnom objeme, resp. kvalite také tovary a služby, za ktoré by bolo ochotné vydať svoje dôchodky — teda skutočne v dôsledku prevahy kúpyschopného dopytu nad ponukou. Pritom nie je dôležité, či také „vynútené“ úspory majú administratívne určenú formu (napr. povinný vklad istej sumy prostriedkov pri žiadosti o družstevný byt, v minulosti vinkulácia úspor pri zapísaní do poradovníka žiadostí o auto a pod.) alebo formu administratívne neupravenú.

Uvedená nerovnováha vedie k viacerým negatívnym javom. Nedostatok jednotlivých tovarov a služieb vyvoláva na jednej strane ich administratívne „prideľovanie“ podľa istých kritérií, dodržiavanie ktorých treba potom následne kontrolovať. Na druhej strane vytvára živnú pôdu pre „podpultový“ predaj a pre úplatkárstvo. Súčasne nedostatok ponuky oslabuje stimulujuce pôsobenie mzdy s následnými prejavmi v prístupe pracujúcich k plneniu pracovných povinností.

Vyrovňovanie ponuky s dopytom zvyšovaním cien tovarov a služieb má veľmi diferencované vplyvy na jednotlivé príjmové skupiny obyvateľstva. Tie je potom potrebné rôznymi opatreniami zmierňovať (napr. zvyšovaním prídavkov na deti, zvyšovaním starobných a invalidných dôchodkov a pod.), čo do istej miery eliminuje vplyv zvýšenia cien na tovarovo-peňažnú rovnováhu.

Pri prekonávaní tovarovo-peňažnej nerovnováhy vo sfére obyvateľstva je potrebné dôsledne sledovať dve základné tendencie. Na jednej strane zvyšovať objem a kvalitu ponuky tovarov a služieb pre obyvateľstvo, s osobitným zreteľom na nedostatkové skupiny; na tento cieľ využiť aj opatrenia narúšajúce monopol výrobcov [či už vecný, alebo administratívny] a podporujúce socialistickú súťaživosť viacerých výrobcov (vrátane rastu možnosti obchodu nahradiť nevyhovujúcu domácu ponuku dovozom). Na druhej strane je potrebné ďalej upevňovať finančnú disciplínu všetkých subjektov v oblasti mzdovej regulácie tak, aby pracovné príjmy zamestnancov jednotlivých podnikov a organizácií zodpovedali ich spoločenským prínosom.

Prevaha ponuky nad dopytom je — podobne ako vo sfére hospodárskych organizácií — aj vo sfére obyvateľstva v našich podmienkach vcelku sporadická a týka sa len jednotlivých skupín tovarov (napr. kon-

fekcie, nábytku). Jej vznik nie je spravidla otázkou celkového objemu príslušnej časti ponuky, ale predovšetkým otázkou sortimentu, a najmä kvality (kvalita materiálu, prevedenia, módnosť a design).

V zásade možno konštatovať, že narušenie tovarovo-peňažnej rovnováhy v ekonomike vo všetkých prípadoch znižuje efektívnosť a oslabuje postavenie financií. Spôsoby zabezpečovania a obnovovania peňažnej rovnováhy závisia od príčin narušovania (nerovnovážnych faktorov) a od konštrukcie hospodárskeho mechanizmu.¹³ V každom prípade však od účinnosti *týchto opatrení* závisí aj pôsobenie financií v ekonomike.

3. Pôsobenie vnútornej štruktúry financií

Pre intenzitu pôsobenia financií na efektívnosť reprodukčného procesu má nezanedbateľnú úlohu sama vnútorná štruktúra financií. Rozumieme ňou konkrétnu organizáciu jednotlivých skupín peňažných vzťahov a spôsobov tvorby, rozdeľovania a použitia jednotlivých peňažných fondov.

Je samozrejmé, že vnútorná štruktúra financií sa vyvíja a mení tak, aby ako celok a aj vo svojich jednotlivých prvkoch riešila vznikajúce konkrétne problémy a napomáhala realizovať plánované ciele. No v každom prípade musí rešpektovať dve základné skutočnosti:

— Finančné sú jednou z kategórií celostného systému rozdeľovania, do ktorého patria ešte kategórie cena a mzda. To znamená, že štruktúra financií je ovplyvňovaná platnými riešeniami v oblasti cien a miezd, a obrátene, sama tieto riešenia ovplyvňuje. Ide teda o vzájomné dialektické pôsobenie častí a celku.

Jednotlivé druhy cien a ich úroveň určujú peňažné vyjadrenie jednotlivých produktov a služieb a tým aj peňažné vyjadrenie spoločenského produktu a národného dôchodku. Zároveň rozhodujú o tom, aký objem peňažných dôchodkov získajú realizáciou svojej produkcie jednotlivé sektory, odvetvia a hospodárske organizácie.

Mzdy a iné príjmy obyvateľstva — ako peňažné vyjadrenie podielu pracovníkov na vytvorenom národnom dôchodku — sú zdrojom peňažných dôchodkov obyvateľstva a určujú ich rozloženie medzi spoločenské skupiny a ich jednotlivých príslušníkov.

Vzájomné relácie pohybu cien a peňažných dôchodkov obyvateľstva pôsobia na reálny podiel jednotlivých skupín obyvateľstva na použitom dôchodku. Ovplyvňujú teda vývoj vzťahov medzi nominálnymi a reálnymi mzdami.

¹³ „Rovnováha sa ... zabezpečuje jednak prispôsobovaním dôchodkov a ich kúpnej sily ponuke (hmote), jednak ponuky (hmoty) výške dôchodkov. Z toho je zrejmé, že problematiku nie je možné zredukovať len na problematiku regulácie dôchodkov a ich použitia, ale ani na problematiku prispôsobovania dôchodkov hmotným procesom“ [21, s. 152].

Systém odvodov, daní, dotácií, tvorby a použitia úverového, devízového a poisťného fondu v národnom hospodárstve menia v procese znovurozdeľovania finančných zdrojov relácie dané prvotným rozdeľovaním, a tým determinujú konečné proporcie rozdeľovania a používania spoločenského produktu a národného dôchodku.

Je teda zrejmé, že hocijaká zmena v konkrétnych úpravách jednej z kategórií rozdeľovania sa istým spôsobom prejaví aj v ďalších dvoch kategóriách. Pritom spôsob tohto prejavu je príčinne determinovaný a jednoznačne kvantifikovateľný. Konkrétne poznávanie a využívanie týchto súvislostí je významnou formou zdokonaľovania vnútornej štruktúry financií, a tým aj ich účinnejšieho pôsobenia [23].

— Peňažné vzťahy tvoriace obsah financií a ich prostredníctvom vytvárané, rozdeľované a používané peňažné fondy majú pri každom konkrétnom variante organizácie hospodárskeho mechanizmu istú štruktúru a vzájomné súvislosti. Sú to vzťahy medzi centralizovanými peňažnými fondmi navzájom, vzťahy medzi decentralizovanými peňažnými fondmi, a napokon vzájomné vzťahy medzi centralizovanými a decentralizovanými fondmi. Ide nielen o celkové vzťahy ich sáld, ale aj o vzťahy medzi jednotlivými zdrojmi týchto fondov a položkami potrieb financovaných z uvedených fondov.

Stále hlbšie poznávanie nielen kvalitatívnych, ale aj konkrétnych kvantitatívnych súvislostí uvedených vzťahov, ako aj dôsledné využívanie týchto znalostí pri zdokonaľovaní jednak finančného plánovania, jednak finančnej politiky, je stále aktuálnou úlohou. Jej postupné riešenie je ďalšou formou zdokonaľovania vnútornej štruktúry financií.¹⁴

Literatúra

- [1] HÁČIK, V. — PETŘIVALSKÝ, J.: *Financie (úvod do financií)*. Bratislava-Praha, Alfa-SNTL 1984.
- [2] SLÁDEK, V. a kol.: *Financie — základy socialistických financií pre nefinančné študijné odbory*. Bratislava-Praha, Alfa-SNTL 1985.
- [3] KYZLINK, V.: *Finanční teorie a politika*. [Skriptá.] Praha, VŠE 1976.
- [4] BARR, A.: *Leitfaden zur Finanzierung der Volkseigenen Industrie*. Berlin, Verlag die Wirtschaft 1977.
- [5] VLACHYNSKÝ, K. — PROKEŠ, M.: *Financie poľnohospodárstva*. Bratislava, Príroda 1982.
- [6] PETŘIVALSKÝ, J.: *Peněžní oběh a úvěr*. Praha-Bratislava, SNTL-Alfa 1984.
- [7] KRONROD, J. A.: *K voprosu o vzaimosvazi kreditnogo charaktera deneg, ich massy v oborote i objeme kredita, Dengi i kredit*, 1983, č. 6.
- [8] KAŠIN, J. I.: *O caractere kreditnyh deneg. Dengi i kredit*, 1982, č. 6.

¹⁴ Otázkam vnútornej štruktúry financií sme v článku venovali proporcionálne menšiu pozornosť, než si z hľadiska pôsobenia financií na efektívnosť reprodukčného procesu zasluhujú. Nie je to preto, že by sme význam vnútornej štruktúry financií zaznávali, ale preto, lebo v minulosti sa pozornosť orientovala práve týmto smerom a nedostatočne sa poukazovalo na význam podmienok, v ktorých financie v rámci hospodárskeho mechanizmu pôsobia.

- [9] ALIMOVA, T. D.: O sistemnom charaktere dejstvija zakonov denezhnogo obraščeniya. Vestnik Leningradskogo universiteta, 1986, séria 5, zv. 3.
- [10] MARX, K.: Kapitál III-1. Bratislava, SVPL 1958.
- [11] GORODECKIJ, E. — GORODECKIJ, A.: Teoretičeskije predposylki planomernoj perestrojki cen. Vopr. Ekon., 1987, č. 3.
- [12] RUMIANCEV, A. M. i kol.: Političeskaja ekonomija — socializm. Moskva, Politizdat 1975.
- [13] DERIABIN, A.: Osnovy perestrojki cenoobrazovaniya. Vopr. Ekon., 1987, č. 1.
- [14] Zásady prebudovania hospodárskeho mechanizmu ČSSR. Hospod. Nov., 1987 č. 5 (príloha).
- [15] Konkretizácia Zásad prestavby hospodárskeho mechanizmu v oblasti financí. [Príspevok k CP 902.] Pobočka Bratislava, ÚUNV apríl 1987.
- [16] ROSA, J. a kol.: Peňažný obeh a mena. Bratislava, SPN 1987.
- [17] THOMAS, G.: Možnosti zdokonalenia a aktívneho využívania depozitnej politiky v ČSSR. Finance a úvér, 1980, č. 3 (štvrtročná príloha).
- [18] THOMAS, G.: K problému úspor v socialistickej ekonomike, Finance a úvér, 1986, č. 4, s. 201—220 (štvrtročná príloha).
- [19] SVOBODA, M.: Devízovo-finančné vzťahy RVHP vyžadujú novú kvalitu. Pravda, 9. 4. 1987.
- [20] ŘIHÁK, J.: Vzájemné souvislosti mezi ekonomickou, peněžní, finanční a rozpočtovou rovnováhou. Praha, VÚFÚS 1978.
- [21] DANĚČEK, J.: Úloha peněz při prosazování efektivnosti a rovnováhy. Finance a úvér, 1984, č. 3, s. 137—159 (štvrtročná príloha).
- [22] DANČO, J. — FERANCOVÁ, T.: K problémem rovnováhy a peňažnej rovnováhy. Finance a úvér, 1985, č. 2, s. 118—136 (štvrtročná príloha); č. 3, s. 166—172.
- [23] PANCÁK, M.: Financie, vybrané problémy — ceny, mzdy a financie v hospodárskom mechanizme. [Učebná pomôcka.] Bratislava, ES VŠE 1986.

ВЛИЯНИЕ ФИНАНСОВ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРОЦЕССА ВОСПРОИЗВОДСТВА

ВЛАХИНСКИ, Карол

Переход от преимущественно административных к преимущественно экономическим формам управления необходимо требует выразительно укрепить влияние финансов на эффективность процесса воспроизводства. Интенсивность этого влияния зависит от нескольких факторов. Автор статьи считает решающими три основных фактора:

Во-первых, положение финансов в экономическом механизме, которое можно характеризовать состоянием использования функций денег. С более высоким использованием этих функций в социалистической экономике связано развитие хозрасчета и повышение значения финансов.

Во-вторых, состояние товарно-денежного равновесия, так как неравновесие всегда понижает уровень эффективности процесса воспроизводства. На функционирование финансов оказывает особенное неблагоприятное влияние перевес платежеспособного спроса (хозяйственных организаций и населения) над предложением — главным образом при недостаточно эластичной политике цен. Поэтому мерами для преодоления товарно-денежного неравновесия одновременно укрепляется также и состояние финансов.

Во-третьих, сама внутренняя структура финансов как конкретная организация денежных отношений и движения денежных фондов. Ее все глубже познание и усовершенствование в связи с развитием конкретных целей, которые общество берет на себя, является постоянной задачей.

INFLUENCE OF FINANCES ON THE REPRODUCTION PROCESS EFFICIENCY

VLAHYNSKÝ, Karol

The change of the management forms from mainly administrative to mainly economic ones inevitably requires to strengthen significantly the influence of finances on the

reproduction process efficiency. The intensity of this influence is depending on several factors. The author finds in the article the most important ones as follows:

At first, the status of finances in the economic mechanism. It can be characterized as a status of the money function utilization. With the higher using of these functions in the socialist economy is connected the development of khosraschot as well as of the significance of finances.

At second, the status of the commodity-money equilibrium. By the commodity-money disequilibrium is always the level of reproduction process efficiency decreased. The working of finances is especially unfavourable influenced by the preponderance of the effective demand (of the economic organizations and inhabitants) over the supply, first of all under the insufficiently flexible price-policy. That's why by the measures to overcome the commodity-money disequilibrium is simultaneously strengthened the rôle of the finances.

At third, the inner structure of the finances as a concrete organization of monetary relations and of the movement of the monetary funds. Its permanent deeper knowledge and improvement connected with the development of concrete goals of the society is a continuing task.

Náčrt formovania a pôsobenia vonkajších ekonomických vzťahov v podmienkach úplného chozrasčotu

KREJČÍ, Igor

Pôsobením objektívnych ekonomických zákonov je socialistickému reprodukčnému procesu vtláčaná jemu vlastná podstata — čoraz plnšie uspokojovanie rastúcich spoločenských potrieb. Reálna miera ich objemového a štruktúrneho uspokojovania je však determinovaná dialekticky podmieneným vzťahom dosiahnutého stupňa rozvoja výrobných síl a výrobných vzťahov.

Úroveň poznania ekonomických zákonov a využívania ich pôsobenia sa na určitom stupni hierarchickej štruktúry výrobných vzťahov premieňa do systému riadenia socialistického reprodukčného procesu. Hospodársky mechanizmus je tou vrstvou hlboko štruktúrovaných socialistických výrobných vzťahov, ktorá je v spätnoväzbových súvislostiach najtesnejšie prepojená s výrobnými silami a ktorá v konečnom dôsledku určujúco pôsobí na optimalitu medzi vynakladanými spoločenskými zdrojmi a uspokojenými potrebami.

Socialistická spoločnosť však ešte nedospela k zvládnutiu ekonomických zákonov v riadení reprodukčného procesu natoľko, aby realizovala optimálne vynakladanie spoločenskej práce. Stále hľadá racionálne metódy a formy hospodárenia, zodpovedajúce spoločenskému vlastníctvu výrobných prostriedkov. Ich nedostatočné teoretické zvládnutie, resp. neadekvátne rozpracovanie v hospodárskej politike, prejavuje sa v stále pretrvávajúcej tendencii extenzívneho vývoja československého národného hospodárstva.

Teoretické závery zdôrazňujúce prestavbu súčasného hospodárskeho mechanizmu sú tak založené na prístupoch vyjadrujúcich nevyhnutnosť principiálnej zmeny v spôsobe zabezpečovania optimálneho vynakladania spoločenskej práce v procese identifikácie a uspokojovania spoločenských potrieb. Jej realizácia je v systéme riadenia socialistického reprodukčného procesu primárne podmienená racionálnym spôsobom identi-

fikácie potrieb a vyčleňovania zdrojov na ich uspokojenie v spoločenskom plánovaní.¹

Racionálnym riešením, na základe ktorého bude možné zvrátiť súčasný centralistický, administratívno-direktívne chápaný spôsob plánovania, ktorý však zároveň umožňuje presadzovanie neodôvodnených lokálnych záujmov, je teda funkčné zaangažovanie všetkých štruktúrnych článkov socialistického reprodukčného procesu do plánovitého poznávania a optimálneho uspokojovania spoločenských potrieb, čo je podmienené a bezprostredne spojené s realizáciou ich vlastných ekonomických záujmov. Tie sa nebudú presadzovať len v období schvaľovania a realizácie, ale predovšetkým v procese tvorby plánu.

Vo všeobecno-abstraktnej rovine hospodársky mechanizmus, ktorý bude generovať a reprodukovať ekonomické podmienky pre podstatné zvýšenie účinnosti intenzívnych faktorov v socialistickej ekonomike, t. j. intenzívny typ hospodárskeho mechanizmu, tak musí vytvárať podmienky pre pôsobenie dvoch rámcových, vzájomne prepojených aspektov:

— na poznávaní spoločenských potrieb sa zúčastňujú všetky štruktúrne články socialistického reprodukčného procesu;

— proces identifikácie a uspokojovania spoločenských potrieb je priamo spojený s ekonomickým záujmom výrobcov a používateľov.

V podmienkach reálne uskutočňovanej hmotno-hodnotovej optimalizácie, v ktorej sa bude formovať a tvoriť cena, pri rešpektovaní niektorých ďalších dôležitých obmedzení, chozrasčotná jednotka môže maximalizovať vlastný dôchodok, od ktorého bezprostredne závisia kolektívne a individuálne dôchodky jej štruktúrnych článkov, len odhaľovaním a uspokojovaním dynamicky sa vyvíjajúcich spoločenských potrieb v interakčnom a iteratívnom procese ekonomickej kalkulácie.²

Ústup od naturálneho vecného bilancovania k „plánovaniu záujmov“

¹ V extenzívnom type hospodárskeho mechanizmu je logika spôsobu plánovania — ako metódy optimálneho poznávania spoločenských potrieb a určovania zdrojov na ich uspokojovanie — značne deformovaná. Plánovanie je neodôvodnene založené na princípe „tvrdého“ bilancovania a administratívno-direktívneho rozpisu úloh, ktoré vo svojom dôsledku determinujú naturálno-vecný spôsob riadenia nielen vnútorného reprodukčného procesu, ale i jeho vonkajších ekonomických vzťahov. Centrálné určené úlohy majú byť, a dlhý čas boli tak interpretované, prejavom správneho poznania objemu a štruktúry spoločenských potrieb, na uspokojovanie ktorých sa v rámci existujúcich zdrojov výrobcovi znovu centrálné (často viac formálne ako reálne) vybilancovali vstupy. Chozrasčotná zainteresovanosť lokálneho článku je založená na plnení uvedeným spôsobom stanovených úloh. V naznačených podmienkach identifikácie a uspokojovania spoločenských potrieb, minimalizácia vynaložených zdrojov, resp. maximalizácia uspokojených potrieb, nemusí bezprostredne vyjadrovať lokálnu či národohospodársku optimalitu.

² „Produktívna činnosť socialistických výrobcov — jednotlivcov i kolektívov — zameraná na čo najplnšie uspokojovanie spoločenských potrieb, ešte nie je primárnym zmyslom ich úsilia, ale zostáva predovšetkým prostriedkom umožňujúcim realizáciu ich potrieb a záujmov. Za takýchto podmienok sa racionálne hospodárenie s časom môže realizovať len v podobe hierarchicky usporiadaného, po línii vertikálnych a horizontálnych väzieb iteratívne prebiehajúceho procesu ekonomickej kalkulácie, v ktorej sa hodnotové formy v dialektickej jednote kritériálne a motivačne využívajú pri optimalizácii reprodukčného procesu“ [1, s. 514].

vyvoláva nevyhnutnosť zmien v obsahu plánu a vo funkčnom usporiadaní vertikálno-horizontálnych väzieb v hmotno-hodnotovej optimalizácii reprodukčného procesu v spoločenskom plánovaní.

Účasť a kompetencia centra v optimalizačnom procese sa bude meniť z prevažne priameho, direktívneho a individualizovaného zadávania úloh a operatívneho zasahovania do činnosti hospodárskych subjektov na konceptorskú a koordinačno-regulačnú funkciu, ako aj zabezpečovanie realizácie rozsahom i obsahom obmedzených národohospodárskych priorít, ktoré presahujú horizont chozrasčotných záujmov. Spoločensky žiadúce rozhodovanie hospodárskych subjektov bude centrom prostredníctvom štátneho plánu ovplyvňované priamymi úlohami v podobe štátnych objednávok a limitov, ktoré by však mali byť založené taktiež na chozrasčotnom princípe, ale najmä v zásade jednotnými ekonomickými normatívmi a regulátormi.

Chozrasčotné jednotky musia v podmienkach relatívne samostatného vyhľadávania a uspokojovania spoločenských potrieb optimalizovať svoj vlastný reprodukčný proces. Hospodársky plán nebude rozpracovaním detailne exogénne určených, často vzájomne nepreviazaných, objektívnych, naturálnych a efektívnych úloh, ale výrazne sa v ňom odzrkadlí proces vlastného rozhodovania v optimalizačnej ekonomickej kalkulácii — realizácia vlastných ekonomických záujmov.

Spoločenský plánovací proces a sám plán je takýmto spôsobom realizovateľný v podmienkach objektivizácie a aktívneho využívania tovarovo-peňažných vzťahov, chozrasčotnej samostatnosti a zodpovednosti lokálnych článkov socialistického reprodukčného procesu. V extenzívnom type hospodárskeho mechanizmu je práve väzba plánu a chozrasčotu značne deformovaná.³ Zabezpečenie súladu a bezprostredného prepojenia plánu a chozrasčotu sa stáva principiálnym prvkom racionálneho systému hospodárenia v podmienkach spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov a prioritným cieľom prestavby súčasného hospodárskeho mechanizmu.

Základným metodologickým východiskom riešenia sa musí stať reálne organické včlenenie formovania hodnotových kategórií do plánovacieho procesu a také ich fungovanie, v ktorom sa najmä cena⁴ stane kri-

³ Konkrétny tvar tejto väzby [plánu a chozrasčotu — I. K.] orientuje chozrasčotné jednotky v rozhodujúcej miere iba na plnenie plánom rozpisovaných, prevažne objemových úloh. Kritérium efektívnosti ich hospodárenia, na ktoré sa viaže i systém chozrasčotnej stimulácie, je totiž stupeň plnenia plánovaných úloh. V situácii, keď centrum rozpisuje chozrasčotným jednotkám nielen početné hmotné a hodnotové úlohy, ale vo finančnom pláne aj zdroje na ich realizáciu a normatívy hmotnej stimulácie, sa nevyhnutne reprodukuje rozpor medzi chozrasčotnými jednotkami o úmernosť úloh, výšku pridelovaných zdrojov a normatívo efektívnosti“ [2, s. 105].

⁴ „Pri našej nákladovej koncepcii tvorby cien vzniká z hľadiska definície efektívnosti výroby bludný kruh. Cenu definujeme pomocou nákladov a [nami zvolenej] efektívnosti a efektívnosť potom následne definujeme a počítame z ceny a nákladov“ [3, s. 9].

teriálnym a verifikačným faktorom tvorby naturálno-vecného obsahu plánu. Proces tvorby realizácie plánu musí byť priemetom naturálnych a hodnotových tokov — výsledkom interakčného a iteratívneho priebehu hmotno-hodnotovej optimalizácie, ktorá sa stáva zásadným predpokladom reálneho uplatňovania a fungovania chozrasčotných princípov v plánovanej ekonomike.

Postupne sa začnú vytvárať podmienky a predpoklady pre fungovanie parametrického prostredia, v ktorom sa maximalizácia vlastného dôchodku chozrasčotnej jednotky stane reálnym syntetickým vyjadrením jej prínosu k uspokojovaniu spoločenských potrieb. Hodnotové kritériá sa stanú všeobecne uznávaným predpokladom a faktorom formovania vecného obsahu plánu.

Syntetickým vyjadrením efektívnosti a chozrasčotnej zainteresovanosti sa v socialistickej ekonomike, v podmienkach intenzívneho typu hospodárskeho mechanizmu, stane čistý zisk, t. j. bilančný zisk bez tzv. spätnoväzbových nákladov [4]. Úplný chozrasčot bude tým prostriedkom, na základe ktorého je možné identifikovať rozdiely v efektívnosti medzi jednotlivými lokálnymi článkami socialistickeho reprodukčného procesu a v rámci nich, čo zároveň vytvára predpoklady aj pre aktívnu stimuláciu jej ďalšieho rastu.

V podmienkach bezprostredného prepojenia plánu a chozrasčotu sa tak bude realizovať dvojediná funkcia ekonomickej zodpovednosti a záujmu chozrasčotných jednotiek v uspokojovaní spoločenských potrieb v socialistickej spoločnosti:

— tvorba zisku je možná len optimalizačnou ekonomickou kalkuláciou v procese ich aktívneho vyhľadávania a uspokojovania;

— ekonomická zainteresovanosť je prostredníctvom vytvárania a použitia vlastných disponibilných zdrojov založená práve na tvorbe zisku.

Kvalitatívna zmena v spoločenskom plánovacom procese, ktorá bude generovať prechod od prevažne objemového, a tým aj nákladového rozhodovania k efektívnostnému rozhodovaniu ekonomických subjektov, bude v spätnoväzbových súvislostiach vyžadovať, a zároveň aj vytvárať podmienky pre odstránenie dichotómie plánovania a duality riadenia vnútorného reprodukčného procesu a jeho vonkajších ekonomických vzťahov (VEV).⁵

Metodologické východiská fungovania a pôsobenia nového typu hos-

⁵ Nemôže ísť, samozrejme, o jednorazový akt, ale o proces, priebeh ktorého nebude ovplyvňovaný len vnútornými, ale i vonkajšími faktormi, napr. pôsobením integračného mechanizmu atď. V tejto súvislosti je potrebné upozorniť, že potenciálne presadenie možnej extrapolácie súčasného vysokého stupňa centrálnej predurčenosti teritoriálno-komoditnej štruktúry zahraničnoobchodnej výmeny chozrasčotných jednotiek by sa mohlo stať významným retardačným faktorom v uplatňovaní chozrasčotných princípov v oblasti VEV.

podárskeho mechanizmu vnútorného reprodukčného procesu a jeho VEV sú jednotné, tak ako je jednotný reprodukčný proces a systém jeho riadenia. Potvrdzujú sa teoretické závery o tom, že pozitívne výsledky v zapojení národného hospodárstva a jeho štruktúrnych článkov do medzinárodnej delby práce nemožno dosiahnuť len zmenami v subsystéme plánovania VEV, ale len v dialektickej jednote pôsobenia hospodárskeho mechanizmu ako celku, v ktorom všetky jeho prvky vo vzájomných spätných väzbách musia pôsobiť v smere funkčnej otvorenosti národného reprodukčného procesu.

V oblasti VEV, ako síce špecifickej, ale zároveň organickej súčasti vnútorného reprodukčného procesu a systému jeho plánovitého riadenia, má však zabezpečovanie optimálnosti medzi vynaloženými zdrojmi a uspokojenými spoločenskými potrebami výrazne sprostredkovaný charakter. Vzájomné súvislosti a väzby uznania národnej práce ako spoločensky nevyhnutnej v medzinárodnom porovnaní sú viac komplikované ako vo vnútornom reprodukčnom procese, a to:

— vzťahom k zahraničným subjektom rôznej hierarchickej štruktúry, v ktorom sú podstatne zložitejšie väzby v identifikácii internacionálne podmienených a sformovaných potrieb v celom priebehu plánovacieho procesu, ako i v spôsobe ich uspokojovania;

— pôsobením svetových hodnotových kategórií a možnosťou ich reálnej implementácie do oceňovacích procesov v spoločenskom plánovaní.

Sprostredkovaný vzťah vynakladanej práce k uspokojovaným spoločenským potrebám sa v oblasti VEV realizuje neustále sa opakujúcou transformáciou spoločenského produktu vo všetkých fázach reprodukčného procesu prostredníctvom zahraničnoobchodnej výmeny a svojou podstatou vyvoláva nevyhnutnosť ďalšieho rozpracovania — medzi sebou i v rámci nich — vzájomne podmienených problémových okruhov.

A. Spôsob účasti chozrasčotných organizácií na formulácii plánových úloh v oblasti vonkajších ekonomických vzťahov

V tejto oblasti je nevyhnutné zamerať sa na riešenie a rozpracovanie nasledovných čiastkových otázok:

— subjektový aspekt: spôsob účasti národných a zahraničných subjektov rôznej štruktúrnej úrovne v identifikácii potrieb v plánovacom procese;

— časový aspekt: spôsob účasti národných a zahraničných centrálnych orgánov a hospodárskych subjektov na obsahovom formovaní plánu v časovej postupnosti jeho tvorby a medzinárodnej koordinácie;

— obsahový aspekt: spôsob účasti chozrasčotných jednotiek na obsahovej (a tým aj rozsahovej) formulácii a realizácii úloh stanovených v štátnom a hospodárskom pláne atď.

B. Spôsob využívania medzinárodných hodnotových kritérií v optimalizačnej ekonomickej kalkulácii a v zainteresovanosti chozrasčotných článkov

V analýze tohto problémového bloku prestavby hospodárskeho mechanizmu je nevyhnutné zamerať pozornosť riešenia na:

— objektivizáciu pôsobenia hodnotových kategórií a nástrojov vo vnútornom reprodukčnom procese a v rozvoji integračnej spolupráce i na medzinárodnej úrovni — ich formovania a kritériálneho včlenenia do plánovacieho procesu;

— sformovanie iteratívneho dialógu centra a chozrasčotnej jednotky v tvorbe a vo formovaní vecných úloh zahraničnoobchodných tokov v štátnom, hospodárskom pláne v závislosti od hmotno-hodnotovej optimalizácie;

— zabezpečenie centrálnej regulácie účasti chozrasčotných jednotiek v medzinárodnej delbe práce, najmä prostredníctvom devízovo-finančných nástrojov atď.

V naznačenom metodologickom základe a v rozvedených čiastkových problémových okruhoch spoločenského plánovacieho procesu, v ktorom sa bude zároveň zblížovať okruh zahraničných a vnútorných cien,⁶ kritériom prínosu chozrasčotnej jednotky k uspokojovaniu domácich spoločenských potrieb prostredníctvom VEV sa stane vplyv ich výsledkov na zvyšovanie jej celkového zisku, formovaného a ovplyvňovaného vo všetkých fázach reprodukčného procesu. Vonkajšie ekonomické vzťahy sa v „čistej podobe“ stávajú variantom riešenia v optimalizačnej ekonomickej kalkulácii, do ktorej vstupuje centrum so svojimi vzájomne previazanými priamymi úlohami plánu a regulačnými devízovo-finančnými nástrojmi.

Hospodárske subjekty budú VEV primárne chápať a využívať ako formu zvyšovania efektívnosti vlastnej reprodukcie, čo bude odvodené od priority ich efektívneho rozhodovania, ktoré bude determinované reálnym uplatňovaním chozrasčotných princípov, zakódovaným vo fungovaní a pôsobení hospodárskeho mechanizmu ako dialektického celku.

Je zjavné, že naznačený model plánovania a chozrasčotnej zodpovednosti hospodárskych organizácií v oblasti VEV, možno zabezpečiť len iteratívnym vertikálno-horizontálnym dialógom všetkých článkov vnútorného reprodukčného procesu, ktorý však vo viacerých aspektoch

⁶ „Pri 50 najvýznamnejších položkách vývozu (z hľadiska čistej devízovej výnosnosti) bol prerátaný vzťah rentability výroby a rozdielového ukazovateľa. Výsledný korelačný koeficient je 0,212. Rentabilita výroby je teda v zásadnom rozpore s dosahovanou efektívnosťou vývozu. Z celkového počtu 499 výrobných odborov je pri 57,3 % položiek základný rozpor medzi záujmom výrobnej organizácie na nadpriemernom zisku a dosahovanou podpriemernou efektívnosťou vývozu“ [5, s. 11].

musí byť skordinovaný so zahraničnými a medzinárodnými subjektmi rôznych štruktúrnych úrovní už v procese tvorby plánu.⁷

Funkcia centra bude spočívať najmä vo vytváraní parametrických podmienok pre účasť chozrasčotných jednotiek v medzinárodnej delbe práce a v presadzovaní ich záujmov u zahraničných subjektov realizáciou jednotnej obchodnej politiky. Zároveň sa centrum bude zúčastňovať rozpracovania programov presahujúcich „chozrasčotný záujmový horizont“, ktoré však musia byť taktiež predmetom ekonomickej kalkulácie vo vertikálno-horizontálnych optimalizačných vzťahoch, pretože vo fáze realizácie žiaden program nemôže byť chozrasčotne indiferentný.

Pre plánovacie a iné centrálné orgány, vrátane odvetvových ministerstiev, sa tak vytvoria podmienky, v ktorých nebudú musieť identifikovať a riešiť detailné, objemové a naturálno-vecné toky vzájomnej výmeny, ale svoju pozornosť primárne sústredia na vytváranie proexportných a pointegračných podmienok pre účasť chozrasčotných jednotiek v medzinárodnej delbe práce a formovanie komplexne previazaných štruktúrnych programov.

Chozrasčotná jednotka sa musí prevažne samostatne angažovať v identifikácii medzinárodne podmienených potrieb a zúčastňovať sa formulácie naturálno-vecných úloh obsiahnutých v pláne VEV tak, aby boli výsledkom jej vlastnej ekonomickej kalkulácie. Hospodársky plán bude v prevažnej miere výsledkom, a nie východiskom súhrnu vertikálno-horizontálne uzatvorených vnútorných a medzinárodných hospodárskych zmlúv. Chozrasčotná jednotka bude mať dostatočný priestor pre nadväzovanie dlhodobých kooperačných väzieb, s možnosťou operatívnej reagencie na vzniknuté alebo vznikajúce zmeny vo vnútorných a vonkajších podmienkach. Zároveň môže realizovať potrebné zmeny v hospodárskom pláne, v závislosti od samostatne vyhľadaných, ekonomicky prekalkulovaných a dobrovoľne prijatých medzinárodných záväzkov.

Naznačené prístupy vyúsťujú do takého spôsobu formovania zahranično-obchodných tokov, ktorý na úrovni hospodárskych subjektov vytvára priestor pre ich chozrasčotnú samostatnosť a zodpovednosť v plnení plánovaných úloh:

— rezultujú prevažne z vlastného aktívneho vyhľadávania kooperačných väzieb a ostatných vývoznodovozných vzťahov;

— sú predmetom vlastnej ekonomickej kalkulácie, ktorej výsledky bezprostredne ovplyvňujú výšku disponibilného dôchodku chozrasčotnej jednotky a jej štruktúrnych článkov.

Pri funkčnej účasti centra v procese ekonomickej kalkulácie chozras-

⁷ „Identifikácia internacionálne podmienených štruktúrnych zmien vyžaduje nielen iteráciu vertikálnych a horizontálnych väzieb v národnej ekonomike, ale i interakcie rôznych štruktúrnych úrovní v internacionálnom meradle, t. j. spoločenských centier a článkov chozrasčotnej sféry rôznych národných ekonomík“ [6, s. 26].

čotnej jednotky budú tak splnené rámcové podmienky pre uplatnenie chozrasčotných princípov aj v oblasti VEV.⁸

Plánovací proces sa bude primárne odvíjať od horizontálnych vzťahov národných ekonomických subjektov, s príslušnou funkčnou kompetenciou centra. Hospodársky subjekt, v závislosti od kvalitatívnej zmeny jeho účasti v plánovaní a chozrasčotnej zodpovednosti za dosahované výsledky v oblasti VEV, však musí mať možnosť samostatného vyhľadávania alebo realizácie odbytových a zásobovacích spojení so zahraničnými subjektmi. To predpokladá vytvorenie podmienok pre nový spôsob reálneho ekonomického a organizačného prepojenia výrobných subjektov s organizáciami zahraničného obchodu, prípadne samostatnej realizácie zahraničnoobchodných operácií výrobnou chozrasčotnou jednotkou.

Obsah hospodárskeho plánu⁹ bude tak výsledkom optimalizačného riešenia vzájomne prepojených vertikálno-horizontálnych vzťahov na národnej i medzinárodnej úrovni, ktorý bude vyjadrovať dlhodobú špecializáciu a možnosť operatívnej reagencie na zmenené vnútorné a vonkajšie podmienky. Tým sa menia aj stimulatívne impulzy pre nadväzovanie priamych vzťahov. Prejavia sa v iniciovaní ich rozvoja v dôsledku ekonomických záujmov a z toho vyplývajúcich dobrovoľne prijatých záväzkov hospodárskych subjektov namiesto súčasného centrálného vytyčovania a následnej „dobrovoľnej“ účasti.

Priame vzťahy hospodárskych subjektov totiž nemôžu účinne pôsobiť ako prostriedok plnenia centrálne predurčeného a medzinárodne „skordinovaného“ plánu. Naopak, efektívnosť kalkulácia chozrasčotných jednotiek a z nej odvodený rozvoj priamych vzťahov bude v podmienkach uplatňovania reálnych chozrasčotných princípov tým základným faktorom, ktorý bude formovať obsah hospodárskeho plánu v oblasti VEV a jeho bilančné väzby.

Podstatne sa zmení prístup chozrasčotných jednotiek k chápaniu, ovplyvňovaniu a využívaniu efektu z VEV. Dôsledné uplatňovanie chozrasčotných princípov v spoločenskom plánovacom procese vytvorí podmienky, v ktorých sa hospodárske organizácie nebudú zameriavať len na plnenie exogénne stanovených úloh vývozu a dovozu. V dôsledku vlastného ekonomického záujmu budú efekt z VEV chápať a využívať v integrovanej podobe — ako faktor intenzifikácie reprodukčného pro-

⁸ V tejto oblasti abstrahujeme od možných a v súčasnosti existujúcich deformácií v prenosu zahraničných cien do hospodárskeho výsledku chozrasčotných organizácií, ktoré môžu modifikovať, a čiastočne aj potierať ich reálnu chozrasčotnú zodpovednosť. Ide predovšetkým o deformácie spojené s niektorými metodologicko-metodickými problémami prepočtu svetových cien na kontraktné ceny v rámci vzájomnej výmeny socialistickej krajín, objektívneho pôsobenia menového kurzu atď.

⁹ „V hospodárskom mechanizme všeobecne, a v mechanizme plánovania zvlášť, vonkajšie ekonomické vzťahy musia vystupovať pre každý hospodáriaci subjekt ako kalkuláčná aktivita, variant, a nie ako naturálne či objemovo vopred zadané úlohy“ [7, s. 204].

cesu a zdroj zvyšovania vlastných disponibilných zdrojov určených na rozdelenie.

V tomto zmysle je potrebné v spoločenskom plánovacom procese zabezpečovať technológiu plánovania, v ktorej by sa znižovala miera voľby a centrálna sformovanej predurčenosti teritoriálno-komoditnej štruktúry zahraničnoobchodnej výmeny. Hospodársky plán chozrasčotnej jednotky musí byť odvodený od optimalizačnej kalkulácie, ktorá by sa uskutočňovala v podmienkach pôsobenia ekonomických normatívov a regulátorov, stimulujúcich chozrasčotnú sféru k plneniu centrom dlhodobosformovaných a zabezpečovaných teritoriálno-komoditných zámerov. Zároveň je potrebné, aby prijímanie medzinárodných záväzkov, ktoré sa premietnu do priamych úloh štátneho plánu, bolo iniciované záujmami chozrasčotnej sféry, resp. aby sa zvýšila jej účasť na ich formulácii a adresnom rozdeľovaní dosiahnutých ekonomických efektov.

Literatúra

- [1] ŠIKULA, M.: Intenzifikácia a efektívnosť reprodukčného procesu ako kategória politickej ekonómie socializmu. Ekon. Čas., 33, 1985, č. 6, s. 508–525.
- [2] OKÁLI, I. — VOJTKO, J. a kol.: Hospodársky mechanizmus v etape formovania intenzívneho typu rozšírenej reprodukcie [Politickoekonomický náčrt]. [Výskumné práce, č. 58.] Bratislava, EÚ SAV 1983.
- [3] MATEJKA, M.: Experiment a čo ďalej? Hospod. Nov., 1987, č. 7.
- [4] TOMS, M.: Čistý zisk. Hospod. Nov., 1987, č. 10.
- [5] Kritéria strukturální racionality vývozu pro koncepční a plánovací rozhodovací procesy. [Interný materiál.] Praha, FMZO 1985.
- [6] ŠIKULA, M. — SCHMÖGNEROVÁ, B.: Východiská formovania štruktúrnej politiky z hľadiska socialistickej ekonomickej integrácie a medzinárodnej delby práce [Teoreticko-analytická štúdia]. [Výskumné práce, č. 68.] Bratislava, EÚ SAV 1985.
- [7] MARKUŠ, J.: Záujem o plánovanie a záujmy v plánovaní. Bratislava, Pravda 1987.

ОЧЕРК ФОРМИРОВАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ВНЕШНИХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ ПРИ УСЛОВИЯХ ПОЛНОГО ХОЗРАСЧЕТА

КРЕЙЧИ, Игорь

Автор в статье занимается некоторыми вопросами связанными с влиянием и формированием внешних экономических отношений при условиях реального внедрения хозрасчетных принципов в плановой экономике. Отход от главным образом натурально-вещественного балансирования к „планированию интересов“ вызывает необходимость изменений в упорядочении вертикально-горизонтальных отношений интеракции хозяйственных субъектов в вещественно-ценностной оптимизации процесса воспроизводства в общественном планировании. Вопреки того, что в области внешних экономических отношений, как иначе специфической, но, одновременно, органической составной части внутреннего процесса воспроизводства и системы его управления, имеет обеспечение оптимальности между затраченными ресурсами и удовлетворенными потребностями некоторые особенности, хозяйственные субъекты будут внешние экономические отношения в первую очередь понимать и использовать как форму повышения эффективности собственного воспроизводства, что будет отведено от приоритета их эффективного решения, закоданного в функционировании хозяйственного механизма как диалектического целого.

FORMING AND FUNCTIONING OF EXTERNAL ECONOMIC RELATIONS UNDER THE CONDITIONS OF FULL KHOSRASCHOT

KREJČÍ, Igor

The author in the article deals with some questions connected with the forming and functioning of external economic relations under the conditions of real applying the khosraschot principles in the planned economy. By the retreat from mainly natural balancing to the „interest planning“ is called out the inevitability of changes in the organizing of vertical-horizontal interrelations of economic agents in material-value optimization of reproduction process in the social planning. Apart from the fact, that in the sphere of external economic relations as an although specifical, but, at the same time, organic part of the internal reproduction process and of the system of its managing, has the securing of the optimality between the expended resources and satisfied needs some special aspects, the economic agents will primarily understand the external economic relations and apply them as a form of increasing of the efficiency of their own reproduction, what will be derived from the priority of their effective solutions, coded in the functioning of the economic mechanism as a dialectical entity.

Diskusia

Socialistické soutěžení, soutěživost a monopol

RUSMICH, Ladislav

I. O předsocialistických formách soutěžení a monopolu

Ve svém předcházejícím článku [14] jsem se v souvislosti s problematikou aktivizace lidského činitele jako podmínky a součásti strategie urychlení dotkl otázek stimulace socialistického soutěžení. Zde se budu těmto otázkám věnovat v jejich širších historických i logických souvislostech, což pokládám pro správné pochopení věci za nezbytné.

Soutěž a soutěživost jako vztah mezi lidmi jsou jednou z forem řešení rozporů mezi členy společnosti, hnací silou společenského rozvoje. Existují, co svět světem stojí a stejně dlouho se jako společenský jev vyvíjejí. Mohou být charakterizovány jako jevy biosociální, jejichž funkcí je zvyšování životní energie při společné aktivitě lidí a účelem jednak zvýšení množství a kvality výsledků této aktivity, jednak seberealizace a identifikace jednotlivce v kolektivu.

Marx hovoří o tom, že „už sám společenský kontakt vyvolává soutěživost a zvláštní povzbuzení životní energie . . . , které zvyšují individuální výkonnost jednotlivců“ [10, s. 325]. Jak známo, synergický efekt prosté kooperace práce je právě výsledkem této soutěživosti, nezávislým na společenské formě organizace výroby. Soutěžení jako obecně společenský jev je způsobem naplnění přirozené snahy člověka o seberealizaci, „puzení realizovat se, dát si skrze sebe sama objektivitu v objektivním světě a uskutečnit (naplnit) se“ [8, sv. 38, s. 213].

S vývojem lidské společnosti získávalo soutěžení stále více charakter společenského vztahu, jenž plní ekonomickou funkci. Jakožto ekonomický vztah je soutěžení „plodem vládnoucí formy vlastnictví výrobních prostředků a je dialekticky spojeno s konkrétně historickou soustavou výrobních vztahů, jejichž součástí tvoří“ [15, s. 111]. Ve svém historickém vývoji mění vztah soutěžení formy svého projevu v souladu s podmínkami a požadavky toho kterého výrobního způsobu i stupně jeho zralosti.

Nejvyšší předsocialistickou formou ekonomické soutěže je kapitalistická konkurence. V. I. Lenin ji definuje takto: „Konkurence je zvláštní

forma soutěže, která je vlastní kapitalistické společnosti a záleží v boji jednotlivých výrobců o kousek chleba a o vliv, o místo na trhu“ [8, sv. 27, s. 201]. Je nezbytným doprovodným výrobním vztahem kapitálu. Marx označil kapitalistickou společnost za „asociaci založenou na konkurenci“ [9, sv. 4, s. 177]. Konkurence je dle jeho definice „vnitřní povaha kapitálu, jeho bytostné určení, jevící se a realizující se jako vzájemné působení četných kapitálů na sebe navzájem, jako vnitřní tendence, jako vnější nutnost“ [11, s. 21]. Kapitál existuje jen v podobě množiny vzájemně působících kapitálů a „konkurence je vůbec způsob, jímž kapitál prosazuje svůj výrobní způsob“ [11, s. 363].

Jelikož kapitál je základním výrobním vztahem kapitalistické společnosti, určujícím subjektem (nositelem) kapitalistických výrobních vztahů je kapitalista a určujícím zájmem je zájem buržoazie. Proto i určující sférou, kde se odehrává kapitalistická forma soutěžení — konkurence, je sféra vztahů mezi kapitalisty, jíž je kapitalistický živelný trh. Ostatní subjekty výrobních vztahů „reálného kapitalismu“ — dělníci a soukromí malovýrobci — konkurenčním vztahům slouží a ve svém chování je imitují. Soutěží mezi sebou v rozsahu a způsobem, jenž upevňuje kapitál obecně a postavení individuálního kapitalisty, jímž jsou vykořisťování v jeho konkurenčním boji, konkrétně.

Tímto charakterem kapitalistické konkurence je dána její *historická omezenost a nedokonalost jako formy ekonomické soutěže*. Neproniká sama od sebe jako stimul rozvoje a zdokonalování výroby do hloubky výrobního procesu, nevede svou existencí k soutěživosti mezi bezprostředními výrobci. Pokud se tak děje, pak jen v té míře, v níž toto proniknutí slouží bezprostředně potřebám kapitálu. „Konkurence není průmyslové, nýbrž obchodní soutěžení“ [9, sv. 4, s. 174].

Společenská omezenost počtu případů, kdy je zdokonalování výroby zájmem kapitálu, je dána dalším velice podstatným rysem kapitalistické konkurence. Je jím Marxem objevená a Leninem později historicky dokumentovaná a prokázaná její syntéza s monopolem, podmíněnost monopolem a trvalé přerůstání v monopol.

Monopol ve vztahu ke konkurenci a ve svých ekonomických funkcích vůbec je rovněž výrobním vztahem. V obecném povědomí se usídlil název monopol nebo monopolní postavení pro označení ojedinelosti, neopakovatelnosti, výlučnosti, popř. určité výsady ve vztahu člověka k věcem. Toto ovšem není monopol v ekonomickém slova smyslu, i když je pravdou, že se s uvedeným chápáním monopolu můžeme setkat i v ekonomických textech či diskusích. Marx viděl rozdíl mezi prostou výlučností postavení, jíž nazýval „přirozeným monopolem“, a monopolem, „který vzniká ze ... způsobu výroby“ a je tudíž výrobním vztahem.¹

¹ Napsal např., že volný pohyb kapitálu „předpokládá úplnou svobodu obchodu uvnitř společnosti a odstranění všech monopolů kromě přirozených, tj. odstranění všech monopolů, které přímo vyplývají z kapitalistického výrobního způsobu“ [10, s. 190].

Monopolem chápeme v politické ekonomii výrobní vztah, jehož výsledkem je donucení výrobce k předání části jím vytvořeného produktu jinému ekonomickému subjektu, který zaujímá výsadní postavení a má soustavou existujících společenských vztahů vytvořenou reálnou možnost toto své postavení mocensky i ekonomicky realizovat.

Typickou formou ekonomické realizace výsadního postavení je soukromé vlastnictví výrobních prostředků, poskytující vlastníkovému monopolu vykořisťování pracovní síly v daném místě a čase. Doplň-li se tento monopol dalším, například monopolem založeným na výsadě držení určitých výsledků technického rozvoje, umožňuje to kapitalistovi realizovat formou mimořádného zisku i část nadhodnoty, vytvořené v jiném místě a v jiném čase dělníky zaměstnanými jiným kapitalistou. Existence tohoto druhého monopolu nenarušuje, naopak organicky doplňuje existenci kolektivního monopolu soukromého vlastnictví výrobních prostředků třídy kapitalistů, na základě kterého je vykořisťována dělnická třída jako celek a který se nazývá kapitálem.² O organické jednotě obou monopolů svědčí to, že na druhém je vybudován mechanismus přeměny nadhodnoty v kapitalistický zisk, bez něhož by byl nemohl existovat tzv. kapitalismus volné soutěže.

Marx ve III. dílu Kapitálu líčí názorně, že vědomé úsilí každého jednotlivého kapitalisty je trvale zaměřeno na vytvoření alespoň dočasného monopolního postavení ve vztahu k ostatním kapitalistům, zatímco svou příslušnost k třídě kapitalistů a tudíž i kapitál jako výrobní vztah realizuje jaksi samozřejmě, jako něco přirozeného a navěky daného. Lenin ve svém díle Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu ukazuje, že vývoj monopolu jako výrobního vztahu tvoří základní vývojovou tendenci kapitalismu, že trvalé přelévání nadhodnoty mezi kapitalisty na základě monopolu se stává v nejvyšší vývojové fázi kapitalismu jejím základním znakem. Tuto vývojovou tendenci život plně ověřuje i v současnosti. Monopolní vztahy zachvacují stále větší podíl kapitalistické výroby, nabývají stále nové formy a prohlubují svůj vliv na nejrůznější stránky života kapitalistické společnosti.

Z hlediska požadavků zákona ekonomie času je nepochybně monopol společensky negativním jevem, protože omezuje možnosti substituce neefektivního vynakládání společenské práce efektivnějším, tím snižuje růst produktivity společenské práce a konec konců i stupeň uspokojení společenských potřeb. Je tedy z celospolečenského hlediska jevem úpadkovým. Zárodek úpadku je skryt v samotné podstatě kapitalistických výrobních vztahů — v kapitálu. Zbožní výroba jako taková potřebuje ke svému rozvoji volnou soutěž, kapitalismus ji této soutěže zbavuje.

² Marx ve svém pojetí soukromého vlastnictví výrobních prostředků jako základního výrobního vztahu vykořisťovatelských výrobních způsobů a kapitálu jako jeho kapitalistické formy vychází z jejich monopolního charakteru, jež též v kritice Gothajského programu komentuje: „V dnešní společnosti jsou pracovní prostředky monopolem pozemkových vlastníků [na monopolu pozemkového vlastnictví se zakládá dokonce monopol kapitálu] a kapitalistů“ [9, sv. 19, s. 45].

Marx tuto hluboce rozpornou vývojovou tendenci popsal takto: „Pokud je kapitál ještě slabý, ohlíží se ještě po berličkách výrobních způsobů, které už zanikly, nebo které zanikají s jeho objevením. Jakmile se začne cítit silným, odhazuje tyto berličky a pohybuje se podle svých vlastních zákonů. Jakmile sám sebe začíná pociťovat jako překážku dalšího rozvoje a začíná se tak jevit, utíká se k formám, které, i když vypadají jako vyvrcholení vlády kapitálu, ohlašují zároveň — protože drží na uzdě svobodnou konkurenci — jeho rozklad i rozklad výrobního způsobu na něm založeného“ [11, s. 280].

Konkurence v jednotě s monopolem je formou řešení antagonistických rozporů. Proto je živelná, společností neovládnutelná a má katastrofické důsledky pro rozvoj výrobních sil.³ Jejím bezprostředním důsledkem v období zralosti kapitalistických výrobních vztahů je, že „podnikavost, energie a smělá iniciativa mas obyvatelstva... je neslýchaně brutálně potlačována“ [8, sv. 26, s. 391].

II. Vývoj podmínek rozvoje soutěžení a soutěživosti za socialismu

Za socialismu vytvořením všelidového vlastnictví mizí vlastnická báze pro přerozdělování nadvýrobku mezi hospodářskými subjekty. Vlastnický monopol je jako výrobní vztah negován tím, že je monopolem společnosti jako celku. Nemůže být důvodem přerozdělení nadvýrobku mezi vlastníky, jež v zásadě nelze vytvořit mimo společnost. Nemá tudíž odkud připlynout (s jedinou výjimkou, již tvoří vnější ekonomické vztahy).⁴ Vznikem socialismu se právě v moderní historii vytváří *možnost* likvidace deformujícího vlivu monopolu na soutěživé chování ekonomických subjektů. Realizace této možnosti (možnosti ničím neomezovaného a nedeformovaného soutěživého chování jako hybné síly rozvoje socialistické výroby) tvoří obsah ekonomické kategorie socialistické soutěžení,⁵ která vyjadřuje jednu z podstatných zvláštností a specifickou zákonitost rozvoje socialistického ekonomického systému.

³ Například V. Kulikov charakterizuje úlohu monopolu při řešení rozporů kapitalismu takto: „...monopol a státně monopolní kapitalismus jsou formy pohybu a řešení základního rozporu kapitalismu při jeho zachování a zotřívání. K odstranění tohoto rozporu je nutno likvidovat kapitalistický způsob výroby samotný“ [7, s. 60].

⁴ Z toho důvodu vytváří socialistická společnost pro používání důchodů zahraničního původu zvláštní režim monopolu zahraničního obchodu a devizového monopolu. Oba státní monopoly vnějších ekonomických vztahů jsou nezbytné proto, že společenské ovládnutí výrobních prostředků se za socialismu ukutečňuje prostřednictvím relativně ekonomicky oddělených chozrasčotních jednotek, které by při nedostatečném fungování mechanismu sladování zájmů mohly realizovat nezasloužené zisky, popř. též odevzdávat část národního důchodu vytvořeného v tuzemsku do zahraničí.

⁵ V této obecně teoretické poloze používal kategorii socialistické soutěžení V. I. Lenin, když ve svých posledních pracích modeloval základní rysy perspektiv vyspělé socialistické společnosti. Později se tohoto pojmu začalo používat v nejrůznějších, často přenesených významech, čímž utrpěla jeho obsahová určitost. V tomto článku je pojem používán výlučně jen v jeho původním významu.

Socialistické soutěžení se jako vývojová tendence prosazuje stále zřetelněji souběžně s postupným přechodem od formálního k reálnému zespolečenštění socialistické výroby. V tomto procesu se postupně vytváří komplex *předpokladů k přeměně možnosti socialistického soutěžení ve skutečnost*. Některé z těchto předpokladů, zejména v současném období přechodu k rozvinutému socialismu a prvních fázích jeho budování, začínají reálně ovlivňovat soutěživost chování ekonomických subjektů.

Složitost a dlouhodobost vytvoření předpokladů k plnému rozvoji socialistického soutěžení je dána tím, že samotným vznikem socialistického vlastnictví (znárodněním a kolektivizací výrobních prostředků jakožto formálním zespolečenštěním výroby) se monopol jako společenský jev automaticky nelikviduje. Realizace socialistického vlastnictví (společenské ovládnutí výrobních prostředků) formou hmotné zainteresovanosti relativně ekonomicky samostatných výrobních kolektivů základních hospodářských článků nevyklučuje sama o sobě možnost, aby si kolektivy pracujících přisvojovaly část nadvýrobku, vytvořeného v jiném místě a čase, na základě monopolního vztahu, a tím pro sebe (na úkor společnosti jako celku) zvyšovaly efektivnost své hospodářské činnosti.

Rozdílnost postavení a objektivní rozpornost zájmů těchto článků mají za následek, že může nastat situace, kdy ekonomická realizace výsadního postavení některých z nich vede k přerozdělování nadvýrobku mezi nimi. Zejména může dojít k ekonomické realizaci tzv. informačního monopolu tím, že při centrálním řízení výroby rozpisem individuálních direktivních úkolů jsou centrální orgány, které úkoly stanoví, závislé na informacích získávaných od hospodářských organizací jakožto příjemců úkolů. Tato informační závislost vede v podmínkách hodnocení výsledků práce celé hierarchie řízení podle plnění shora stanovených úkolů k proniknutí lokálních chozrasčotních zájmů do rozhodování státních řídicích orgánů, jež dává vzniknout jevu tzv. rezortních zájmů, a k průniku nižších zájmů do rozhodování vyšších řídicích orgánů vůbec.⁶

Nízká účinnost řízení, konkrétně prvky voluntarismu v něm, vyplývající z deformací přirozené zájmové hierarchie socialistické společnosti, otevírá prostor pro vznik dalších prvků monopolních vztahů, jako je úhrada společností některým výrobcům vyšších nákladů na výrobu než jaké jsou společensky nutné, vytváření umělého deficitu výrobků vyso-

⁶ Vznik a realizace rezortního zájmu jsou vždy protisociálními jevy. Jejich protisociální charakter se projevuje v tom, že jejich prostřednictvím realizuje orgán, vytvořený za účelem formulace a realizace zájmů společnosti jako celku a vybavený odpovídajícími pravomocemi, ve skutečnosti zájmy lokální ve prospěch organizací, které řídí. Zájmy těchto organizací se nemohou realizovat jinak než na úkor ostatních strukturálních prvků socialistické společnosti a tudíž i na úkor společnosti jako celku. Jejich realizace vede ke společensky neracionálním přerozdělovacím procesům a je *typickým případem realizace monopolu jako ekonomického vztahu*. Proto byly např. na XXV. sjezdu KSSS zcela oprávněně rezortní zájmy označeny za nejnebezpečnější formu porušování demokratického centralismu při řízení ekonomiky.

ké technicko-ekonomické úrovně a jiných forem uplatňování převahy dodavatele nad odběratelem, spekulace apod. Realizací monopolních vztahů dochází v socialistické společnosti k odchýlkám od souladu míry práce a míry spotřeby, kteréžto odchylky jsou vždy výsledkem subjektivistických rozhodnutí, nerespektujících ekonomické zákony a zákonitosti. K takovým společensky nežádoucím odchýlkám dochází jak v rozdělování (výplatou mezd a odměn neodpovídajících sociálně ekonomické efektivnosti výroby, přerozdělováním důchodů kanály „šedé ekonomiky“ apod.), tak i ve směně (úhradou cen převyšujících hodnotu zboží).⁷

Negativní vliv monopolu na soutěžení je v socialismu stejný jako v jiných společenských systémech, protože i zde je důsledkem odcizení práce,⁸ vede k podvázání soutěživosti a tím k podvázání zájmu pracujících na rozvoji výrobních sil.

Existence a míra využití komplexu předpokladů k likvidaci prvků monopolních vztahů a k plnému rozvoji socialistického soutěžení je doprovodným jevem celkového centrálního ovládnutí výrobních prostředků na základě plánovitého využívání souboru ekonomických zákonů socialismu. Marx o ní hovoří jako o organizaci práce a zdůrazňuje souvislost odstranění monopolních vztahů (přenášení svého podílu účasti na produktivní práci na jiné) s rozvíjením osobnosti člověka.⁹

Lenin předvídal nesmírnou složitost i dlouhodobost vytváření podmínek plného využití jevu soutěživosti pro socialismus. Organizaci soutěžení chápal jako klíčovou součást celkové reorganizace společnosti¹⁰ a zdůrazňoval především ty organizátorské úkoly, které souvisejí se sociální stránkou překonání monopolních vztahů, a proto bezprostředně ovlivňují chování pracujících. Týkají se především souladu míry práce a míry spotřeby: „Boj proti starému zvyku pohlížet na míru práce, na vý-

⁷ Vzniku prvků monopolních vztahů v důsledku nedokonalosti fungování současného hospodářského mechanismu si všímá L. Štrougal: „Nedařilo se důsledně a co nejpřesněji vymezit kompetence ústředního řízení a podnikové sféry. V důsledku toho i dalších nedostatků představuje dnešní řídicí praxe nesmírně složitý mechanismus, pro nějž jsou příznačné vysoká administrativní náročnost a těžkopádnost, všeobšáhla nivelizace v rozdělování podnikových důchodů i mzdových prostředků a silné působení monopolizačních tendencí“ [16, s. 3].

⁸ Na tento charakter prvků monopolních vztahů existujících v socialismu upozornil J. V. Andropov: „I po definitivním nastolení socialistických výrobních vztahů se ještě u leckoho udržují a někdy i obnovují individualistické návyky a snaha obohatit se na úkor ostatních, na úkor společnosti. To všechno jsou podle Marxovy ferminologie důsledky odcizení práce, které nemizí automaticky a náhle z vědomí, i když samo odcizení již bylo odstraněno [2, s. 263].“

⁹ „... musí nastoupit organizace, v níž na jedné straně nikdo nemůže svalit na jiné svůj podíl na produktivní práci, při této přirozené podmínce lidské existence; v níž se na druhé straně produktivní práce stane z prostředku probení prostředkem osvobození člověka tím, že každému jednotlivci poskytne příležitost, aby všechny své schopnosti, tělesné i duchovní, ve všech směrech rozvíjel a uplatňoval, a v níž se pak práce stane z břemene potěšením“ [9, sv. 20, s. 289].

¹⁰ V. I. Lenin napsal ihned po vítězství Velké říjnové socialistické revoluce: „... nyní se u nás musí organizace soutěžení podle socialistických zásad stát jedním z nejdůležitějších a nejdělejších úkolů reorganizace společnosti“ [8, sv. 27, s. 201].

robní prostředky z hlediska nesvobodného člověka... evidence a kontrola všude, všeobecná a univerzální, evidence a kontrola množství práce a rozdělování výrobků...“ [8, sv. 26, s. 395].

Z uvedeného vyplývá, že přeměna možnosti plného rozvinutí soutěživosti lidí ve skutečnost socialistického soutěžení je *současně procesem likvidace prvků monopolních vztahů v řízení výroby*, prostředkem k níž je především všelidová kontrola souladu míry práce a míry spotřeby. Je tomu tak především z toho důvodu, že socialistické soutěžení je výrazem jednoty hmotných a nehmotných zájmů jednotlivců i kolektivů, zatímco prvky monopolních vztahů tím, že narušují soulad míry práce a míry spotřeby, negují jednotu materiálních a morálních stimulů. Průběh tohoto procesu je závislý na míře, v níž se daří po vertikále řízení směrem dolů *sladkovat kolektivní zájmy s celospolečenskými a individuální s kolektivními již v době jejich vzniku*. Důvodem toho je, že za socialismu jsou prvky monopolních vztahů s ohledem na společenské vlastnictví výrobních prostředků *vždy* v principiálním rozporu s ekonomickým systémem. Jsou vždy spojeny s prosazováním nižších zájmů na úkor vyšších, což je základní forma porušování realizace socialistických vlastnických vztahů, která vede k potlačování stimulů zdokonalování výroby a její adaptace potřebám spotřebitelů. Podporuje naopak protispolečenské snahy výrobců ovlivňovat vnější okolí podle svých potřeb.

Přes veškerou svou důležitost se problém monopolu jako ekonomického vztahu a metod jeho likvidace za socialismu nestal v přechodném období a v období budování základů socialismu předmětem pozornosti ekonomické vědy. Pro tyto vývojové etapy socialismu byly typické masové centrálně ovládané přerozdělovací procesy, které se sice uskutečňují s konečným cílem vytvoření rovných podmínek pro všechny hospodářské subjekty, nicméně při svém praktickém provádění vykazují *formální shodu* s přerozdělovacími procesy monopolního typu, jelikož odpoutávají důchodovou diferenciaci kolektivů (a následně i jejich členů) od jejich přínosu ke konečným národohospodářským výsledkům. Proto též nebylo možné zapracovat do hospodářského mechanismu formy a metody vyvolání zájmu chozrasčotních jednotek na vlastním dlouhodobém rozvoji, jež je na úrovni hospodářského článku systémovým antipodem monopolu. Bylo naopak nutné omezit ekonomickou samostatnost podniků na minimální úroveň, odpovídající pouze formálnímu chozrasčotu využívanému jen jako zúsob řízení stimulující plnění shora individuálně stanovených úkolů. Omezená ekonomická a důchodová samostatnost výrobních článků spolu s přísnou centrální reglementací rozdělování a směny prakticky znemožňovala faktickou přeměnu přerozdělovacích procesů v prvky skutečných monopolních vztahů a zabezpečovala dané vývojové epoše odpovídající formu sociální spravedlnosti.

Teprve s rozvíjením tzv. decentralizovaných forem řízení v pozdějších letech získávaly podniky, resp. VHJ možnost přímo ovlivňovat tvorbu části chozrasčotních důchodů, určených k rozdělování členům jejich

kolektivů. Vytvářel a rozvíjel se dříve zanedbatelný rozpor mezi úkoly plánu a kritérii (lokálními) ekonomické efektivity. Jedním z jeho projevů byl vznik společensky neracionálních přerozdělovacích procesů, založených na monopolních vztazích.

Rozsah přerozdělovacích procesů tohoto typu, zejména rozsah krytí společensky neúčelných nákladů v cenách (na úkor nadvýrobku nerealizovaného v jiných produktech)¹¹ je — obecně vzato — nepřímou úměrnou míře realizace požadavků zákona rozdělování podle práce a v návaznosti na ně i požadavků všech ostatních ekonomických zákonů a tudíž i nepřímou úměrnou stupni zralosti socialistických ekonomických vztahů a míře plánovitého využívání ekonomických zákonů socialismu.

III. Soutěžení a soutěživost ve vyspělé socialistické společnosti (model)

Z uvedených důvodů se otázka likvidace monopolních vztahů začíná rýsovat jako teoretický i praktický problém až v souvislosti s koncepcí rozvinutého socialismu [13]. Zobrazena může být modelem aplikace nástrojů centrálního i vnitrochozrasčotního řízení, slaďujících vznikající zájmy nižšího stupně v plném rozsahu se zájmy vyššími, přičemž zájmy nejvyššího, celospolečenského stupně (zájmy národohospodářské) jsou přesným vyjádřením ničím neomezeného působení zákona ekonomie času. Jen za těchto náročných předpokladů, které jsou představitelné pouze na nejvyšším stupni abstrakce „konce socialismu“ budou odbourány všechny prvky monopolních vztahů a v závislosti na tom i všechna odstoupení od přímé vazby důchodové diferenciací kolektivů pracujících i jednotlivců na konečné výsledky práce a od nich odvozené zábrany plného uplatnění prvku soutěživosti v chování účastníků reprodukčního procesu. Díky tomu lze uvažovat, že každý člen společnosti a každý pracovní kolektiv bude optimálně plnit úlohu, jež je mu svěřena ve společenské dělbě práce.

Základní hospodářský článek se za těchto okolností dostává do *postavení úplného chozrasčotu*, což znamená, že nese plnou odpovědnost za výsledky svého hospodaření, počínaje volbou pracovních prostředků a pracovních předmětů (od tuzemských nebo zahraničních dodavatelů), kvalifikační struktury i počtu pracovníků, přes odbyt výrobků až po rozdělení zisku dle účelů užití. Omezení, která jsou mu v kombinaci výrobních faktorů (např. limity zaměstnanosti) nebo v alokaci zdro-

¹¹ K této problematice správně poznamenává K. Mikulskij: „Socialistické soutěžení je objektivně nezbytné pro rozvoj ekonomiky a je jedním ze zákonů socialismu, obsluhujících realizaci všeobecného zákona ekonomie času. Stojí proti tendencím k monopolizaci, které se posilují při vysoké koncentraci výroby a mají negativní důsledky pro rozvoj výrobních sil. Tomu, aby společnost inkasovala patřičný sociálně ekonomický efekt ze soutěžení však dnes nebrání pouze a natolik vysoká koncentrace výroby (i když občas prakticky znemožňuje srovnání výsledků jednoho podniku s ostatními) jako praxe cenové tvorby, založená na úhradě individuálních a nikoliv společensky nutných nákladů“ [12, s. 71].

jů [např. podmínky získání úvěrových prostředků na investice] společností ukládána, nesmí být postaven do nerovných podmínek s ostatními podniky či VHJ. Hospodáři v parametrických vnějších podmínkách, které nemůže cílevědomým chováním přizpůsobovat svým potřebám (včetně tvorby cen, kde je vázán chováním spotřebitelů, vedených snahou po optimálním uspokojení hmotných potřeb).

Za těchto abstraktních modelových předpokladů bude kolektiv základního hospodářského článku na jedné straně disponovat objektivními kritérii efektivnosti, jejichž rozpracování až na jednotlivá pracoviště mu umožní usměrňovat inovační aktivitu všech svých členů společensky racionálním směrem a na druhé straně bude i vedení kolektivu v soutěži se všemi ostatními chozrasčotními jednotkami systémově nuceno se odpovídajícím způsobem chovat.

Zdokonalování rozvinutého socialismu je procesem postupného přibližování k uvedené abstraktní představě dosažení plného souladu míry práce a míry spotřeby ve společnosti, tzn. procesem postupného odbourávání prvků voluntarismu v řízení jako projevu přežívajících monopolních vztahů, rozšiřování sféry používání a objektivizace kritérií ekonomické efektivnosti v plánování a řízení reprodukčního procesu, parametrizace ekonomického prostředí pro činnost základních hospodářských článků a na tomto základě uvolňování zábran a posilování stimulace inovační aktivity pracujících.

Míra možného uvolnění a stimulace inovační aktivity pracujících v každém okamžiku tohoto procesu je dána dosaženým stupněm hierarchické sladění zájmů. Čím dokonaleji budou fungovat direktivní nástroje preventivního sladění zájmů, tím větší podíl inovací zvyšujících zisk základního hospodářského článku bude bezprostředním přínosem pro růst národního důchodu, tím méně omezení jeho inovační iniciativě bude společnost ukládat formou individuálních direktivních úkolů, limitů, normativů apod. Podstatnou stránkou tohoto procesu je rozvoj socialistického soutěžení a jeho pronikání do hloubky výroby takovým způsobem, že *soutěživost za účelem získání materiálních výhod* se stává stále víc základní ekonomickou a současně i *morální normou* chování každého jednotlivce.¹² Všichni soutěží se všemi o *optimální plnění svých funkcí ve výrobním procesu*, zahrnující též účast na jeho řízení.

Organickým prvkem socialistického soutěžení je i *soutěž mezi kolektivy*, vedená stejnými pohnutkami, která však (na rozdíl od kapitalistické konkurence) není základní, ale pouze druhotnou formou soutěže, odvo-

¹² V těchto otázkách zastává K. Mikulskij rovněž obdobný názor: „Soutěžení se musí stát součástí společenské organizace socialistické výroby. Je charakterizováno spojením soutěživosti, pracovního soupeření se soudružskou spoluprací k dosažení lepších výsledků, spojováním požadavků rozdělování podle práce a sociálních záruk. Bude nezbytným důsledkem a projevem procesů posilování chozrasčotního postavení podniků“ [12, s. 70].

zenou od soutěžení jednotlivců. Je výrazem pouze jedné z forem socialistického soutěžení jednotlivců, již je tzv. socialistická podnikavost.¹³

Odtud plyne i úloha socialistického trhu ve společenské regulaci soutěže jeho účastníků. Je nesporné, že i za socialismu je trh jednou ze sfér, v níž se uskutečňuje soutěžení mezi individuálními i kolektivními účastníky reprodukčního procesu. Plánovitá regulace trhu státem — poptávky (důchodů a jejich rozdělení) i nabídky (objemu a struktury hmotných dodávek buď přímo nebo prostřednictvím regulace chování výrobců i dovozců) je jednou z forem centrálního řízení a usměrňování socialistického soutěžení a podřízení jeho výsledků celospolečenským zájmům. Na rozdíl od kapitalismu je za socialismu trh *jen jednou* z oblastí, kde se tato soutěživost projevuje.¹⁴

V neujasněnosti podstatných rozdílů v obsahu i rozsahu soutěžení, které plynou z charakteru vlastnických vztahů, v kombinaci se zmíněným vulgárním chápáním podstaty monopolu vyplývají dosti rozšířené návrhy na odstranění existujících monopolních prvků ze socialistických ekonomických vztahů, inspirované různými protimonopolistickými opatřeními kapitalistických států. Doporučují např. dělení sdružení na vzájemně si konkurující výrobní jednotky, budování paralelních výrobních jednotek, a to někdy i za cenu snižování sériovosti a masovosti výroby a za cenu dělení základny vědeckotechnického rozvoje ap. Kritikou takových námětů není nutné se speciálně zabývat. Argumenty byly již uvedeny. Za poznámku však stojí, že zde máme co činit s typickým případem degradace sociálně ekonomických vztahů na netřídní a nadčasové bilančně technické vazby.¹⁵

¹³ Socialistická podnikavost je jednou ze zralých forem socialistického soutěžení. Zahnuje kromě realizace výsledků vlastní inovační aktivity individua i organizací využití obdobné aktivity jiných osob za účelem maximalizace ekonomického přínosu pro kolektiv jako celek (čistého zisku).

¹⁴ Dle ekonomického myšlení, poplatného soukromovlastnické oddělenosti výrobců zboží, je představitelný pouze živelný trh jako *základní* aréna soutěživosti, protože pod soutěživostí je chápána *vůlečně jen konkurence* mezi vlastníky. Například F. Afitalion říká, že žádná soustava plánování není s to realizovat prakticky optimalizaci výroby a najít kriteria volby a stimulace. Dle něho „jedním typem organizace, který tyto dva problémy řeší, je trh, na němž mají výrobci i spotřebitelé volnost dosáhnout svých zájmů“. Trh je dle něj „zosobněním sociální spravedlnosti“ [1, s. 154]. Jakmile ale přistoupíme na pozice relativní oddělenosti výrobců v rámci státního vlastnictví výrobních prostředků, v němž stát reguluje všechny ekonomické vztahy na základě poznání a využívání zákonitostí, je *arénou soutěživosti výroba*, rozdělování a směna jako celek, všechny její subsystemy. Celá aréna je předmětem celospolečenské regulace. Stát regulací mezd plánovitě řídí vztahy mezi kolektivem a jejich členy, regulací cen a odběratelsko-dodavatelských vztahů vztahy mezi kolektivem navzájem, regulací rozdělování důchodů vztahy mezi státem jako nejvyšším podnikatelem, kolektivem a jednotlivci... atd. A všude se soutěží.

¹⁵ Pro zajímavost uvádím názor, který k této otázce vyjádřil již ve dvacátých letech F. E. Dzeržinskij: „Nemůžeme připustit a musíme odstranit tuto nezdravou konkurenci, protože nezdravá konkurence a soutěžení jsou dvě různé věci. Jestliže připustíme konkurenci, kde potom bude naše plánované hospodářství...?“ [3, s. 105].

Přežívající monopolní vztahy v současné ekonomice mají podstatně hlubší, sociálně ekonomickou příčinu. Je jí dosud relativně nízký stupeň reálného zespolečenštění výroby (výroby bezprostředně společenského produktu), který se projevuje zejména v tom, že funkce správce svěřených výrobních prostředků se v hospodářském rozhodování chozrasčotních jednotek dosud nedostatečně zřetelně odlišila od funkce kolektivu pracujících jako spoluvlastníka všech výrobních prostředků. Relativní ekonomická oddělenost výrobců je stále nedokonalá, odpovídá svým charakterem pouze tzv. neúplnému chozrasčotu, s čímž souvisí i řada nedostatků (z hlediska cílů rozvinutého socialismu) v rozdělovacích procesech (neujasněnost rentních vztahů aj.), v ekvivalentnosti směny (neexistence cen odvozených od hodnoty apod.) a v jiných oblastech významných pro důsledné uplatňování zákona rozdělování podle práce.

Z hlediska rozvoje socialistického soutěžení nejzávažnějším negativním projevem uvedeného stavu je *nízká míra parametričnosti prostředí* pro činnost základního hospodářského článku, která nenutí jeho vedení ke stimulaci inovační aktivity pracujících. I v této věci se však objevují návrhy, v nichž se odráží nepochopení podstaty probíhajících sociálně ekonomických procesů. Směšují parametričnost (nezávislost na vůli a cílevědomé aktivitě chozrasčotní jednotky) s náročností. Náročnost může být, teoreticky uvažováno, vytvářena i pomocí kvalifikovaného propočtu stanovení a rozpisu individuálních direktivních ukazatelů plánu. Parametričnost tento způsob vylučuje. Tím je tedy, pokud jde o nároky na systémové změny ve srovnání se současným stavem, parametričnost náročnější, věcně však může být vůči těm chozrasčotním jednotkám, které pracují na světové technické i ekonomické špičce, i méně náročná než metoda tzv. objektivizovaného rozpisu plánu, *usilující o nemožné — o výpočet individuálních norem efektivnosti* pro jednotlivé řízené objekty bez použití informací od nich získaných.

Náročnost prostředí, chápáná jako náročnost plánovaných úkolů, má na rozvoj soutěžení negativní vliv proto, že stanovení jakéhokoli plánového ukazatele zaměřuje iniciativu kolektivu (a odvozeně i jeho členů) na jeho splnění, zatímco objektivním cílem soutěžení na všech stupních, počínaje jednotlivci, je zjednání si výhodného přístupu ke zdrojům za účelem uspokojení jejich stále rostoucích a diverzifikovanějších potřeb. Míra úspěchu v soutěži podmiňuje na každém stupni hierarchie míru uspokojení potřeb jednotlivců i kolektivů. Zejména růst uspokojení potřeb členů kolektivu kterékoli chozrasčotní jednotky je dán jejím úspěchem v soutěži s ostatními o přístup ke zdrojům (tuzemského i zahraničního původu), použitelným optimálně (tzn. s nejmenšími náklady) pro její hospodářskou činnost.

Ekonomicky motivovaná soutěživost pracujících je — jak na to upozorňoval již Lenin — něčím zcela jiným než morálně politicky motivova-

ná tvůrčí aktivita mas (i když s ní nepochybně bezprostředně souvisí).¹⁶ Tato soutěživost se nemohla v socialistické společnosti, rozvíjející se na nevlastním základě, dostatečně uplatnit, jelikož cíle ekonomické aktivity odvozené z poznání a využívání ekonomických zákonitostí byly v poměrně širokém rozsahu nahrazovány, popř. kombinovány s mimoekonomickými cíli, vyžadujícími odlišné (převážně objemové) zaměření hmotných i nehmotných stimulů. Adaptivní chování chozrasčotních jednotek muselo být v širokém rozsahu nahrazováno kázní při plnění shora stanovených úkolů.

Protože chozrasčotní jednotky nenesly odpovědnost za komplexní hospodářské výsledky, byla jim mnohá zlepšení výrobků, technologie i organizace výroby, která přinesl technický rozvoj doma i ve světě, a která znamenala buď prohloubení rovnovážnosti nebo zvýšení efektivity společenské výroby, v zásadě lhostejná. Projevovala se (a projevuje se dodnes) dichotomie úkolů plánu a kritérií ekonomické efektivity výroby. Proto bylo nezbytné organizovat soutěžení pracujících, zaměřené na osvojení a zavádění takových zlepšení centrálně (s vynecháním chozrasčotního zájmového článku). Takto byla „přes hlavu“ chozrasčotních jednotek organizována různá hnutí o plnění a překračování výkonových norem, racionalizaci způsobů spotřeby materiálu, boj proti zmetkům apod., která právě proto, že nebyla založena na sladování zájmů všech stupňů hierarchie, nemohla být plně účinná, i když byla silně „dopována“ morální stimulací.

Tyto počáteční formy socialistického soutěžení, v nichž byla do velké míry potlačena vazba na realizaci požadavků ekonomických zákonů socialismu, jednota hmotných a nehmotných stimulů, ale také soutěživost a princip materiální výhody, přesto že se dnes již přežily, ovlivňují velice výrazně představy, jež dnes o socialistickém soutěžení obecně vládnou.

V současné ekonomické literatuře jsou problémy socialistického soutěžení krajně nedostatečně rozpracovány, zvláště ve vazbě na koncepci rozvinutého socialismu. V teorii i v ekonomické propagandě v důsledku toho často dochází k směšování pojmů iniciativy pracujících, socialistické soutěže a soutěžení. Jedním z důsledků toho je i nedostatečné zdůvodnění vedoucích úloh všelidového vlastnictví před družstevním a způ-

¹⁶ K tomu poznamenává R. A. Bělousov: „Pracovní soutěživost účastníků je podstatným rysem soutěžení. Někteří autoři obcházejí otázku soutěživosti, obávajíce se nařčení ze směšování socialistického soutěžení s konkurencí... nevzniká-li v průběhu socialistického soutěžení soutěživost mezi jeho účastníky, mění se soutěžení ve formalitu, ve svého druhu «hru pro dospělé»... Je nutno zdůraznit, že Lenin nesměšoval soutěžení s různými formami iniciativy pracujících... Je nutno umět vyvolat jednak soutěžení a jednak iniciativu mas“ — psal Lenin [3, s. 181, 182]. Pokud jde o motivy tvůrčí činnosti mas na straně jedné a soutěžení na straně druhé, odlišuje J. G. Jasin motivy „vyvolané socialistickým společenským vlastnictvím jako takovým“ a vyvolané „důsledky působení soustavy řízení a jí vlastních hospodářských vztahů“ [6, s. 85].

sobů jejího prosazení z hlediska reálné možnosti a schopnosti vypořádat se plně s monopolem jako výrobním vztahem, jenž v současnosti silně deformuje zájmy a jejich prostřednictvím i orientaci soutěžení jednotlivců společensky nežádoucím směrem, čímž limituje i rozvoj osobnosti občanů socialistické společnosti. Opomíjí se, že v podmínkách rozvinutého socialismu a přechodu k němu, kdy se v důsledku již uskutečněných opatření k decentralizaci pravomocí značně zvýšila úloha lokálních zájmů chozrasčotní sféry, může dřívější formální shoda přerozdělovacích procesů s monopolními vztahy přerůst, a v některých případech skutečně přerůstá v realizaci těchto vztahů. Pronikání lokálních zájmů do rozhodovacích procesů orgánů centrálního řízení vede ke vzniku různých škodlivých pseudosociálních faktorů, které otevírají prostor pro rozvíjení subjektivismu a voluntarismu v ekonomice a deformují kritéria sociálně ekonomické efektivity.

Škodlivost přežívání zastaralého myšlení i některých přežitých plánovacích a řídicích praktik se projevuje i v nedokonalém zabezpečování souladu míry práce a míry spotřeby. V ekonomice nerozvinutého socialismu nebylo například možné dodržovat principy rovnosti přístupu na trh a rovné možnosti realizace důchodů. Odchylky od nich byly zčásti legalizovány formou různých preferencí v zásobování a v přístupu ke službám určitých skupin osob (které mají svou logiku při nedokonalém vyjádření objektivních diferencí „společenské cennosti“ jednotky pracovního času různých účastníků reprodukčního procesu při nivelizovaných mzdových relacích, tvoříce dodatečnou formu hmotné stimulace, specifickou pro období nerovnovážné — deficitní hospodářské politiky), a zčásti byly protiprávními a protisociálními, leč přirozenými důsledky deficitnosti ekonomiky (tvoříce tzv. nelegální ekonomiku, v níž se vytvářejí — vedle nelegálních bezpracných důchodů různého druhu — též „černé“ preference spekulantů a jiných příživníků v přístupu na trh).

Stejně jako nerovnováha tak i různé legální a nelegální preference občanů — byť svého času nezbytné — jsou v přímém rozporu s ekonomickou koncepcí rozvinutého socialismu, protože, orientující zájem účastníků reprodukčního procesu na zabezpečení těchto preferencí vedle nebo namísto zvyšování osobních i kolektivních pracovních důchodů, deformují celý systém hmotné zainteresovanosti a tím narušují inovační klima ve společnosti.

Obě zmíněné formy nerovnosti hospodářského postavení občanů a nerozvinutosti peněz jako univerzálního kupního prostředku bývají některými kritiky socialismu předkládány jako trvalý atribut socialismu a takto zneužívány v podobě různých teorií „nové třídy“ apod. Nejpádnější teoreticky ucelenou marxistickou odpovědí na ně je právě koncepce rozvinutého socialismu jako rovnovážně se vyvíjející společnosti, vylučující jakékoliv preference kolektivní (rovnost podmínek hospodaření a ekvivalentnosti výměny činností i osobní (sociální rovnost včetně rov-

nosti přístupu občanů ke zboží a službám). Nedílnou a nezbytnou součástí koncepce je rozvoj socialistických zbožně peněžních vztahů, jejichž kategorie svými ničím nenahraditelnými funkcemi nástrojů demokratického centralismu v řízení ekonomiky patří k nejvýznamnějším prostředkům zabezpečení socialistické sociální spravedlnosti.

Vzhledem k tomu, že konečným účelem každé změny obsahu hospodářsko-řídící činnosti je změna chování hospodářských subjektů, zejména jednotlivců jako přímých účastníků reprodukčního procesu, a také k tomu, že soutěživé chování lidí tvoří širokou základnu inovační aktivity potřebné pro intenzifikaci tohoto procesu, nelze dle mého mínění pominout význam modelového výzkumu problematiky socialistického soutěžení, soutěživosti a monopolu za socialismu pro orientaci dalších prací na přebudování hospodářského mechanismu, které byly úspěšně zahájeny přípravou Zásad, schválených v lednu tohoto roku.

Literatura

- [1] AFTALION, F.: *Socialisme et économie*. Paris 1978.
- [2] ANDROPOV, J. V.: *Vybrané projevy a stati*. Praha, Svoboda 1983.
- [3] BĚLOUSOV, R.: *Plan, interesy i aktivnost trudjaščichsja*. Moskva, Ekonomika 1974.
- [4] DZERŽINSKIJ, F. E.: *Izbrannyje proizveděnija v dvuch tomach*. 2. díl. Moskva, Politizdat 1977.
- [5] GORBAČOV, M. S.: *Tvůrčí aktivita lidu*. Praha, Svoboda 1985.
- [6] JASIN, J. K.: *Obščestvennaja sobstvennost, ekonomičeskije stimuly i chozrasčot*. EKO, 1985, č. 12, s. 77–95.
- [7] KULIKOV, V.: *Charakter rozporů socialistické ekonomiky a formy jejich řešení*. Společenské vědy v SSSR, 1985, č. 1, s. 57–68.
- [8] LENIN, V. I.: *Spisy 26, 27, 38*. Praha, SNPL 1956, 1954, 1960.
- [9] MARX, K. — ENGELS, B.: *Spisy 4, 19, 20*. Praha, SNPL 1958; NPL 1966; Svoboda 1966.
- [10] MARX, K.: *Kapitál I*. Praha, Svoboda 1978.
- [11] MARX, K.: *Rukopisy Grundrisse II*. Praha, Svoboda 1974.
- [12] MIKULSKIJ, K. I.: *Politekonomičeskije osnovy soveršenstvovanija metodov socialističeskogo chozjajstvovanija*. Plan. Choz., 1984, č. 12, s. 65–75.
- [13] RUSMICH, L.: *Koncepce ekonomiky rozvinutého socialismu*. Polit. Ekon., 34, 1986, č. 10, s. 1017–1028.
- [14] RUSMICH, L.: *Stimulace efektivnosti jako základ aktivizace lidského činitele*. Ekon. Čas., 35, 1987, č. 8, s. 668–679.
- [15] *Sorevnovanije i konkurencija: Kritika antimarksistskich vzgljadov*. Moskva, Politizdat 1983.
- [16] ŠTROUGAL, L.: *K otázkám přestavby hospodářského mechanismu*. Rudé právo, 29. 1. 1987, s. 3–5.

Prehľad y

Místo a role převodu zahraniční technologie z vyspělých kapitalistických států v koncepci „4 modernizací“ v soudobé ČLR

NIKL, Miroslav

Perspektivy čínské ekonomiky do poloviny příštího století jsou oficiálními čínskými představiteli rozděleny do tří základních etap:

1. V první etapě do roku 2000 uskutečnit modernizaci průmyslu, zemědělství, obrany, vědy a techniky (odtud název „4 modernizace“); čtyřikrát zvýšit (oproti roku 1980) objem celkové produkce průmyslu a zemědělství. Čína by měla dosáhnout úrovně „všeobecného průměrného dostatku“ v podobě 1000 US dolarů národního důchodu na jednoho obyvatele.

2. V prvé čtvrtině příštího století dosáhnout úrovně „průměrně rozvinutého socialistického státu“.

3. V polovině XXI. století dosáhnout úrovně hospodářského rozvoje nejvyspělejších zemí světa a tím přeměnit Čínu „v prvořadý, bohatý a mocný socialistický stát s vysokou úrovní rozvoje materiální a duchovní kultury“.¹

Koncepce „4 modernizací“ představuje v ČLR v tomto pojetí svého druhu nejjobecnější formu prognózy do konce tohoto století. Přitom — střízlivě viděno — záměry a úkoly „4 modernizací“ — zvýšit do roku 2000 čtyřnásobně produkci průmyslu a zemědělství — budou zřejmě nejen splněny, ale i překročeny.² Po splnění těchto úkolů se ČLR zřejmě

¹ „Vybudovat socialismus s čínskou specifikou, vybudovat z naší země modernizovaný socialistický stát s vyspělou civilizací a s vyspělou demokracií je společným ideálem všech národností celé země. Chceme, aby naše ekonomika do konce tohoto století dosáhla stadia zámožnosti a aby se v polovině příštího století přiblížila úrovni vyspělých zemí světa.“ Usnesení ÚV KS Číny o kursu řídicím budování socialistické duchovní civilizace. RMRB, 29. 9. 1986.

² „Na základě plnění a překročení 6. pětiletého plánu začala Čína plnit v roce 1986 7. pětiletý plán s cílem dosáhnout do roku 1990 hrubé produkce průmyslu a zemědělství 1600 miliard jüanů a hrubého národního produktu ve velikosti 1100 miliard jüanů.“ DEGIN, Jin: World Economy and International Market the China's „Seventh Five Plan is Facing.“ In: Š-tie ťing-tí, 1986, č. 3, s. 11.

dostane na prvé místo ve světě — kromě elektroenergetiky a parametrů dopravy — v produkci uhlí, ocele, strojů, neželezných kovů, cementu a v některé další produkci.

Řešení uvedených dlouhodobých úkolů a záměrů je možné pouze prudkým zrychlením vědeckotechnického pokroku, hospodářského rozvoje a kvalitativními změnami v úrovni kvalifikační přípravy pracovních sil.

Na cestě modernizace čínského národního hospodářství existují v současnosti čtyři základní úzké profily: a) nedostatek moderní technologie; b) nedostatečně vyškolení manažeři; c) nedostatečná kapacita dopravy a další infrastruktury; d) nízká výroba energie.

V současné době je možno pozorovat energickou snahu rozvíjet a modernizovat existující výrobní základnu i dovozem klíčové technologie. Procesy modernizace existujících zařízení by měly mít přednost před výstavbou nových podniků a dovoz ústředních komponentů techniky a technologie před dovozem kompletních zařízení.

Přístup čínské strany k vyspělým kapitalistickým státům je charakterizován jako „politika otevřených dveří“. Jejím cílem je co možná nejefektivnější absorpce zahraničního kapitálu v realizaci modernizačního programu čínského národního hospodářství. „Hlavní účel politiky «otevřených dveří» spočívá: v přenášení moderní technologie; v přenášení metod řízení; ve využívání zahraničního kapitálu.“³

I když stěžejní role při řešení společensko-ekonomických problémů připadá vnitřním faktorům, nelze opomíjet, že aktivní účast vyspělých kapitalistických států na modernizaci Číny může přispět k určitému urychlení temp ekonomického růstu země. Může přispět k rozvoji řady investičně náročných odvětví, k rozvoji infrastruktury.

Současný stav ekonomických vztahů ČLR s vyspělými kapitalistickými státy je možno charakterizovat jako přechod od „tradičních“ zahraničně obchodních vztahů k přímé aktivní účasti vyspělých kapitalistických států na „modernizaci“ Číny, k čemuž jsou na obou stranách vypracovány odpovídající mechanismy spolupráce.

V profilujícím článku v Beijing Review z roku 1985 nazvaném příznačně *Čínsko-americké vztahy — příležitosti a potenciální krize* je „politika otevřených dveří“ charakterizována jako záměr „spojit bohaté čínské přírodní a lidské zdroje s americkým a dalším kapitálem a technikou“.⁴

Nejde tedy o jakoukoliv účast zahraničního kapitálu, ale především o spojení této účasti s procesy zavádění pokrokové techniky v čínském národním hospodářství. Cílem je tedy získání zahraničních investorů, kdy bez dodatečných devizových výdajů by měl vzrůst příliv zahraniční pokrokové techniky a technologie do čínského národního hospodářství.

V některém směru může ČLR již dnes obstát ve srovnání s vědou a tech-

³ Tchien Ti-jün, člen politického byra a tajemník ÚV KS Číny na poradě vedoucích kádrů v Pekingu 6. 1. 1986. Citováno podle článku *Obrat v Tengově hospodářské reformě*. Neue Zürcher Zeitung, 12. 12. 1986.

⁴ Beijing Review, 1985, č. 4, s. 22–23.

nologií vyspělých zemí [družice].⁵ Ovšem mezi špičkovými výsledky na straně jedné a uplatněním vědy a pokrokové technologie v masovém měřítku v čínském národním hospodářství na straně druhé je zatím velká mezera.

Podle oficiálních údajů bylo v roce 1980 20 % průmyslového vybavení Číny deset až dvacet let pozadu za vyspělými kapitalistickými státy, dalších 20 % funguje přes svou technickou zaostalost dobře, ale zbývajících 60 % by mělo být vyřazeno nebo renovováno. Čínský premiér Čao C'-jang uvádí nutnost zdokonalení 400 000 podniků.⁶

Prakticky se všemi vyspělými kapitalistickými státy uzavřela ČLR dlouhodobé obchodní smlouvy a navázala vědeckotechnickou spolupráci. Vzhledem k tomu, že USA sehrávají určující roli i v oblasti technologické politiky vyspělých kapitalistických států vůči socialistickým zemím, je pro uvedenou oblast vědeckotechnické spolupráce rozhodující vývoj čínsko-amerických vztahů.

Dne 21. 1. 1979 podepsali místopředseda Teng Siao-pching a prezident Carter dohodu o vědeckotechnické spolupráci a kulturní dohodu jako první výsledky jednání představitelů obou stran. V červnu 1983 poskytly USA ČLR v oblasti vzájemného obchodu statut „přátelské a nezáčástněné země“. Tím bylo Číně umožněno importovat ze Spojených států mnohé druhy složité technologie a zařízení, včetně mnohých druhů technologie vojenského určení. V lednu 1984 byla podepsána dohoda o průmyslové a technické spolupráci mezi ČLR a USA.

Rozvoj americko-čínských ekonomických vztahů je významně spjat s americkým zákonodárstvím, jehož jednotlivé aspekty jsou časově limitovány. Jelikož řada kritérií pro prodloužení platnosti příslušných ekonomických výhod je závislá na stanovisku Kongresu, je tato zákonodárná základna úzce spjata s vývojem politické atmosféry. Americká vládnoucí místa mají zájem na udržení tohoto stavu, protože to vytváří další nátlakové nástroje na Čínu.

I když například v lednu 1980 obě komory Kongresu schválily čínsko-americkou obchodní smlouvu jako základnu nových ekonomických vztahů mezi oběma státy, kdy Čína dostala možnost využívat úvěry Exportně-Importní banky (Export-Import Bank), stejně tak jako celní preference, podmínkou poskytnutí těchto výhod je prohlášení prezidenta, že čínská emigrační politika odpovídá podmínkám kladeným Spojenými státy v doplňku Jaksona a Wei-

⁵ Ještě koncem 70. let se zdálo, že Čína zvládne výrobu počítačů až ve vzdálené budoucnosti, avšak dnes je vyrábí v rozšiřující se škále, napsal týdeník Beijing Review. V květnu 1983 se začal využívat první v Číně vyvinutý „superpočítač“ *Galaxie*, schopný provést 100 mil. operací za sekundu. Rozvíjí se i výroba menších počítačů — v současné době například v zemi pracuje asi 60 000 mikropočítačů, z toho třetina vyrobená v Číně. Vývojem počítačů se v Číně zabývá osm velkých výzkumných ústavů a jejich výrobou celkem 111 závodů s 90 000 zaměstnanci. V současné době se slibně rozvíjí produkce domácích mikropočítačů Velká zeď a C'-tin 2, jichž má být v roce 1987 vyrobeno 100 000. Pro potřeby výuky na školách a specializovaných učilištích byla zahájena výroba tzv. dětského počítače, která má letos dosáhnout 150 000 kusů. Elektronický průmysl patří v Číně k nejpreferovanějším oborům. V uplynulých pěti letech činilo roční tempo růstu v tomto směru 23 %. HIZ, 1986, č. 1–2, s. 110.

⁶ Projev premiéra Zhao Ziyanga v kanadském parlamentě. Publikováno v Beijing Review, 1984, č. 5–6, s. 18.

nika k obchodnímu zákonu z roku 1974. Kromě toho v souvislosti s článkem 5 tohoto zákona musí prezident USA oficiálně prohlásit, že Čína se „... nenačází pod vlivem nebo kontrolou mezinárodního komunismu“. Toto prohlášení prezidenta musí být každoročně opakováno. Kongres zamítl návrhy na to, aby toto prohlášení stačilo na delší období. V ten moment, kdy prezident USA prohlásí, že Čína neplní podmínky uvedeného dodatku obchodního zákona, ztrácí obchodní smlouva platnost.

Ne náhodou prohlásil prezident Reagan při své návštěvě v ČLR v roce 1984, že „naše politika transferu techniky se bude měnit podle celkových vztahů mezi oběma státy“.⁷

V roce 1986 prohlásil Han Xu, čínský velvyslanec v USA, že objem investic USA v Číně již dosáhl 1,5 mld US dolarů, což je více, než u kteréhokoliv jiného státu, který v Číně podniká.⁸

Získávání technologie pro ČLR v oblastech vyspělých kapitalistických států je ovšem realizováno v obecném rámci vývojových procesů světové kapitalistické soustavy.

Ve studii, zabývající se faktory ovlivňujícími úspěch v mezinárodním přenosu technologií a zobecňující mezinárodní pohyb technologických znalostí i vlastních materiálních nositelů pokrokové technologie, jsou uváděny základní, vnitřně složité trendy tohoto vývoje:

— Cíle jednotlivých partnerů se v procesu předávání technologií pouze vzácně shodují.⁹

— Čím vyšší a náročnější je předávaná technologie, tím větší je snaha mezinárodních monopolů zabezpečit si v zemích a podnicích, kam je poskytována, její větší kontrolu.

— Čím větší je kontrola zahraničního partnera ve smíšeném podniku, tím vyšší je přeláčení importovaných vstupů pokrokové techniky.

— Šance na úspěch přenosů pokrokové technologie jsou tím větší, čím více je dodavatel motivován procesem přenosu, kdy těží z jeho zdrojů.¹⁰

⁷ Projev prezidenta R. Reagana k představitelům hospodářství, obchodu, vědy a techniky v Pekingu. RMRB, 28. 4. 1984.

⁸ HAN, Xu: Čínsko-americké vztahy se rozvíjejí rovnoměrně, spolupráce vykazuje pokrok. RMRB 15. 2. 1986.

⁹ „Dodavatelé technologie sledují operace skýtající zisk nebo operace doplňující jejich strategie, ať již ofenzivně či defenzivně. Nejčastěji zmiňovanými záměry dodavatelů technologií je získání nových trhů, členění konkurenčním tlakům a využití levnější práce a surovin v zahraničí. Cíle na straně příjemců jsou rozdílného charakteru. U soukromých příjemců technologie cíl může sledovat např. zisk, expertizu, proniknutí na nové trhy nebo novou výrobu, získání mezinárodních spojů a pod. Vládní cíle přijímající země se ještě více liší od cílů dodavatelů. Mezi těmito různými cíli je to zvyšování technologické kapacity země, zlepšování platební bilance, snižování technologické závislosti na cizině, snižování nezaměstnanosti a podpora určitých hodnot u obyvatelstva nebo oblastí. Různost cílů a perspektiv v předávání technologie vede, aniž nás to překvapuje, k názorové různosti týkající se úspěšného předávání technologií.“ DEVAKHSHANI, Shidan: Factors Affecting Success in International Transfers of Technology. The Developing Economies, XXII, March 1984, č. 1, s. 28.

¹⁰ „Je to proto, že v takové struktuře může dodavatel očekávat větší zisky.“ Tamtéž, s. 39.

— Čím méně je umožňována kontrola dodavatele pokrokové technologie ve smíšeném podniku, tím méně je vzájemné součinnosti a stabilita vztahu je menší.

— Pro méně náročné technologie stačí menší zaujetí jejich dodavatele.

Při analýze přístupu vyspělých kapitalistických států vůči ČLR v oblasti předávání technologie nacházíme obměny uvedených přístupů. Čím důsledněji se snaží vláda ČLR postavit systémem zákonů a nařízení procesy získávání zahraniční technologie ve vyspělých kapitalistických státech pod svoji kontrolu, tím zdrženlivější jsou západní partneři v oblasti poskytování nejpokrokovější technologie.

Ne náhodou uvádí čínský specialista na převod zahraniční technologie, že jenom zřídka je při dovozu zahraniční techniky skutečně převod základní konstrukční myšlenky a že dosud do ČLR převedená technika nebyla ve většině případů skutečně nejmodernější.¹¹ To v podstatě potvrzuje, že v jisté obměně stále přetrvávají přístupy, vyjádřené velmi otevřeně v roce 1979 Markem Shepherdem, předsedou Japonsko-amerického konzultačního výboru a ředitelem firmy Texas Instalments, na mezinárodním sympoziu o mezinárodní ekonomické spolupráci: „... je správné prodávat zboží, ale životně důležitou technologií a know-how by si vyspělé země měly uchovávat pro sebe. S ekonomickou výzvou rozvojových zemí Pacifiku přichází i čínská výzva. Jestliže bude Číně předán klíč k vědě a technice a jestliže důležité know-how budou realizovány ve výrobě, budou USA a Japonsko v nedaleké budoucnosti ohroženy čínským průmyslem. Za dvacet let se může stát, že nějaký představitel japonské vlády bude jednat s čínskou vládou o možnostech snížení japonského deficitu v obchodě s Čínou.“¹²

Část podnikatelů z USA, Japonska, a západoevropských zemí odrazuje to, že se v ČLR setkávají s vyšším stupněm státní kontroly a centralizace ekonomiky, než ve většině jiných zemí bývalého koloniálního a polokoloniálního světa, které využívají zahraniční kapitál.

Většina dohod o výrobní kooperaci předpokládá velmi přísná omezení při předávání technologií ČLR. Tak se např. čínskému partnerovi zakazuje prozrazovat získané technologické informace jiným podnikům na území ČLR. V případě pronájmu kompletních technologických linek čínské straně se zakazuje jejich používání za jakýmkoli jiným účelem mimo účelu smlouveného v kontraktu a po jeho vypršení má zahraniční partner právo vyvézt své zařízení z ČLR. V důsledku toho oblast, které se dotýká technický pokrok, je při tomto typu spolupráce velmi úzká, omezená rámcem podniku, který dohodu o kooperaci podepsal. Podmínky mnohých „kontraktních“ podniků vůbec nepředpokládají určující podíl čínského partnera při výrobě uzlů a součástek konečné výroby a nechávají mu roli prostého montéra.

¹¹ Technology Issues in the Capital Goods Sector: The Experience of the People's Republic of China. UNCTAD (TT) 57, Geneva, United Nations 1984.

¹² Jomiuri šinbun, 17. 5. 1979.

Pochopitelně, Čína je jako partner vyspělých kapitalistických států v procesech získávání zahraniční technologie v řádově jiném postavení ve srovnání s rozvojovými zeměmi. ČLR je jedním z hlavních činitelů soudobých mezinárodních vztahů a jako taková je vyspělými kapitalistickými státy respektována.

Ve vztahu vyspělých kapitalistických států vůči Číně vystupuje jasně do popředí komplexní politický přístup; tzn. nedopustit v ekonomické oblasti nic, co by zásadně zkomplikovalo vzájemné politické vztahy. To však nemění nic na skutečnosti, že v oblasti rozvíjení vzájemných ekonomických vztahů sleduje — v uvedeném obecném rámci — každý z partnerů své vlastní zájmy.

Podstata přístupu vyspělých kapitalistických států se dá v tomto smyslu stručně charakterizovat jako snaha vyrábět prostřednictvím své vyspělé technologie zboží k prodeji na rozsáhlém čínském trhu. Pokroková technologie, poskytovaná čínské straně, má být pouze zprostředkujícím článkem, který má umožnit masové dodávky zboží, vyrobeného touto pokrokovou technologií na území ČLR.¹³

Přístup čínské strany spočívá ve snaze získat nejpokrokovější technologii s co nejmenšími náklady, osvojit si ji a vyrábět s její pomocí vše potřebné. K tomu jsou podnikána energická opatření v rozvíjení vědeckého výzkumu. Čínská strana se přitom snaží orientovat kapitalistické investory na čínském území na produkci zboží vyráběného nejpokrokovější technikou a technologií a určeného na export, mimo vnitřní čínský trh, aby tak byly — mimo jiné — získávány čínskému národnímu hospodářství dodatečné devizové zdroje.¹⁴ Umožnění částečného prodeje produkce zahraničních investorů na vnitřním čínském trhu je kategoricky podmiňováno zaváděním pokrokové techniky a technologie v jejich výrobních podnicích na čínském území.

Čínský premiér Zhao prohlásil v roce 1984 při své návštěvě ve Francii: „Důležitým základem dvoustranné spolupráce bude, jestliže Francie převede

¹³ Například nizozemská elektronická skupina Philips hodlá zásobovat Čínu zařízením a technologií pro přenos optickými vlákny. Stanoví to předběžná dohoda v hodnotě kolem 6,6 mil. Lstg. Na základě dohod o spolupráci lze očekávat vytvoření společných podniků koncernu Philips a Číny. Nizozemská firma bude Číně dodávat optická vlákna, kabely pro optická vlákna, přenosová zařízení a know-how pro místní výrobu těchto výrobků. Zařízení bude především použito ke zlepšení čínské telefonní sítě, případně pro přenos informací. Philips aktivně rozvíjí podnikání v Číně, neboť ji považuje za potenciální rozsáhlý trh pro průmyslové i spotřební zboží. The Financial Times, citováno dle HIZ, 1985, č. 40, s. 80.

¹⁴ „Pokračujíc podle zásady rovnosti a vzájemného prospěchu uvítáme zahraniční firmy a obchodníky, kteří si přejí vstoupit s námi do společných nebo kooperativních podniků, nebo chtějí provozovat podniky výlučně se svým vlastním kapitálem, zvláště pak takové podniky, které vyžadují mnoho techniky a jejichž hlavním cílem je získat prostřednictvím exportu zahraniční měnu.“ Návrh ÚV KS Číny na vypracování VII. pětiletého plánu národohospodářského a sociálního rozvoje. RMRB, 26. 9. 1985.

do Číny moderní techniku a Čína převede do Francie část trhu.¹⁵ A v Belgii ve stejném roce opakoval: „Otevřeme společným podnikům čínského a zahraničního kapitálu část vnitřního trhu, jestliže jejich produkce bude vyráběna za použití pokrokové techniky.“¹⁶

Prodej výrobků zahraničních společností, obsahujících vysokou technologii, by se však měl nacházet pod kontrolou, tzn. procházet schvalovacím řízením. O tomto problému podrobně mluvil Gu Ming, zástupce generálního tajemníka Státní rady: „Čína poskytne svůj vnitřní trh cizím investorům, kteří zavedou pokrokovou techniku, a na tomto trhu budou moci prodat část svých výrobků. Společné podniky a cizí podniky jsou podněcovány k tomu, aby v zahraničí prodaly maximum svých výrobků a tím se zvýšily jejich příjmy v cizí měně. Avšak společné podniky, kooperativní podniky a cizí podniky budou mít povolení prodat část svých pokrokových výrobků naléhavě potřebných na vnitřním trhu po schválení příslušného čínského oddělení.“¹⁷

K tomuto problému se dále v souvislosti s „otvíráním“ čínské ekonomiky konstatuje: „Tendence monopolizace techniky může vést k tomu, že naše strategie na získání «techniky pomocí trhu» neuspěje. Jinými slovy, když získáme vnější zdroje a otevřeme domácí trh, špičková technika zůstane v zahraničí a oblast maloobchodu zůstane v tuzemsku.“¹⁸ Zahraniční podnikatelé se zatím v Číně orientují převážně na méně nákladné projekty, bez špičkové techniky, které vyrábějí často jen součástky nebo polotovary.

Jako důležitá součást „politiky otevřených dveří“ je čínskými představiteli interpretováno zřizování „zvláštních ekonomických pásem“. Uvádí se, že průmyslová výroba v nynějších více než 700 továrnách Shenzhenu se ve srovnání s rokem 1979, kdy byla vytvořena čtyři zvláštní hospodářská pásma, zvýšila v roce 1986 na dvacetinásobek. Očekávané investice do špičkové technologie se však nedostavily.¹⁹ Ne náhodou se proto ve zprávě předsedy Li Xianniana o cestě do Kanady a USA konstatuje: „Doufáme, že USA, Kanada a další státy zaujmou vůči Číně otevřenější politiku v otázce zásobování trhu a transferu techniky.“²⁰

Spolu s dovozem technologie se v zemi, jako je soudobá Čína, vytváří mezera v souvislosti s opožďováním rozvoje základního výzkumu v oblasti zdokonalování importované techniky s cílem vyhnout se dalším

¹⁵ Zhao Ziyangova tisková konference v Paříži. RMRB, 3. 6. 1984.

¹⁶ Projev přednesený předsedou vlády Zhao Ziyangem dne 5. 6. 1984 v Královském belgickém institutu pro mezinárodní vztahy v Bruselu. Beijing Review, 1984, č. 25, s. 6.

¹⁷ MING, Gu: Politika vůči investování zahraničního kapitálu v Číně. Beijing Review, 1984, č. 29, s. 19.

¹⁸ On the International Condition of the Open Policy of Our Country. In: Š'-fie ting-ti, 1985, č. 2, s. 27.

¹⁹ Setkání se socialismem s charakteristickými čínskými rysy. Neue Zürcher Zeitung, 16.–17. 2. 1986.

²⁰ RMRB, 31. 8. 1985.

následných nákupů drahých licencí v oblasti technologických zlepšení dovezeného zařízení.

Uvedené finanční i technické problémy, spjaté s masívním importem pokrokové techniky a technologie vedou v soudobé Číně k hledání rozmanitých forem jejího získávání.

O zajištění přílivu zahraničního kapitálu a technologie se ČLR snaží od roku 1979 následujícími formami:

- kooperací, kdy zahraniční dodavatel poskytuje zejména know-how a zařízení, zatímco ČLR zajišťuje materiál, servis a pracovní síly; dělení zisku je předem stanoveno dohodou;

- společnou těžbou ropy, rozdělenou do dvou fází; v první fázi provádí zahraniční firma geologický průzkum na své náklady, tzn. nese finanční rizika. Ve druhé fázi, při vlastní těžbě, se ČLR i zahraniční firmy podílí na investicích i zisku dle předem stanovené dohody;

- kompenzačním obchodem; v tomto případě je zahraničnímu dodavateli zařízení toto spláceno zbožím; zahraniční dodavatel odpovídá za odbyt produkce;

- podnikáním zahraničních firem v ČLR s čistě zahraniční kapitálovou účastí; tyto společnosti nesou všechna rizika, ale připadá jim zisk;

- smíšeným podnikáním, tzv. joint-ventures.²¹ Zahraniční firma i ČLR se podílí na investicích, přičemž řízení smíšeného podniku i rozdělování zisku se uskutečňuje podle výše vloženého kapitálu. Na základě jednání s více zájemci si čínská strana vybírá optimálního partnera. Jedním z hlavních faktorů při volbě zahraničního podniku, který by měl dodat zařízení, je otázka, zda tento partner dodá také technologii.

Smíšené podnikání má mezi uvedenými formami prioritu. Čínská strana považuje smíšené společnosti za nejrychlejší způsob osvojování moderní technologie a techniky řízení.

Zahraniční investoři, podnikající v Číně v rámci smíšených společností, se však dostávají i do vážných obtíží. V pekingském závodu na výrobu džípů, který působí v součinnosti se společností American Motor Corporation, má být (po necelém roce provozu, kdy bylo vyrobeno jen 800 džípů) v důsledku finančních problémů na několik měsíců zastavena výroba. Vláda zablokovala finance, které továrna potřebuje na nákup vybavení pro džípy od kanadské továrny AMC. Důvodem je omezování čínského dovozu jako reakce na importní horečku v roce 1985, která vážně poškodila devizové rezervy země.²²

Šanghajská automobilka Santana, na níž se z 50 % podílí západoněmecká firma Volkswagen, má zase obtíže s dodržováním technologické úrovně. Volkswagen se pokouší překonat nekvalitnost čínských součástí (což je problém

²¹ V Číně koncem roku 1985 existovalo 2300 smíšených společností. Viz: Zahraniční kapitalisté se v Číně dostávají do řady potíží. *Time*, 2. 6. 1986.

²² V letech 1984 a 1985 Čína dovezla tolik zboží (včetně takových výrobků jako automobily, televizory a ledničky), že její obchodní deficit prudce vzrostl ze 2 mld dolarů v r. 1984 na 14,9 mld dolarů v roce 1985 a její devizové rezervy se rychle ztenčily. *Time*, 2. 6. 1986.

postihující také projekt výroby dřívů a omezující spokojenost Číňanů s finálními produkty) tlakem na své hlavní dodavatele v NSR, jako je např. firma Bosch, aby sami začali vytvářet s příslušnými čínskými firmami společné podniky na výrobu těchto součástek.

Celkově však zahraniční ekonomičtí komentátoři docházejí při hodnocení uvedených problémů kapitalistických podnikatelů v ČLR k závěru, že neohledně na dílčí výkyvy, ochota a snaha po dalším podnikání v Číně trvá i nadále.

Kromě přímých investic do cizích podniků další důležité nástroje získávání zahraničních finančních prostředků na procesy modernizace představují v soudobé ČLR půjčky ve vyspělých kapitalistických státech a bankovní úvěry.

Čínský přístup vůči využívání zahraničních půjček při současné snaze nedostat se do „příliš silné závislosti“ je v současnosti značně komplikován zatím nepřilíživými výsledky průzkumu ropných ložisek v čínském pobřežním šelfu, s tím souvisejícími poměrně nízkými přírůstkami exportu ropy, stejně tak jako poklesem její ceny na světových trzích. Export ropy byl totiž plánován jako jeden z hlavních nástrojů získání prostředků pro dluhovou službu.

U bankových úvěrů jde o tři typy úvěrových smluv. Prvním typem jsou úvěrové dohody na vládní úrovni nebo dohody s mezinárodními organizacemi. Tento druh dohod by uzavřen s vládami Japonska a Belgie, stejně tak jako s Mezinárodním měnovým fondem a s Mezinárodní bankou pro obnovu a rozvoj.

O vstup do mezinárodních ekonomických organizací se ČLR zajímá již dlouhou dobu. V roce 1979 dosáhla vstupu do Hospodářské a sociální komise pro Asii a Tichomoří, agentury přidružené k OSN. V roce 1980 jí současný vstup do Mezinárodního měnového fondu, Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj, Agentury pro mezinárodní rozvoj a do Mezinárodního finančního sdružení otevřel možnosti multilaterální mezinárodní pomoci.

Úvěrové prostředky získané Čínou na úrovni vládních smluv a po linii mezinárodních organizací činí 7,5 % celkové sumy úvěru. Tyto úvěry jsou výhodné z hlediska nízkého zúročení a dlouhé doby umořování.

Druhým typem úvěru jsou exportní úvěry kapitalistických zemí garantované vládami. Jsou poskytovány na 5–10 let při zúročení 7,25–7,5 %. Jejich celkový objem činí 60 % z celkové sumy zahraničních úvěrů.

Třetí typ úvěrů tvoří úvěry obchodních bank a bankovních společností. Jejich objem činí přibližně 1/3 celkové sumy úvěrů.

Celkový objem zahraničního kapitálu, který nyní Čína používá, byl odhadován počátkem roku 1985 částkou 14,6 mld US dolarů. Tato částka byla hodnocena jako 15 % celkových investic do základní výstavby v Číně v letech 1981–1985.²³ Přitom čínské zadlužení v zahraničí je od-

²³ RMRB, 22. 1. 1985.

hadováno částkou 5–6 mld US dolarů. Pro srovnání je možno uvést, že celkové přímé zahraniční investice v Jižní Koreji představovaly do roku 1984 2,1 mld US dolarů a na Tchaj-wanu 4,15 mld dolarů.

Pokud jde o právní aspekty ekonomické spolupráce ČLR s vyspělými kapitalistickými státy, bylo až dosud vydáno téměř pět desítek zákonů a nařízení, týkajících se společných podniků, zdanění příjmů, zvláštních ekonomických zón, společného využívání ropných zdrojů v příbřežním šelfu, kontroly nad zahraniční měnou a patentového zákonodárství.

V podstatě se všemi vyspělými kapitalistickými státy, které jsou hlavními investičními partnery ČLR, byly uzavřeny (nebo probíhají jednání o jejich uzavření) dohody o vyloučení dvojího zdanění a o zamezení zcizování státních peněz z daňových poplatků. Odstraněním „dvojího zdanění“ jednak odpadá povinnost placení daní jak ve vlastní zemi, tak i v zemi, pro kterou jsou investice určeny, jednak jsou současně poskytovány maximálně možné celní úlevy pro společné podnikání v obou zemích.

V rámci vytváření legislativní záruky pro zahraniční podnikatele uzavřela ČLR v posledních letech se svými hlavními partnery z vyspělých kapitalistických států dohody o vzájemných garancích investic. Má tím být ještě více povzbuzen jejich zájem o investování v Číně.

Jedním z nejdůležitějších zákonů z dané oblasti je nový patentový zákon ČLR z roku 1984, kterým se ČLR zavazuje respektovat ochranu zahraničních patentů. Přijetí patentového zákona bylo nezbytné jako součást jednání o dovozu zahraniční techniky a technologie především s cílem, aby zahraniční technici naučili čínský personál ovládat importovanou techniku. Jednání v tomto směru narážela právě na patentové problémy.

V soudobé Číně je osvojování špičkové techniky a technologie rozporným procesem. Souvisí to se zaostáváním v určitých oblastech vědy, jakož i s nedostatkem kvalifikovaných kádrů — dělníků a inženýrsko-technických pracovníků, stejně tak jako s nerozvinutostí infrastruktury. Pro vyplnění uvedené mezery lze především očekávat perspektivní prudký růst základního výzkumu.

Těžiště čínské technologické politiky má být dlouhodobě v oblasti koordinace výzkumu a jeho uplatnění v rozvoji efektivnější technologie. Významnou součástí rozvojové strategie soudobé Číny je proto rozvoj vědy a celková reforma vzdělávacího systému. Na konferenci o vědě v roce 1978 bylo vytypováno osm klíčových oblastí vědeckého rozvoje, kterým je dána priorita: zemědělství, energetika, nové materiály, počítače, lasery, prostor, fyzika špičkových energií, genetické inženýrství.

Politika „úprav“ národního hospodářství, uplatňovaná od roku 1979, ovlivnila i sektor vědy a technologie. Zatímco podle dřívějších představ se 8 prioritních oblastí mělo rozvíjet paralelně, nyní je kladen důraz

na prvé čtyři. Tento výběrový přístup bude zřejmě pro oblast vědy a techniky dlouhodobým jevem.

Druhou etapou reorganizace vědeckého výzkumu v ČLR ve směru snahy po jeho zefektivnění byla celostátní vědeckotechnická konference, která se konala v březnu 1985.

Základní linie změn organizačního uspořádání vědeckého výzkumu v soudobé Číně byla určena v tom smyslu, že má být součástí probíhající reformy hospodářského mechanismu. Většina vědeckých a technických výsledků má být „prodávána jako zboží“. Pro nové přístupy k organizačnímu uspořádání vědeckého výzkumu byly vytyčeny tři základní principy:

a) klíčová vědecká a technická řešení mají být realizována na základě kontraktů;

b) bude provedeno přeskupení finančních fondů podle klíčových směrů vědeckých a technických řešení;

c) fondy budou poskytovány ve formě nadací na základě předchozích konzultací, zaručujících nejreálnější výsledky.²⁴

Věda se může stát výrobní silou prostřednictvím technologie, nebo lidí angažovaných ve výrobě. Odtud plyne i důležitá pozornost věnovaná v ČLR získání technologií z vyspělých kapitalistických států. Řízení čínského průmyslu je již téměř deset let přizpůsobováno tomu, aby maximálně napomáhalo absorbování vědeckotechnických změn a poznatků ve světě.

Celková měřítka čínské ekonomiky jí umožňují ohniskový vývoj vědeckotechnické revoluce (družice, počítače, biotechnologie atd.), kdy na jedné straně zatím existuje propast mezi nejpokročilejšími výsledky vědeckotechnického rozvoje a jejich masovým použitím, ovšem na druhé straně mohou tyto výsledky v dohledné době zrychlovat celkový růst národního hospodářství.

Procesy vědeckotechnické revoluce mají být rozvíjeny jednak v celostátním měřítku na úrovni základního výzkumu (družic, počítačové techniky, biotechnologie atd.), jednak v rovině typických rysů reprodukčního procesu s teritoriální konkretizací do nejvyspělejších částí čínského národního hospodářství.

V VII. pětiletém plánu národohospodářského a sociálního rozvoje (1986–1990) je čínské národní hospodářství děleno z hlediska úkolů rozvoje na východní, centrální a západní pásmo. Pro nejdůležitější východní (pobřežní) pásmo má být jako určující uplatňován intenzivní model ekonomického růstu a extenzivní model jako odvozený, zatímco střední a západní pásmo má především přijímat roli kompletování meziodvětvových vazeb společenské dělby práce s převládajícím extenzivním typem ekonomického růstu. Z pobřežního pásma se perspektivně bude vytvářet vnitřněodvětvový pododdíl čínského národního hospodářství s

²⁴ Beijing Review, 1985, č. 14, s. 16–17.

vyšší životní úrovní a dalšími sociálně ekonomickými i politickými důsledky těchto diferenciačních procesů.

Záměrem takto rozvíjené ekonomiky je na jedné straně vyhnout se nebezpečí přizpůsobení čínské ekonomiky jako surovinové (polotovarové) základny vyspělých kapitalistických států a zároveň zapojením vyspělých kapitalistických států do těchto procesů je materiálně zainteresovat. Při obecné ochotě vyspělých kapitalistických států účastnit se procesů ekonomického rozvoje ČLR je však možno v oblasti politiky „otevřených dveří“ neustále sledovat střety zájmů mezi čínskou stranou a jejími kapitalistickými partnery.

Európsky akt a budovanie „európskeho technologického spoločenstva“ v Európskych spoločenstvách

ŠÍBL, Drahoš

Viac ako trinásťročné úsilie o prechod Európskych spoločenstiev (ES) k tzv. Európskej únii, ktorá by viedla k prekonaniu stagnačných tendencií v tomto integračnom zoskupení kapitalistických krajín, obnovila dynamizmus jeho vývoja, prehĺbila ekonomickú integráciu a rozvinula integračné procesy do politicko-vojenskej sféry, kulminovalo roku 1987, keď — po predchádzajúcich ratifikačných procedúrach v členských štátoch — vstúpil do platnosti Európsky akt (Single European Act). Tento dokument reagujúci na niektoré významné problémy, ktoré sprevádzajú vývoj ES, bol v zásade prijatý na schôdzke najvyšších predstaviteľov vlád a členských štátov v Luxembourgu v decembri 1985 a podpísaný taktiež v Luxembourgu 17. 2. 1986.

Miesto technologického pokroku Európskych spoločenstiev v Európskom akte

Konečná verzia Európskeho aktu je len redukovanou podobou pôvodných predstáv o širokej, principiálnej prestavbe doterajšej podoby ES, o prebudovaní ich organizačných foriem. Pôvodne sa predpokladalo, že projekt všetko zahrňujúcej Európskej únie bude znamenať náhradu troch zmlúv, na základe ktorých v minulosti vznikli jednotlivé súčasti ES (zmluvy o založení Montánnej únie, EHS a Euratómu), novou zmluvou, ktorá by zohľadnila skúsenosti uplynulých desaťročí i súčasné reality. Výsledok sa však odlišuje od takýchto zámerov: obmedzuje sa len na rozhodnutie realizovať niektoré korektúry v texte rímskej zmluvy, z ktorej vychádza činnosť EHS.

1. Relatívne najväčší pokrok sa dosiahol v otázke *zdokonalenia doterajšej podoby spoločného trhu ES*. Dobudovanie „vnútorného trhu“ medzi 12 členskými krajinami ES sa má realizovať do 31. 12. 1992.

Realizácia tohto zámeru v praxi bude znamenať, že existujúci profil

spoločného trhu, opierajúci sa o bezcolný a bezkontingenčný pohyb tovaru medzi členskými štátmi, prehĺbi sa odstránením technických, zdravotníckych a daňových bariér jestvujúcich na hraniciach medzi členskými štátmi. K prehĺbeniu trhu dôjde aj v oblasti vzájomného pohybu kapitálu, služieb (bankových, poisťovacích, dopravných) a firemného podnikania [v súčasných podmienkach totiž vzhľadom na pretrvávajúce obchodné bariéry napr. kapitál nie vždy môže voľne smerovať tam, kde prináša najvyššie zhodnotenie].

Jestvuje presvedčenie, že len vytvorením takéhoto „vnútorného trhu“ ES sa západoeurópskym firmám vytvoria podmienky pre ďalší rast ich sily, ktorou by mohli úspešne čeliť stupňujúcej sa priemyselnej a technologickej konkurencii USA a Japonska. Zároveň sa poukazuje na to, že vytvorením dokonalého spoločného trhu v rámci celej západnej Európy by sa odstránili „náklady non-Európy“, teda náklady spojené s časovými stratami pri prechode tovarov cez hranice členských štátov, s vyplňaním rozličných formulárov, s kontrolou tovaru a pod. Tieto straty sa odhadujú na 350 mld Lstg ročne. Ich znížením by podľa odhadov bolo možné znížiť cenu tovarov vymieňaných medzi členskými štátmi o 3—6 % [1, s. 6].

Orientácia ES na prehĺbenie spoločného trhu v podstate znamená, že ES opäť koncentrujú svoju pozornosť na oblasť, ktorou sa integračný proces začína, že teda idú cestou najmenšieho odporu, a navyše smerom, ktorý — ako doterajší vývoj ukázal — vedie k rozšíreniu priestoru pre voľné pôsobenie živelných trhových síl. Takýto postup už v 60. a 70. rokoch vyvolal nemalé problémy, pretože ho nesprevádzal adekvátny rozvoj mechanizmu nadštátneho štátnomonopolistického regulovania. Ani dnes v tomto smere nebadáť významnejšiu zmenu. V tieni orientácie na zdokonalenie spoločného trhu totiž zostáva ďalší postup k hospodárskej a menovej únii. Obmedzuje sa na viac-menej všeobecné deklarácie o „zlepšení“, „posilnení“, „zefektívnení“ sociálnej či regionálnej politiky ES, vytvorení Európskeho menového fondu disponujúceho rozsiahlymi právomocami a pod. Podobný význam majú niektoré, do značnej miery formálne opatrenia, ako napr. začlenenie otázok fungovania Európskeho menového systému a „európskej menovej jednotky“ ECU (ktoré fungujú od roku 1979) do rímskej zmluvy alebo rozšírenie kompetencie ES v otázkach technologického pokroku a ochrany životného prostredia. Registruje sa teda predovšetkým to, k čomu sa už dospelo.

2. S dobudovaním vnútorného trhu ES úzko súvisí *reforma inštitucionálneho mechanizmu ES*. Systém väčšinového rozhodovania sa rozširuje na otázky technických opatrení potrebných na konsolidáciu vnútorného trhu ES. V Rade ministrov ES sa namiesto predošlého jednomyseľného rozhodovania začne uplatňovať väčšinové rozhodovanie len v malom množstve vymedzených otázok [pri zblížovaní národných zákonodarstiev motivovanom potrebami spoločného trhu, pri vypracúvaní konkrétnych programov vedecko-technickej spolupráce, pri riešení otázok

zlepšovania bezpečnosti práce). Stranou väčšinového rozhodovania naďalej zostávajú také kľúčové otázky, ako je menovaná, úverová, rozpočtová či daňová politika, ale aj rozhodujúca časť vedecko-technickej politiky.

Aj keď sa predpokladá zvýšenie výkonnej právomoci Komisie ES a konzultačnej právomoci Európskeho parlamentu v otázkach organizácie spoločného trhu ES a technologickej spolupráce (ráta sa s tým, že odstránenie jestvujúcich ekonomických prekážok medzi členskými štátmi automaticky vytvorí väčší priestor pre širšie rozvíjanie a financovanie vedeckého výskumu a technologickej inovácie, a to najmä tam, kde obmedzené národné trhy také rozsiahle akcie zatiaľ neumožňujú), k zásadnej zmene pomeru síl medzi nadnárodnými a medzinárodnými orgánmi v inštitucionálnej štruktúre ES zatiaľ nedochádza. To len potvrdzuje pretrvávajúcu nechotu k ďalšiemu obmedzovaniu národnej suverenity v prospech nadnárodných inštitúcií.

3. Má sa uzatvoriť *doplnková zmluva o spolupráci členských štátov v zahraničnopolitickej oblasti*. Doteraz rozvíjané formy tejto spolupráce [2] sa majú inštitucionalizovať, čo má vytvoriť priaznivé podmienky pre ich prehĺbenie. Navyše sa majú utvoriť organizačné väzby medzi politickou spoluprácou krajín ES a Európskou radou (Council of Europe), rozvíjajúcou túto spoluprácu v meradle celej západnej Európy.

Ako je zrejmé, Európsky akt kalkuluje v rozličných súvislostiach aj s rozvojom technického a technologického pokroku v ES, ktorý je zatiaľ jedným zo slabých miest profilu tohto integračného zoskupenia. Zmeny v tomto smere majú nepochybne nemalý význam pre zlepšenie konkurenčného postavenia ES v celom systéme svetového kapitalistického hospodárstva.

Technologické zaostávanie Európskych spoločenstiev

Hlavné, najdôležitejšie smery rozvoja vedecko-technickej revolúcie sa na Západe často označujú pojmom high-tech (high technology), teda špičková technika, špičková technológia, technologicky náročné výrobky. Ak vychádzame z názoru vedúcich pracovníkov viac ako 20 najvýznamnejších západoeurópskych firiem (pozri tab. 1), potom sa ponúka jednoznačný záver: Spojené štáty majú vedúce postavenie. Avšak ani druhé Japonsko nedelí od vedúcej pozície USA príliš veľká vzdialenosť. Vo dvoch oblastiach je dokonca prvé, v ďalších dvoch sa delí so Spojenými štátmi o prvé a druhé miesto. Jednotlivé krajiny ES zaujímajú až ďalšie miesta.

Bližšiu predstavu o tom, aký je pomer síl medzi štátmi zaujímavými rôzne poradie, uvedené v tabuľke 1, si možno urobiť z údajov, ktoré uverejnil časopis Fortune. Požiadal desať odborníkov z oblasti školstva, podnikateľskej sféry a vládnych kruhov, aby zhodnotili výsledky dosiahnuté v hlavných imperialistických centrách v kľúčových oblastiach modernej technológie. Pri hodnotení sa udeľovalo 1—10 bodov. Aj keď môžu vzniknúť pochybnosti, či výber

respondentov bol dostatočne reprezentatívny, dostatočne široký, či „priemerná známka“ numericky presne vyjadruje jestvujúce rozdiely, výsledky sú každopádne zaujímavé a rozširujú pohľad na vzájomný pomer síl (tab. 2).

Tabuľka 1

Poradie hlavných kapitalistických štátov v modernej technológii [na základe hodnotenia predstaviteľov vyše 200 západoeurópskych firiem]

Ukazovateľ	USA	Japonsko	NSR	Škandinávia	Spojené kráľovstvo	Francúzsko
počítače	1	2	3	4-5	6	4-5
elektronika	1-2	1-2	3	4	6-7	6-7
telekomunikácie	1	2	3	4	5-6	5-6
biotechnológia	1	2	3	4	5	...
chemikálie	1	2	3	4	5	6-7
kovy/zliatiny	2	1	3	4	5-6	5-6
strojárstvo	1	2	3	4	5	6
spracovateľské odvetvia	1-2	1-2	3	4	5	6
robotika	2	1	3	4	6	5

... Údaje nie sú k dispozícii.

Prameň: Management and Technology — A Survey of European Chief Executives, 1984. The OECD Observer, 1984, č. 131, s. 5.

Tabuľka 2

„Priemerná známka“ troch centier v kľúčových oblastiach modernej technológie

Ukazovateľ	USA	Japonsko	Západná Európa
počítače	9,9	7,3	4,4
biotechnológia	8,9	5,7	4,9
nové materiály	7,7	6,3	6,0
optoelektronika	9,5	7,8	5,7

Prameň: Zostavené podľa Fortune International, 13. October 1986, s. 20, 24, 27, 28.

Zaostávanie západnej Európy v oblasti technológie za jej najväčšími konkurentmi v kapitalistickom svete je výrazné najmä v oblasti informačnej technológie, a osobitne elektronike. Obchodná bilancia elektronickej produkcie sa v ES v ostatných rokoch zhoršila v každej jej časti, a to aj napriek tomu, že tieto produkty ES v nedávnom období disponovali nemalými konkurenčnými výhodami spätými s nadhodnotením amerického dolára.

Zaostávanie ES v elektronike vzbudzuje pozornosť najmä preto, lebo elektronika v dnešnom svete predstavuje jedno z najdôležitejších od-

vetví. Napríklad v USA reprezentuje 3,3 % hrubého národného produktu, čo sa dá porovnať s podielom takého tradičného odvetvia, akým je automobilový priemysel. Očakáva sa, že okolo roku 1990 informačná technológia bude najvýznamnejším spracovateľským odvetvím. V ES poskytuje možnosť udržať v priebehu tohto desaťročia dva milióny pracovných miest a ďalšie dva milióny pracovných miest vytvoriť. V blízkej budúcnosti má ovplyvňovať 30—50 % všetkých pracovných miest. (Projekty jestvujúce v tejto oblasti, prirodzene, neznamenajú univerzálne riešenie osudu viac ako 15 mil. nezamestnaných v dnešných ES.) Zaoštvávanie ES v tomto smere dokumentuje skutočnosť, že ES v súčasnosti kryjú dovozom polovicu svojej potreby mikroprocesorov, 75 % potrieb videorekordérov a 80 % potrieb mikropočítačov [3, s. 8].

Do popredia čoraz viac vystupuje mnohostranné využitie elektronických produktov v iných produktoch a službách. Uvádza sa, že elektronika ovplyvňuje 80 % ostatných priemyselných sektorov. Počet robotníkov zaoberajúcich sa informáciami neustále rastie. Ak po druhej svetovej vojne nastal rozsiahly pohyb robotníkov zo spracovateľského priemyslu do terciárneho sektora, dnes na inej úrovni prebieha obdobne významný pohyb: klesá počet výrobných robotníkov a rastie počet tých, čo sa zaoberajú tvorbou a rozdeľovaním informácií. Ak v USA roku 1960 do tejto kategórie patrilo 45 % amerických robotníkov, dnes je to už 56 % pracovnej sily [4, s. 11—13].

Zaoštvávanie rozvoja elektroniky v ES je znepokojujúce z hľadiska priamych účinkov, t. j. potreby dovozu potrebnej produkcie zo Spojených štátov a z Japonska. Ešte väčšie obavy však vyvolávajú nepriame účinky: nedostatok elektronických výrobkov, ktoré by sa dali použiť ako medziprodukty životne dôležité pre vývoj ekonomiky vyspelej z hľadiska informačnej technológie.

V danej súvislosti môže vzniknúť námietka, že v západoeurópskej výrobe možno využiť „najlepšiu“ japonskú a americkú technológiu. K tomu napokon sčasti aj dochádza. Napríklad západonemecká firma Bosch, ktorá je jedným z najväčších výrobcov vstrekovacích karburátorov do automobilových motorov, nakupuje len 1/3 integrovaných obvodov od západonemeckých dodávateľov a zvyšok dováža od amerických firiem, napr. od firmy Texas Instruments. Používanie elektronického zariadenia dovážaného do ES zo zahraničia však so sebou prináša nebezpečenstvo, že západná Európa sa trvale bude oneskorovať pri inovácii výrobkov a výrobných procesov. Už dnes sa prejavuje skutočnosť, že elektronické výrobky zavádza oveľa pomalšie ako „zámorská“ konkurencia. V ostatných desiatich rokoch západoeurópska spotreba mikropočítačov klesla z 30 % na 19 % celkovej svetovej spotreby. Ich spotreba na jedného obyvateľa predstavuje v západnej Európe 1/3 spotreby USA a 1/4 spotreby Japonska. Podiel západnej Európy na výrobe mikročipov klesol zo 14,5 % celkovej svetovej výroby pred desiatimi rokmi na dnešných 9,5 %. Jednotlivé krajiny ES pritom vynaložili v 70. rokoch na výskum

a vývoj novej generácie mikročipov z verejných fondov takmer 470 mil. Lstg. V tom istom čase Japonsko vynaložilo na rovnaké účely „len“ 240 mil. Lstg (teda asi polovicu čiastky ES) zo svojho národného rozpočtu venovaného na výskum a vývoj. Výsledok týchto investícií bol však opačný, než by sa podľa ich výšky dalo očakávať. Japonci kontrolujú 40 % svetového mikročipového trhu, kým firmy ES necelých 10 % [4, s. 11–13]. Inovačný cyklus je v tomto sektore v západnej Európe príliš dlhý. Americkí a japonskí konkurenti — priemyselní giganti vyrábajúci nové produkty — robia všetko možné, aby oddialili prístup západoeurópskych konkurentov k novým patentom. Ak západoeurópska firma tento prístup predsa len získa, veľmi často sa stáva, že ju predstihne americká či japonská firma ešte predtým, ako získaný patent uplatní vo svojich produktoch. Uvádza sa, že západoeurópski podnikatelia zaostávajú, pokiaľ ide o prístup k mechanizmu každej novej generácie počítačov, v priemere 18 mesiacov za hlavnými svetovými konkurentmi. A to sa považuje v oblasti, kde sa inovácie rozvíjajú veľmi rýchlo, za príliš veľa.

Neutešený stav v ES odzrkadľuje skutočnosť, že na výskum sa vynakladá menej ako 2 % národných výdavkov členských štátov určených na tieto účely. Porovnanie finančných dotácií určených do tejto sféry v nadschádzajúcom 5-ročnom období vyznieva pre ES veľmi nepriaznivo: USA vynakladajú 600 mld ECU, Japonsko 230 mld ECU a vlády krajín ES spolu 350 mld ECU.

Úsilie o vytvorenie „európskeho technologického spoločenstva“ sa premietlo do návrhu druhého päťročného programu výskumu a technologického rozvoja (1987–1991). Komisia ES ho navrhuje dotovať finálnou čiastkou 7,735 mld ECU. (Pritom napríklad rozpočet jedinej firmy — IBM — na výskum a vývoj je dvakrát taký veľký ako rozpočet ES.) Päťročný program ES zahŕňa osem hlavných oblastí: „kvalitu života“, „informačnú spoločnosť“, telekomunikácie, aplikáciu nových technológií do tradičných odvetví, jadrovú energetiku, biotechnológiu, využitie morského dna a „Európu výskumných pracovníkov“ [5, s. 1–2].

„Výskum a vývoj sú v živote dôležité pre naše prežitie ako konkurentov“, konštatoval na pôde Európskeho parlamentu britský poslanec Michael Kilby. A že záujmy západoeurópskeho kapitálu v tomto smere sú naliehavé, dokazuje dôraz na riešenie problémov technologického zaostávania za cenu ignorovania nevyhnutnosti riešenia zložitých sociálnych problémov. „Sociálne imperatívy treba dať na druhé miesto“, dodáva M. Kilby [5, s. 2].

Jedným z kľúčových dôvodov technologického zaostávania ES sú pretrvávajúce bariéry medzi členskými štátmi. Ďalej to, že relatívne nízky stupeň integračného prepojenia členských štátov spôsobuje, že dopyt zo strany verejného sektora, ktorý sa považuje za hlavný stimulátor technologickej inovácie, je rozdrobený medzi jednotlivé národné jednotky, čím sa značne znižuje jeho potenciálny účinok. V tejto súvislosti sa poukazuje na odlišnú situáciu v Spojených štátoch, kde však významnú úlo-

hu v tomto smere zohráva predovšetkým Pentagón. K slabým stránkam západoeurópskeho kapitálu patrí aj tradičná neochota príliš riskovať a nízky stupeň spolupráce medzi univerzitnou sférou a priemyslom. Nepriaznivý vplyv má aj spomalené tempo ekonomického rastu v ES v ostatných rokoch. Bez rýchlejšieho ekonomického rastu sa pre západnú Európu zdá veľmi ťažké uvoľniť zdroje na investície do nákladného procesu „technologického oživenia“, aby sa tak obnovili jej stratené pozície na svetovom trhu a redukovala nezamestnanosť.

European Management Forum v Ženeve každoročne klasifikuje krajiny OECD podľa ich konkurenčnej schopnosti na medzinárodnom trhu. V správe z roku 1985 sa poukazuje na to, že existuje úzka súvislosť medzi technologickou zaostalosťou a ekonomickou aktivitou. Na čele zoznamu krajín zoradených podľa konkurenčnej schopnosti sú USA, Švajčiarsko a Japonsko. Krajiny ES tvoria tri skupiny: 1. NSR, Dánsko a Holandsko zaujímajú 4., 5., a 8. miesto; 2. Belgicko-Luxembursko a Veľká Británia sú na 13. a 14. mieste; 3. Írsko, Francúzsko, Taliansko a Grécko zaujímajú 17., 19., 21. a 22. miesto [4, s. 11-13].

Konkurenčná pozícia ES medzi hlavnými kapitalistickými konkurentmi je značne oslabená v tradičných i v moderných odvetviach.

Prispôsobenie výrobných kapacít v tradičných priemyselných odvetviach, ako napr. v oceľiarskom, textilnom či lodiarskom priemysle, trhovému dopytu je späté s masovým uvoľňovaním pracovných síl. Tieto odvetvia negatívne ovplyvnili prudký rast cien, ku ktorému došlo v súvislosti s dvoma „rovnými šokmi“ v 70. rokoch, rastúca zahraničná konkurencia a klesajúci dopyt. Východisko z ťažkej situácie v týchto krízových sektoroch sa hľadá v presadení štrukturálnych zmien. Pomoc ES v tomto smere však zatiaľ nebola príliš významná. Obmedzila sa v podstate len na zabezpečenie toho, aby podpora týchto odvetví zo strany národných vlád v priestore ich kompetencie nevedla k prenášaniam jestvujúcich problémov z jedného členského štátu do druhého. Vyvíjal sa tlak na to, aby sa časovo obmedzila, aby k nej dochádzalo len v osobitných prípadoch a aby smerovala k postupnej obnove dlhodobej životaschopnosti týchto odvetví redukciami permanentnej nadvýroby. Na druhej strane sa však napr. v oceľiarskom priemysle ukázalo, že k prenášaniam negatívnych javov z jedného členského štátu do druhého došlo práve pri realizácii spoločného sanačného programu ES.

Za konkrétnu ilustráciu realizácie týchto princípov môže slúžiť oceľiarsky priemysel. ES v rámci svojich osobitných právomocí a zodpovednosti dopĺňali štátnu pomoc poskytovanú týmto odvetviam obmedzovaním výrobných kapacít, uplatňovaním protikrízových opatrení (zavádzaním minimálnych cien, výrobných kvót). Prispievali k čiastočným riešeniam niektorých sociálnych a regionálnych problémov, ktoré sa tu nesmierne vyhrotili, a k rozvoju niektorých nových výrobných odborov. V súčasnosti sa dochádza k záveru, že reštrukturalizácia tohto odvetvia dosiahla štádium, v ktorom je možné od uplatňova-

ných opatrení upustiť a navrátiť sa k „normálnej trhovej konkurencii“. V pozadí tohto konštatovania stojí skutočnosť, že reštrukturalizácia sa uskutočnila v záujme veľkokapitálu a na ťarchu pracujúcich, ktorým regulačné opatrenia národných vlád či regulačné opatrenia presadzované na úrovni ES ani zďaleka nekompenzovali negatívne sociálne dôsledky týchto procesov.

Konkurenčné pozície ES medzi hlavnými kapitalistickými konkurentmi sú však značne oslabené aj v dôsledku toho, že nové technológie sa do výrobného procesu, ako sme už konštatovali, zavádzajú pomaly. Z tohto zorného uhla je potreba stimulovať rozvoj nových technológií v rámci priemyselnej stratégie ES veľmi naliehavá.

Priemyselná kooperácia na úrovni ES ako celku je zatiaľ dosť obmedzená. Priemyslu ES sa nepodarilo dosiahnuť „európske dimenzie“, aj keď sa už dosiahli niektoré pozitívne výsledky. V aerokozmickej oblasti sú to projekty AIRBUS a ARIANE, ktoré sa realizovali pomocou pôžičiek poskytnutých Európskou investičnou bankou. Prvý z projektov však nemá čisto „európsky“ charakter, pretože motory sa vyrábajú v USA; to do určitej miery vysvetľuje konkurenčný úspech aerobusu, resp. jeho preniknutie na severoamerický trh. V oblasti termojadrovej fúzie si zasluhuje pozornosť projekt JET. Za „európsky“ projekt je sporné označiť CONCORDE, pretože je len výsledkom francúzsko-britskej spolupráce.

Na tieto začiatky priemyselnej spolupráce v rámci ES nadväzuje súčasné úsilie rozšíriť spoločné akcie do nových oblastí. Zdôrazňuje sa pritom cieľ podporiť kooperáciu medzi podnikateľskou sférou, vedecko-výskumnými laboratóriami a univerzitami krajín ES. Jej výsledkom by mali byť nové technológie a nové výrobky, ktoré by pokryli súčasné i budúce požiadavky trhu.

Hlavné projekty smerujúce k prekonaniu technologického zaostávania ES

Rada ministrov ES v snahe stimulovať rozvoj a uplatnenie nových technológií v rozličných oblastiach, zvýšiť konkurenčnú schopnosť priemyslu ES, ako vôbec jeden z prioritných cieľov ES, schválila celú sériu spoločných programov. Zároveň vymedzila oblasti, ktoré je vhodnejšie rozvíjať na národnej úrovni, a ďalšie, ktoré treba rozvíjať na medzinárodnej úrovni presahujúcej rámec ES.

ESPRIT (European Strategic Programme for Research and Development in Information Technology)

Cieľom tohto programu je v priebehu desiatich rokov vyrovnáť náskok americkej a japonskej konkurencie v oblasti informačnej technológie. Na finančnom krytí prvých piatich rokov programu (1984–1988) sa po prvý raz v histórii ES rovnakou mierou podieľa podnikateľská sféra (priemysel) a ES. Projekt má poslúžiť ako vzorový model pre ďalšie akcie smerujúce k presadeniu špičkovej technológie aj na iných úsekoch.

V rámci projektu ESPRIT Európske spoločenstvá pomáhajú financovať až 50 % výskumných a vývojových prác, ktoré spoločne uskutočňujú podniky, univerzity a výskumné ústavy aspoň z dvoch členských štátov, a to v týchto oblastiach: mikroelektronika (vysokointegrované obvody), software technika, moderné spracovanie informácií, komputerezácia služieb a počítačom kontrolované výrobné techniky. V rámci projektu ESPRIT sa ráta s vybudovaním infraštruktúry, ktorá zabezpečí jeho účinnú realizáciu prostredníctvom systému výmeny informácií medzi jeho účastníkmi, koordináciu práce, zohľadnenie problémov noriem a rozšírenie výsledkov výskumu.

RACE (Research and Development in Advanced Communications Technologies for Europe)

Program smeruje k tomu, aby si Európske spoločenstvá udržali popredné miesto v oblasti telekomunikácií. Zároveň zahŕňa viaceré akcie týkajúce sa spoločných štandardov a infraštruktúry. Jeho kľúčovým cieľom má byť utvorenie telekomunikačnej siete schopnej súčasne prenášať zvuk, obraz a komputerezovanú informáciu v priestore celej západnej Európy. V začiatkovej fáze programu zahrňujúcej roky 1985—1986 sa schválilo 31 projektov, na realizácii ktorých sa bude podieľať 109 organizácií (výsledky sa majú dať k dispozícii priemyslu a širšej verejnosti do roku 1995). Sú medzi nimi vedúce západoeurópske firmy v oblasti telekomunikácií. Napríklad na výskume televíznej techniky spoločne pracuje The British Independent Broadcasting Authority a talianska RAI. Na vývoji terminálových systémov pre konečných používateľov sa podieľajú také firmy, ako Bell, AT&T, Siemens, Plessey, Thorn, GEC a Philips. Videoterminály vyvíjajú GEC, Thomson a Thorn EMI, kým software British Telecom a Ericsson.

V projektoch RACE sa angažujú súkromné firmy, štátne inštitúcie a vysoké školy zo všetkých členských štátov, ako aj západoeurópske pobočky takých svetových telekomunikačných gigantov, akými sú IBM, AT&T a Hewlett Packard z USA.

BRITE (Basic Research in Industrial Technologies Europe)

Tento program, ktorý je rozvrhnutý na roky 1985—1988, sa organizuje a financuje podobne ako ESPRIT. Má stimulovať vývoj a rozšírenie nových technológií, nových výrobných procesov a nových výrobkov v tradičných sektoroch, na ktoré dnes ešte pripadajú 3/4 zamestnaných v priemysle. Program sa skladá z dvoch sekcií. Prvá sekcia zahŕňa základné technológie, ktoré sa dajú aplikovať v rozličných odvetviach (montážne techniky, zdokonaľovanie spoľahlivosti výrobu, znižovanie prirodzeného opotrebenia, nové komputerezované skúšobné metódy, membránové a časticové technológie atď.). Druhá sekcia sa týka ohybných materiálov a výrobkov, a najmä ich využitia v textilnom priemysle, v kožiarskom priemysle a pri výrobe predmetov pre domácnosť.

COMETT (Community in Education and Training for Technology)

Je prvým z trojice programov (nadväzujú naň programy ERASMUS a YES to Europe), ktoré sa zameriavajú na mládež s cieľom „vychovávať novú generáciu Európanov, ktorí by boli viac flexibilní ako ich predchodcovia, ktorí by si boli viacej vedomí zmien prebiehajúcich okolo nich, boli by schopní zo-

hľadňovať európske reality, ktorí budú zajtra rozhodovať a ktorí možno budú architektmi oživenia Európskych spoločností“ [1, s. 2]. Programy majú povzbudiť výmenné pobyty mladých ľudí medzi členskými štátmi s cieľom poznať partnerov, ich kultúru, rozvinúť vzájomnú spoluprácu. Vývoj týmto smerom by mal prispieť k tomu, aby sa plnšie využívali potenciálne možnosti spoločného trhu 320 mil. obyvateľov dnešných ES práve výchovou vysokovzdelaných odborníkov na všetkých úsekoch. Konštatuje sa, že spolupráca v rámci ES v týchto smeroch prakticky neexistuje, čo dokumentuje skutočnosť, že v ES neabsolvuje ani jeden študent zo sto časť svojho štúdia v inej ako v materskej krajine, že študentská mobilita je nižšia ako v časech, keď žil Erasmus (1469–1536) a že preto v ES treba obnoviť humanistickú tradíciu.

Pokiaľ ide o sám COMETT, jeho poslaním je reagovať na nové podmienky vytvárané vedecko-technickou revolúciou a posilniť dnešné nedostatočne rozvinuté kontakty medzi vysokými školami a priemyslom; týmto spôsobom sa má prekonať prílišná špecializácia a prevažne teoretické znalosti vysokoškôľakov. Zmyslom tejto spolupráce je prispôbiť výchovu a odborný výcvik dlhodobým potrebám výroby. Tak sa má reagovať na nedostatky jestvujúcich systémov výchovy a preškoľovania, na dnešný nedostatok kvalifikovaných kádrov z kvalitatívneho i kvantitatívneho hľadiska, ktorý brzdí zavádzanie novej techniky a technológií a obmedzuje konkurenčnú schopnosť ES. Táto skutočnosť napr. v sektore elektroniky ovplyvňuje viac ako polovicu firiem ES (55 % v NSR, 51 % vo Francúzsku, 45 % vo Veľkej Británii). Napríklad Japonsko každoročne vychováva 630 nových inžinierov na 1 mil. obyvateľov, kým USA len 350 a ES 260 [1, s. 2]. Kým v USA na každých 100 mladých ľudí pripadá 73 s vyšším vzdelaním, v Japonsku dokonca 87, vo Švédsku 70 atď., v krajinách ES je to podstatne menej: napr. v Taliansku 38, vo Francúzsku 28, vo Veľkej Británii 27 a v NSR 22 [6, s. 3].

Projekt COMETT má byť odpoveďou na túto nepriaznivú situáciu. Sleduje niekoľko konkrétnych cieľov: na podporu vzdelania vytvorí sieť partnerských vzťahov medzi vysokými školami a priemyslom; podporovať výmenu študentov a priemyselného a akademického personálu medzi členskými štátmi; rozvinúť spoločné vzdelávacie projekty za účasti firiem rôznych krajín ES; rozvinúť v ES systémy diaľkového vzdelávania a podporiť výmenu skúseností získaných v tomto smere.

Program COMETT má svoju náplň realizovať vo dvoch etapách. Prvé zahŕňa roky 1986–1989. V tomto období sa majú prijať opatrenia na založenie European University Network — Industry Training Partnerships (UITP), programy transnacionálnej výmeny študentov, akademických činiteľov a vedúcich pracovníkov podnikateľskej sféry, spoločné výskumné projekty slúžiace firmám, a má sa podporovať výmena skúseností. Formou štipendií sa má asi 10 000 študentom umožniť polročný až jednoročný pobyt v technologicky vysokovyspelých firmách iných krajín ES na prehĺbenie odborných znalostí a polročný pobyt rovnakého zamerania 350 absolventom vysokých škôl a 350 vedúcim pracovníkom podnikateľskej sféry. Majú sa posúdiť aj rozličné systémy diaľkového štúdia, pri ktorých sa využíva nová technika v rámci korešpondenčných kurzov, resp. skupinovej práce a pri ktorých sa využívajú moderné učebné pomôcky (nahrané magnetofónové pásky, videokazety, rozhlas a počítače).

V druhej etape realizácie projektu COMETT (1990–1992) sa majú predo-

všetkým prehľbiť a rozvinúť dosiahnuté výsledky, posilniť „európske“ dimenzie UITP a vypracovať nové študijné programy v priemysle. Uvažuje sa o tom, že na COMETT by mohol nadviazať nový program DELTA, zameraný na zdokonaľovanie a rozšírené využívanie vyučovacích mechanizmov (počítačov).

Ako je zrejmé, program COMETT úzko súvisí s programami ESPRIT, BRITE a RACE.

ERASMUS (European Action Scheme for the Mobility of University Students)

Projekt svojím zameraním nadväzuje na COMETT. Orientuje sa na zvýšenie mobility študentov, ktorá by sa mala v priebehu rokov 1987—1992 zdesaťnásobiť. V tomto období sa má umožniť každoročne aspoň 150 000 študentom absolvovať časť svojho štúdia v inom členskom štáte ES. Roku 1992 by minimálne 10 % študentov krajín ES malo mať možnosť študovať počas jedného akademického roka v inom členskom štáte. ERASMUS sa opiera o skúsenosti viacerých projektov týkajúcich sa spolupráce medzi vysokými školami, ktoré sa uskutočňovali už od roku 1976.

ERASMUS má oveľa širší, univerzálnejší záber ako COMETT, stimulujúci rozvoj vzťahov medzi priemyslom a univerzitnou sférou. Zahŕňa širokú škálu študijných smerov: od medicíny po rôzne druhy umeleckých smerov, od ekonomiky po históriu.

Predpokladá sa, že v rámci tohto programu sa utvorí European University Network, v ktorej by sa do roku 1989 malo združiť 1700 univerzít (každá z nich by mala byť každoročne dotovaná čiastkou 7000 Lstg). Mobilita študentov sa má podporiť aj uznávaním akademických titulov získaných v zahraničí; v tomto smere sa majú pri realizácii programu ERASMUS realizovať potrebné kroky. V programe sú zaradené aj prípravné vzájomné návštevy vedúcich predstaviteľov vysokých škôl, učiteľov, prednášky a bilaterálne kontakty. Ráta sa s odmenami pre najaktívnejšie vysoké školy a najaktívnejších študentov.

YES to Europe

Je taktiež programom povzbudzujúcim mobilitu mladých ľudí, v tomto prípade robotníkov. Nadväzuje na výmenné akcie, ktoré sa v uplynulých dvadsiatich rokoch rozvíjali na dvojstrannom základe, najmä medzi NSR, Francúzskom a Veľkou Britániou. V rámci tohto programu sa má v rokoch 1987—1990 umožniť 80 000 mladých ľudí zo všetkých oblastí prežiť aspoň jeden týždeň v inom členskom štáte, zoznámiť sa tak s inou ekonomickou, sociálnou a kultúrnou skutočnosťou. Na tento účel má ísť 80 % prostriedkov, určených na trojročné obdobie. Zvyšných 20 % prostriedkov sa má použiť na zlepšenie informácií a na prekonávanie administratívnych prekážok, ktoré mobilite stoja v ceste.

SPRINT (Strategic Programme for Innovation and Technology Transfer)

Tento program vychádza z prvého plánu transnacionálneho rozvoja infraštruktúry zameraného na pomoc inovačnému procesu a na presun technológie, ktorý Rada ministrov ES prijala koncom roka 1983.

SPRINT sa opiera o dve kľúčové podmienky, ktoré podľa expertov majú prvoradý význam pre rozvoj inovačného procesu. Prvou z nich je organizácia kontaktov medzi pracovníkmi rôzneho zamerania a kvalifikácie, druhou utvorenie informačných centier. V experimentálnej fáze programu SPRINT (1984—

1986] sa pozornosť venovala trom otázkam: podpore prijatých transnacionálnych kontaktov medzi inštitúciami orientovanými na posilňovanie inovácií v malých a stredne veľkých podnikoch, na zdokonalenie informačných a komunikačných prostriedkov a na rozvoj kooperácie medzi členskými štátmi ES.

Na experimentálnu fázu sa má nadviazať v rokoch 1987—1988, keď sa dosiahnuté výsledky majú rozvinúť do väčšej hĺbky a šírky (majú sa rozšíriť o dvoch nových členov ES — Španielsko a Portugalsko). To má vytvoriť základ pre formulovanie ambiciózneho päťročného programu, ktorý sa má začať realizovať roku 1989 a ktorý sa má stať významným nástrojom inovačného procesu v ES [7].

Výskumný program v oblasti biotechnológie

Jeho dôležitosť je zvýraznená skutočnosťou, že asi 40 % všetkých priemyselných výrobkov má biologickú povahu či pôvod. S využitím výsledkov sa ráta najmä v poľnohospodárstve, v chemickom a farmaceutickom priemysle, v zdravotníctve, pri ochrane životného prostredia atď. Pokiaľ ide o farmaceutický priemysel, má sa koncentrovať skôr na prevenciu chorôb — na výrobu očkovacích látok a pod. — než na výrobu liečebných prostriedkov. Príležitostí na to je veľa. Uvádza sa napríklad, že až 60 % elektrokardiogramov, ktoré sa vyhotovujú v ES, sa vôbec nedá použiť vzhľadom na veľmi zlú technickú kvalitu alebo preto, lebo praktickí lekári ich nevedia rozlúštiť.

Program má stimulovať výskum a výchovu v oblasti bioinformatiky a zhromažďovania biotických materiálov, základnú technológiu enzýmového a génového inžinierstva, technológiu buniek a kultivovaných živých tkanív, ako aj výskum toxicity či iných rizík, ktoré môžu vyplývať z rozvoja biotechnológií. Predpokladá širšiu medzinárodnú spoluprácu v rámci ES i tretích krajín a vytvorenie informačnej siete. Má sa doplniť systémom pomoci zameraným na inovačné priemyselné projekty.

EUREKA (European Research Cooperation Agency)

Program EUREKA úzko nadväzuje na všetky uvedené projekty, ktoré majú za cieľ vybudovať v rámci ES „európske technologické spoločenstvo“. Z jestvujúcich programov má však — vzhľadom na svoj široký záber a náplň — azda najväčšiu publicitu. „Vznik projektu EUREKA je na jednej strane výsledkom úvah o tom, že západná Európa potrebuje v ekonomickom, politickom, a najmä vo vojenskostrategickom smere väčšiu samostatnosť. Tieto úvahy sa objavili, keď sa začala inštalácia amerických jadrových rakiet stredného doletu, a zosilneli po vytýčení idey SDI... Zároveň sa projekt EUREKA zrodil na pozadí kvalitatívne novej fázy vedecko-technickej revolúcie. Jej hlavnou črtou je široký presun funkcií v oblasti spracovania informácií, regulovania a riadenia, ktoré doposiaľ plnil človek, na počítače a automaty“ [8, s. 52].

EUREKA sa neobmedzuje len na členské štáty ES. Zúčastňuje sa na ňom 19 západoeurópskych vlád. Roku 1986 zahŕňala 72 spoločných rozvojových projektov západoeurópskych spoločností; ďalších 30 projektov sa malo posudzovať na stretnutí ministrov vlád zúčastnených krajín v Stockholme v decembri 1986 [9, s. 5].

Do realizácie jednotlivých programov sú zapojené najväčšie západoeurópske firmy. Napríklad do programu sledujúceho určenie normy pre mikropočí-

tače na výučbu a osobnú spotrebu firmy Olivetti (Taliansko), Acorn (Veľká Británia), Thomson (Francúzsko), do vývoja vektorového kompaktného počítača Norsk Data (Nórsko), Matra (Francúzsko), do výroby amorfného kremíka umožňujúceho prenos slnečnej energie priamo do elektrickej siete Solem/CFP (Francúzsko), MBB (NSR), do vývoja textilného robota Lectra Systems (Francúzsko), EFACEC, EID (Portugalsko), do vypracovania koncepcie membránového filtra Compagnie Lyonnaise des Eaux (Francúzsko), Danske Sukkerfabrikker (Dánsko), do vývoja eurolasera o mohutnej sile CGE (Francúzsko), Comau Fiat (Taliansko), LASG (Švajčiarsko) atď.

V najbližších piatich rokoch sa má do projektu EUREKA investovať približne 9,5 mld amerických dolárov. Táto čiastka sa oprávnene porovnáva s dotáciami na americký projekt „strategickej obrannej iniciatívy“ — SDI (projekt „hviezdných vojen“). Aj zameranie výskumu je prakticky totožné. Aj keď EUREKA nie je militaristickým projektom, jeho vojenské aspekty nepochybne existujú. Presnejšie povedané, i keď jeho najbližšie uplatnenie nie je vojenské, z perspektívneho hľadiska pripravuje pôdu pre „vlastnú západoeurópsku obranu“ [10]. Zároveň v danej súvislosti nemožno nepozorovať osobitne ambície Francúzska realizovať týmto spôsobom vlastné strategické záujmy, postaviť sa do čela pri realizácii cieľov formálne označených ako spoločné, využiť skutočnosť, že tieto ciele sú v súlade s objektívnymi záujmami ďalších západoeurópskych krajín, s cieľmi nadnárodných monopolov. (Projekt EUREKA napokon roku 1985 navrhol francúzsky prezident F. Mitterrand.) Projekt totiž vychádza z obáv z prehlbujúcej sa technologickej priepasti medzi západnou Európou na jednej strane a USA a Japonskom na druhej strane. Kladie dôraz na zvýšenie produktivity práce v priemysle, na schopnosť západnej Európy obstať v oblasti špičkovej technológie v konkurencii na svetovom trhu.

To, že EUREKA nie je „čisto civilným“ programom a že len s rezervami o ňom možno hovoriť ako o „civilnej alternatíve k hviezdnyh vojnám“, potvrdila aj Komisia ES, ktorá „celé roky poukazovala na absurdnosť delenia odvetví na civilné a vojenské, čo spolu so zachovaním bariér medzi národnými trhmi kladie nie nevyhnutné bremená na rozpočty členských štátov. Integrácia výskumu a vývoja v skutočnosti môže viesť k úsporám z veľkovýroby i k následným úsporám vo vojenských rozpočtoch krajín ES“ [4, s. 5]. Činnosť západoeurópskych firiem, ktorá by v súvislosti s projektom EUREKA mohla byť označená ako „mierová“, napokon demaskuje ich účasť na americkom projekte „hviezdných vojen“. Odhady hovoria, že sa na ňom zúčastnia dodávkami v hodnote 1300 mil. Lstg [z celkovej čiastky 26 000 mil. Lstg] [4, s. 5].

EUREKA, podobne ako iné spomínané projekty,¹ sa zo strany ES financuje prostredníctvom Európskej investičnej banky. V činnosti tejto inštitúcie sa v ostatných rokoch zvyšuje úloha pôžičiek určených na moderné technologicke projekty, a to absolútne i relatívne (ako podiel na celkovej aktivite EIB). Ak v rokoch 1976—1982 pôžičky na projekty modernej technológie (high-tech) spolu predstavovali 115 mil. ECU, roku 1983 dosiahli čiastku 170 mil. ECU, roku 1984 207 mil. ECU, roku 1985 311 mil. ECU a v októbri 1986 400 mil. ECU. V týchto údajoch nie sú zahrnuté pôžičky na projekty podporujúce tradičné ciele hospodárskej politiky, ale iba tie, ktoré sa opierajú o modernú tech-

¹ Prirodzene, uviedli sme len najdôležitejšie. Popri nich jestvujú viaceré ďalšie, napr. FAST (Forecasting and Assessment in Science and Technology), COST (European Cooperation in Scientific and Technical Research) atď.

nológiu [9, s. 7].² Poukazuje sa na to, že financovanie technologicky vysoko-náročných projektov zo strany EIB sa neobmedzuje len na veľké firmy, ale týka sa aj malých, resp. stredne veľkých projektov. Týmto smerom išlo z EIB francúzskym a talianskym firmám spolu asi 100 mil. ECU. Vychádza sa pritom z inovačného potenciálu menších firiem, z často osobitného významu ich investícií v oblasti modernej technológie.

Úsilie o presadenie technologickej politiky ES je napriek všetkým uvádzaným akciám stále ešte len v začiatkoch. Pokrok v tomto smere predpokladá podstatne vyššiu koordináciu akcií v oblasti výskumu, a to tak na úrovni jednotlivých členských štátov, ako aj na úrovni ES ako celku. To všetko si však vyžaduje oveľa väčšie finančné prostriedky, než aké dnes ES na tieto účely vynakladajú. Spoločný rozpočet venuje na financovanie výskumu len 3 % svojich zdrojov. Pokrok v technologickej politike ES však podľa odhadov vyžaduje 8 % [7, s. 10]. Otázky financovania pritom ani zďaleka nie sú vyriešené. Vzhľadom na nedostatočnú výšku spoločných zdrojov sa v nemalej miere spolieha aj na prostriedky podnikateľskej sféry. Jej postoj však charakterizuje určité váhanie, pretože očakávané výhody z uskutočnenia projektu EUREKA i ďalších projektov je ťažko možné zabezpečiť, ak by trh ES naďalej ostal fragmentovaný v dôsledku zachovania ekonomických bariér medzi jednotlivými členskými štátmi. Táto otázka svojou podstatou zabieha do inej oblasti — do dobudovania spoločného trhu ES do roku 1992, tak ako to predpokladá projekt Európskej únie, resp. Európsky akt.

Veľký počet technologických rozvojových programov ES, ktorý navonok pôsobí veľmi ambiciózne, dokumentuje na druhej strane prílišnú rozdrobenosť západoeurópskej stimulácie rozvojových odvetví. To nepochybne neprispieva k prekonaniu bariéry politicko-ekonomickej roztrieštenosti západnej Európy pri snahách o sformulovanie jednotnej stratégie technologického rozvoja. Avšak vzhľadom na to, že zintenzívňujúca sa pozornosť technologickému rozvoju je len v začiatkoch, nemožno vylúčiť, že pri postupnej realizácii jednotlivých programov vystúpi do popredia potreba ich užšej koordinácie, ktorá sa bude musieť primerane zohľadniť. Sama skutočnosť, že otázky modernej technológie sa stali predmetom pozornosti, je však z hľadiska budúcich pozícií Európskych spoločenstiev vo svetovej kapitalistickej hospodárskej sústave a vo svetovej ekonomike vôbec nepochybne už dnes veľmi významná.

Literatúra

[1] Community Report, 1986, č. 5.

[2] ŠIBL, D.: Nadnárodné štátnomonopolistické regulovanie v Európskych spoločenstvách. Bratislava, Pravda 1986.

² K 30. 9. 1986 1 ECU = 1,02959 US dol., resp. 2,09059 DM či 0,712521 Lstg [4, s. 7].

- [3] European File, 1986, č. 4.
- [4] Community Report, 1985, č. 9.
- [5] European Parliament. The Week, 8.—12. December 1986.
- [6] European Parliament. EP News, 1985, č. 3.
- [7] European File, 1986, č. 18.
- [8] Otázky míru a socialismu, 1987, č. 1.
- [9] EIB-Information, 1986, č. 51.
- [10] ŠÍBL, D.: Politizácia procesov západoeurópskej integrácie. In: Kapitalistické hospodárstvo v osemdesiatych rokoch: nové protirečenia a vývojové tendencie. Bratislava, Pravda 1986.

Recenzie

BUČEK, Milan a kol.: **Priestorové vzťahy v národnom hospodárstve**. Bratislava, Pravda 1986. 224 s.

S mierou rozširovania poznatkov v pomerne mladej vednej disciplíne, akou je priestorová ekonomika, vzrastá i počet knižných publikácií z tejto oblasti.¹ Doteraz skromný fond publikovaných prác z priestorovej ekonomiky v ostatnom čase rozšírila knižná publikácia kolektívu autorov *Priestorové vzťahy v národnom hospodárstve*.

Kolektív autorov knihy pod vedením jej zostavovateľa M. Bučeka vytvárajú odborníci, ktorí nemálo vykonali pre rozvoj priestorovej ekonomiky ako vednej disciplíny na Slovensku, resp. v Československu. Zároveň väčšina z nich prekročila rámec „čistej vedy“ a aktívne sa podieľa aj na formovaní spoločenskej praxe spoločnej s priestorovým rozvojom národného hospodárstva. Toto spojenie vedy a praxe v tvorivom zázemí autorov sa pozitívne odrazilo na obsahu knihy, na spôsobe výkladu problémov i na celkovej úrovni spracovania.

Monografia *Priestorové vzťahy v národnom hospodárstve* je rozdelená do siedmich kapitol, ktoré sú koncipované tak, že výklad začína od všeobecných

otázok formovania teórie priestorovej ekonomiky a objasňovania objektívnych priestorových súvislostí reprodukčného procesu. Ďalej pokračuje otázkami regionalizácie a sociálno-ekonomickú úroveň oblasti, čo je vhodný metodologický vstup do ďalších častí práce, kde sa postupne rozoberajú otázky priestorového usporiadania spoločenskej výroby, priestorové súvislosti formovania agrokomplexu a proces formovania sídelnej siete s nadväzujúcim rozmiestňovaním nevýrobných aktivít. Záverečná kapitola, venovaná rôznym prístupom k ekonomicko-matematickému modelovaniu priestorového rozvoja, nás presvedča o tom, že snaha o matematickú formuláciu sociálno-ekonomických procesov neobišla ani priestorovú ekonomiku.

Problémy rozoberané v jednotlivých kapitolách majú poväčšine charakter základných teoretických poznatkov, ktoré vzhľadom na nie veľmi dlhú históriu teórie priestorovej ekonomiky stále trpia nedostatkom širšej publikity. Navyše treba oceniť úsilie a schopnosť autorov prezentovať rozobe-

¹ V ostatných rokoch vyšli tri knižné publikácie z problematiky priestorovej ekonomiky a plánovitého riadenia priestorovej štruktúry národného hospodárstva. Ich recenzie uverejnil Ekonomický časopis. Sú to nasledovné publikácie: BUČEK, M. — HALIENA, J.: *Oblasťné plánovanie v ČSSR a v krajinách RVHP*. Bratislava, Pravda 1984 [recenzované v č. 12/1984]; HOFFMANN, P.: *Priestorové súvislosti a faktory reprodukčného procesu*. Bratislava, Pravda 1984 [recenzia v č. 10/1985]; BUČEK, M.: *Priestorová a urbanistická ekonomika*. Bratislava, Alfa 1985 [recenzia v č. 6/1986].

rané problémy z hľadiska najnovších poznatkov priestorovej ekonomiky a v niektorých prípadoch aj originálnymi prístupmi tieto poznatky rozvíjajú. Práve na takéto otázky v recenzovanej publikácii by sme chceli poukázať.

Nie je zatiaľ nijakou vzácnosťou skutočnosť, že v ekonomickej teórii i v národohospodárskej praxi je ešte stále potrebné zdôvodňovať objektívnu povahu priestorových stránok národohospodárskeho systému a potrebu ich adekvátneho spoločenského riadenia. Z tohto aspektu je pozitívnu stránkou recenzovanej publikácie, že východiskový prístup k národnému hospodárstvu ako k priestorovo diferencovateľnému komplexu umožňuje autorom formulovať dôležité princípy a determinanty priestorovej štruktúry národohospodárskeho komplexu. Závěry, ktoré sú v tejto súvislosti v práci uvedené (najmä v druhej kapitole), prekračujú rámec tradičného nekomplexného prístupu k oblastnému členeniu národohospodárskeho systému. Nekonzistentný prístup k posudzovaniu uvedeného problému je koncentrovane vyjadrený v konštatovaní, že: „... určujúcim základom oblastnej štruktúry je objektívne determinovaná priestorová decentralizácia činností tvoriacich obsah spoločenskej reprodukcie — v neodlučnej väzbe s rovnako objektívnym charakterom priestorových väzieb, ktoré sa uplatňujú medzi jednotlivými skupinami týchto činností“ (s. 33).

Uvedený prístup znamená, že sa prekonáva chápanie oblastí ako územno-výrobných podsystemov národného hospodárstva a rozvíja sa širšie obsahové chápanie oblastí ako výrobnospotrebných podsystemov. „Akceptovaním obyvateľstva oblastí ako nositeľa nadradených spoločenských cieľov v príslušnom priestore, rešpektovaním reálnych priestorových väzieb medzi týmito cieľmi a rozhodujúcimi pod-

mienkami ich realizácie nadobúdajú oblasti kvalitu sociálno-ekonomických podsystemov, ktoré predstavujú hierarchicky najvyššiu, obsahovo najbohatšiu formu priestorovej štruktúry spoločenského a hospodárskeho komplexu krajiny“ (s. 38).

Aj v spracovaní publikácie sa prejavuje skutočnosť, že tento širší sociálno-ekonomický pohľad na priestorovú štruktúru národohospodárskeho komplexu nie je všeobecne vžitý. Hoci kniha ako celok v plnej miere vychádza práve zo sociálno-ekonomickej koncepcie priestorového členenia (prejavuje sa to nielen v úvodných častiach, ale aj v sledovaní problematiky sociálno-ekonomickej úrovne oblastí, územno-výrobných komplexov, problematiky agrokomplesu a rozmiestnenia nevýrobných aktivít), v niektorých častiach práce sa tento prístup neuplatňuje. Z toho hľadiska s určitou rozpornosťou sa stretávame v časti o ekonomickej oblasti.

V práci autori správne zdôrazňujú, že koncepcia ekonomickej oblasti a na jej základe regionalizácia krajiny je pokrokom oproti predchádzajúcemu prevažne geografickému členeniu územia krajiny. Na druhej strane sa však už dnes javí parciálne chápať a definovať „oblasť ako územno-výrobný komplex s efektívnou národohospodárskou špecializáciou a medzioblastnými vzťahmi“ (s. 45). Takýto pohľad na priestorovú štruktúru národohospodárskeho komplexu a na jej základe vytvorené oblastné jednotky zvyrazňuje odvetvovo-rozmiestňovací prístup a je úzkym rámcom pre riešenie problémov sociálno-ekonomického rozvoja v priestore. Nič na tom nemení skutočnosť, že doplnujúcim hľadiskom takto chápanej regionalizácie je administratívne členenie krajiny. Autori už v rámci tej istej [tretej] kapitoly narážajú na úzky rámec vymedzenia ekonomickej oblasti a prekračujú ho napríklad

v sledovaní problematiky sociálno-ekonomickej úrovne oblastí.

Význam komplexnejšieho prístupu k regionalizácii nemožno vidieť len ako problém vytvárania väčších či menších územných celkov v krajine. Dôležité je to, ako sa podarí tieto štruktúrne články zapojiť do reálneho fungovania národohospodárskeho komplexu a aj tým spôsobom identifikovať a usmerňovať pôsobenie priestorových faktorov a podmienok na reprodukčný proces.

K pozitívam knihy patrí skutočnosť, že si všimá aj tie najaktuálnejšie problémy súčasnej etapy rozvoja. Príkladom tohto prístupu je, že autori v rámci štvrtej kapitoly, venovanej priestorovému usporiadaniu spoločenskej výroby, sledujú spojenie vedecko-technického rozvoja a socialistickej ekonomickej integrácie s rozvojom v priestore.

Zabezpečenie takej kvality rozvoja v priestore, ktorá by zodpovedala potrebám intenzívneho typu rozvoja, zvyšuje význam vedecko-technického rozvoja. Možno súhlasiť s názorom autorov, že väzby vedecko-technického pokroku a rozvoja v priestore sú obojsmerné. O vplyve technického pokroku na zmeny priestorovej štruktúry a s tým súvisiace vplyvy na oblastný rozvoj je dnes už určitý súbor poznatkov. Možno však povedať, že tento súbor poznatkov je oveľa menší v spät-noväzbovom vplyve priestoru na uplatňovanie vedecko-technického rozvoja.

Vedecko-technická revolúcia posúva do novej roviny tradičné väzby priestorových faktorov a podmienok s technickým pokrokom. Niektoré klasické väzby strácajú svoj význam a iné, nové sa dostávajú do popredia. Identifikácia týchto nových súvislostí a problémov spojených s uplatňovaním vedecko-technického pokroku v priestore je pre teóriu veľmi aktuálna. Preto pozitívne vyznieva snaha autorov ve-

novat v rámci recenzovanej publikácie pozornosť aj týmto otázkam v časti z hľadiska objemu nie rozsiahlej, ale obsahovo veľmi podnetnej. Za podnetné považujeme chápanie priestorového prepojenia vedy s výrobou a využívanie tzv. komunikačných efektov v racionálnom priestorovom usporiadaní výroby a v zrýchlení vedecko-technického pokroku.

Pozornosť čitateľa si zaslúži aj tá časť knihy, ktorá je venovaná vzťahu medzi procesom internacionalizácie výroby a priestorovým rozvojom. V ekonomickej teórii nie je bežné, ba možno povedať, že doteraz je takmer výnimočné skúmanie socialistickej ekonomickej integrácie aj z hľadiska jej priestorových väzieb. Pritom je nepochybné, že integračné zámery majú svoje priestorové podmienky a účinky, a teda objektívne súvisia aj s priestorovou organizáciou reprodukčného procesu. Aj keď sa v recenzovanej práci priestorové aspekty socialistickej ekonomickej integrácie do prílišnej hĺbky nerozpracúvajú a zostávajú zväčša na úrovni ich identifikácie, predsa ich možno považovať za cenný príspevok k základným poznatkom o priestorovej stránke integračných procesov.

Jedným zo smerov priestorovej ekonomiky, ktorý sa pomerne intenzívne od 60. rokov rozvíjal v Sovietskom zväze, bol smer zaoberajúci sa formovaním územno-výrobných komplexov ako racionálnej formy usporiadania spoločenskej výroby. Recenzovaná monografia nám v stručnej forme približuje aj sovietske poznatky a špecifikáciu jednotlivých druhov územno-výrobných komplexov.

Všeobecnejšie poznatky o územno-výrobných komplexoch sú v práci posunuté i do konkrétnejšej polohy, a to predovšetkým z hľadiska priestorových súvislostí formovania agrokomplexu. Táto časť práce (piata kapitola) nám nielen približuje najnovšie ve-

decké poznatky o otázkach agrokomplesu. Presvedča nás aj o tom, že otázky priestorového usporiadania agrokomplesu, uplatnenie rentových vzťahov a s tým súvisiace ocenenia pôdy sú objektívnou súčasťou ekonomického pohybu spoločnosti, preto ich nedostatočné zvládnutie spoločnosťou má nepriaznivé vplyvy na fungovanie ekonomiky.

Pútavé na tejto časti práce je, že čitateľovi je daná možnosť zoznámiť sa nielen so všeobecnejšími otázkami priestorového usporiadania agrokomplesu, ale aj s určitými prístupmi a formami riešenia problémov na Slovensku, resp. v Československu. Ako málo podstatnú poznámku možno uviesť, že k väčšej prehľadnosti a k ľahšej orientácii čitateľa v častiach venovaných tendenciám rozmiestňovania imputných, spracovateľských a distribučných odborov mohli autori použiť aj grafickú formu. Vzťahy jednotlivých odborov a pododborov by takto vystúpili zreteľnejšie.

Ako sme už uviedli, autori knihy vychádzajú z koncepcie komplexného sociálno-ekonomického rozvoja v priestore. Istým prejavom tohto prístupu je aj zaradenie problematiky formovania sídelnej štruktúry a rozmiestňovania nevýrobných aktivít do jej obsahu. V tejto časti práce vystupujú zvlášť do popredia a nadobúdajú konkrétnejšiu formu teoretické a metodologické závery z úvodných častí knihy, hlavne tie, ktoré tvrdia, že „oblastná konkretizácia potrieb obyvateľstva je nevyhnutným predpokladom na stanovenie reálnych priestorových väzieb medzi týmito potrebami a utváraním hmotných a dôchodkových predpokladov ich uspokojovania“ (s. 38).

Rozmiestňovanie nevýrobných aktivít autori rozoberajú predovšetkým z hľadiska potrieb obyvateľstva a ich koncentrácie v určitých typoch sídiel. Takto v rámci nevýrobnej sféry sledu-

jú predovšetkým odvetvia tvoriace obsah občianskej vybavenosti. Vzhľadom na predchádzajúce časti práce bolo azda možné prekročiť zaužívané nazeranie na sídla len ako formy osídlenia a ich vybavenie odvodzovať od chápania sídiel ako územno-hospodárskych komplexov. Autori naznačujú, že aj sama výroba má určité nároky na činnosť nevýrobnej sféry, ktoré sa budú kvantitatívne i kvalitatívne meniť. Tento trend vývoja je v práci krátko naznačený slovami: „Keďže výroba kladie čoraz väčšie nároky na služby nevýrobných aktivít a zvyšujú sa jej požiadavky na získanie a spracovanie informácií, na zdokonaľovanie riadenia a organizácie, na výskum a školstvo, je potrebné v súlade s racionalizáciou štruktúry osídlenia zabezpečovať aj primeraný a priestorovo usporiadaný rozvoj zariadení nevýrobných aktivít“ (s. 184).

Uvedené krátke poznámky naznačujú, že pre budúci harmonický vývoj obyvateľstva, prírodných i výrobných prvkov rozvoja v priestore je nevyhnutné ich vzájomne vyvážené prepojenie už v takých základných územných jednotkách, akými sú sídla.

Nie je naším zámerom prerozprávať čitateľom obsah menovanej monografie. Výber problémov, ktorým sme v recenzii venovali pozornosť, bol do istej miery podmienený individuálnym odborným záujmom. Veríme, že ďalších čitateľov publikácie môžu zaujať iné v nej rozoberané problémy, ktoré nemusia byť menej zaujímavé a podnetné ako tie, ktoré sme uviedli. Nazdávame sa, že vzhľadom na svoj obsah a spôsob jeho spracovania, recenzovaná publikácia bude obohatením nielen pre okruh špecializovaných odborníkov, ale môže uspokojiť aj prípadný záujem študentov ekonómie a širšej ekonomickej komunity o otázky rozvoja v priestore.

Karolína Mikušová

OBSAH 35. ROČNÍKA EKONOMICKÉHO ČASOPISU

K 70. výročiu víťazstva Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie — —	11	971
RVHP — možnosti a problémy ďalšieho urýchlenia integračného procesu	3	196
Širší priestor otázkam prestavby — — — — —	5	396
Tridsaťpäťročné výročie Ekonomického časopisu — E. Hlavatý — —	12	1068

STATE

Bachár, Vladislav, Stratégia zadlžovania a rastúci zahraničný dlh rozvojových štátov — — — — —	4	314
Belovič, Alexander, Metodologické aspekty koordinácie hospodárskej politiky členských štátov RVHP — — — — —	3	217
Buček, Milan, Spoločenské potreby, priestorová štruktúra a integračné procesy — — — — —	5	408
Figura, Ivan, Neokolonializmus ako kategória politickej ekonomie kapitalizmu — — — — —	8	680
Garaj, Vladislav, Niektoré otázky miery substitúcie množstva výrobkových kvalítou — — — — —	1	4
Gliviak, Ferdinand — Kubiš, Juraj, Expertné systémy pre riadenie výrobných systémov so zameraním na strojárstvo — — — — —	7	609
Gliviak, Ferdinand — Kubiš, Juraj, O problematike riadenia výrobných systémov — — — — —	1	19
Hermannová, Lýdia, Zmeny v zamestnanosti vo vyspelých kapitalistických krajinách a ich interpretácia v buržoázných teóriách — — — — —	9	774
Kárász, Pavol, Špecifiká rozvoja technologickej štruktúry výroby SSR v rámci československej ekonomiky — — — — —	4	300
Kociánová, Helena, Je možno omezit nezamestnanosť v soudobém kapitalizmu skrácaním pracovnej doby? — — — — —	7	594
Komínková, Zora, Štruktúrna politika v teórii a v hospodárskopolitickej praxi západoeurópskeho sociálneho reformizmu — — — — —	10	900
Kondáš, Jaroslav, Formovanie cieľov dlhodobého vývoja poľnohospodársko-potravinárskeho komplexu SSR — — — — —	6	498
Krejčí, Igor, Náčrt formovania a pôsobenia vonkajších ekonomických vzťahov v podmienkach úplného chozrasčotu — — — — —	12	1091
Kreuter, Josef, Poptávková makroregulácia a výkonnosť ekonomik vyspelých kapitalistických zemí — — — — —	1	33
Kubiš, Juraj, pozri Gliviak, Ferdinand — — — — —	1	19
Kubiš, Juraj, pozri Gliviak, Ferdinand — — — — —	7	609
Lukinov, Ivan, 70 rokov sovietskej ekonomiky: výsledky a perspektívy	11	976
Mičulík, Milan, Teoreticko-metodologické otázky vyjadrovania viazanosti výrobných fondov v poľnohospodárskych podnikoch — — — — —	8	693
Močernyj, Stepan Vasilievič, Metodológia skúmania ekonomických zákonov súčasného kapitalizmu — — — — —	2	111
Roháriková, Lúbia, pozri Súsedka, Pavel — — — — —	10	876
Sobek, Oto, Dlhodobé trendy rozdeľovacích vzťahov v SSR — — — — —	11	994
Sobek, Oto, Rozdeľovanie v socializme a sociálna spravodlivosť — — — — —	2	100

Suchý, Juraj, Potreby a záujmy v dynamických sociálno-ekonomických procesoch	6	484
Súsedka, Pavel — Roháriková, Ľubica, Medzinárodné porovnanie ekonomickej úrovne socialistických a kapitalistických krajín	10	876
Šikula, Milan, Nové tendencie v medzinárodnej delbe práce a ďalší rozvoj socialistickej ekonomickej integrácie	3	198
Válek, Vratislav, Devizové finanční a úverové vzťahy RVHP a možnosti jejich ďalšieho zdokonalování	3	230
Vojtko, Jozef, Ceny, alokácia zdrojov, zahraničné ceny	9	756

K TEORETICKÝM OTÁZKAM PRESTAVBY HOSPODÁRSKEHO MECHANIZMU

Ernst, Pavel, Plánování technicko-ekonomické úrovně národního hospodářství	10	860
Okáli, Ivan, Prestavba hospodárskeho mechanizmu v stratégii urýchlenia sociálno-ekonomického rozvoja	5	397
Rendek, Ignác, Interakcia federálnych a národných orgánov v plánovaní v ČSSR	7	580
Rusmich, Ladislav, Stimulace efektivity a aktivizace lidského činitele	8	668
Vlachynský, Karol, Pôsobenie financií na efektívnosť reprodukčného procesu	12	1073

O EKONOMICKÝCH PROBLÉMOCH VEDECKO-TECHNICKÉHO POKROKU

Hostýnová, Janka, Chápání a podstata modernizácie technickej základne	9	788
Krajkovičová, Viera, Teoretické prístupy k hodnoteniu výsledkov vedy	6	510
Nagy, Július, Problémy a východiská pružnejšieho formovania spoločenskej praxe vedou	2	121
Švantnerová, Jiřina, Výpočet efektivity novej techniky v niektorých štátoch RVHP	5	422

K OTÁZKAM SOCIÁLNO-EKONOMICKÉHO PROGNOZOVANIA

Jakůbek, Ivan, Determinanty perspektívneho formovania potrieb obyvateľstva v SSR	10	917
Kaliský, Juraj — Mačuga, Ladislav, Poznatky z prognózovania vývoja štruktúry odborníkov s vysokoškolským vzdelaním v SSR	1	47
Mačuga, Ladislav, pozri Kaliský, Juraj	1	47
Šimkovic, Ján, Využívanie štruktúrnej analýzy pri prognózovaní medzi-odvetvových vzťahov	5	440

DISKUSIA

Andrášik, Ladislav — Hoľko, Ján, Dialektika fázových premien v ekonomických systémoch	9	802
Buček, Milan — Volko, Viliam, Oblastné a územné plánovanie v prestavbe hospodárskeho mechanizmu	8	705
Bútorová, Zora, pozri Gál, Fedor	9	820
Dianiška, Ivan, pozri Gál, Fedor	9	820
Fidrmuc, Jaroslav, Prepojenosť plánov a riadenie investičného procesu	2	141
Frič, Pavol, pozri Gál, Fedor	9	820
Gál, Fedor — Frič, Pavol — Bútorová, Zora — Dianiška, Ivan — Uhrová, Viera, Problémy vývoja vedy v SSR	9	820
Harna, Štefan, Protirečenia chozrasčotu a ich riešenie	7	623
Hoľko, Ján, pozri Andrášik, Ladislav	9	802
Jakůbek, Ivan, Funkcionálne väzby životnej úrovne a sociálno-ekonomického rozvoja (teoreticko-metodologické východiská)	1	61

Krajčovič, Michal, Obsahové súvislosti vývoja teoretických názorov na produktívnu a neproduktívnu prácu — — — — —	11	1009
Kudera, Jiří — Manda, Petr, Prostorová ekonomika jako společenská věda — — — — —	4	329
Ludvík, Ladislav, pozri Mikoláš, Zdeněk — — — — —	5	450
Manda, Petr, pozri Kudera, Jiří — — — — —	4	329
Miháliková, Anna, Rezervné fondy medzinárodného charakteru — niektoré aspekty ich pôsobenia v integračnej spolupráci členských štátov RVHP — — — — —	3	242
Mikoláš, Zdeněk — Ludvík, Ladislav, K problematice intenzifikace národného hospodárství s aplikacemi na úrovni ČSR — — — — —	5	450
Novák, Jiří, Markovské rozhodovací procesy v ekonomii — — — — —	2	134
Rusmich, Ladislav, Socialistické soutěžení, soutěživost a monopol — — — — —	12	1101
Tomčík, Pavol, Přínosy intenzifikácie a bilancovanie — — — — —	6	522
Uhrová, Viera, pozri Gál, Fedor — — — — —	9	820
Volko, Viliam, pozri Buček, Milan — — — — —	8	705

Z DEJÍN NÁRODNÉHO HOSPODÁRSTVA A EKONOMICKÉHO MYSLENIA NA SLOVENSKU

Jaura, Zdeno, VOSR — inšpirácia ekonomických premiien na Slovensku — — — — —	11	1023
--	----	------

EKONOMICKÉ OTÁZKY VOJNY A MIERU A HOSPODÁRSKA SPOLUPRÁCA KRAJÍN S ROZDIELNYM SPOLOČENSKÝM ZRIADENÍM

Andrášik, Ladislav, Buržoázno-ekonomické prístupy k modelovaniu kvalitatívneho zbrojenia [Náčrt problému a jeho metodologická genéza] — — — — —	4	339
Čechák, Oldřich, Analýza ekonomických stránok vojenskej sily — — — — —	9	833
Krč, Miroslav, Miesto a význam vojenskoprůmyslových monopolů v současné kapitalistické ekonomice — — — — —	6	533

KONZULTÁCIE

Böhm, Petr, Současný stav v realizaci brigádních forem organizace práce a odměňování v zemědělství — — — — —	11	1034
Jankovská, Anežka, Využívání devízovo-návratných úverov v československej ekonomickej praxi — — — — —	1	72
Orságová, Soňa, Vplyv substitučních a komplementárných procesov na rozvoj platených služieb — — — — —	2	153
Rabenseiferová, Mária, Niektoré problémy využívania informácií v systéme riadenia — — — — —	5	467
Repčíková, Jindra, Súčasný rozvoj infraštruktúry na Slovensku — — — — —	10	931
Zajac, Jaroslav, Výmenné relácie a spolupráca ČSSR v rámci RVHP — — — — —	3	254

PREHLEDY A GLOSÝ

Beck, Vladimír, pozri Lašček, Ladislav — — — — —	4	378
Finková, Zuzana, pozri Sojka, Jozef — — — — —	10	943
Franková, Viola — Vykopal, Ferdinand, Otázky rozdeľovacej politiky a vytvárania proporcií spoločenskej produktivity práce, miezd a osobnej spotreby v ČSSR v rokoch 1971—1985 — — — — —	7	632
Hatrák, Michal, pozri Sojka, Jozef — — — — —	10	943
Ivaničová, Zlatica, pozri Sojka, Jozef — — — — —	10	943
Kárász, Pavol, Modelovanie prepojenia národných ekonomík využitím prístupu INFORUM — — — — —	8	718
Kita, Jaroslav, Predpoklady realizácie úspor obyvateľstva na vnútornom spotrebiteľskom trhu — — — — —	8	728
Klačanský, Ivan, Ekonomická aktivita obyvateľstva v MER a nové formy tzv. malého podnikania ▼ 80. rokoč — — — — —	6	548
Klučárová, Mária, pozri Sojka, Jozef — — — — —	10	943

Lašček, Ladislav — Beck, Vladimír, Stratégia urýchlenia a efektívnosť výučby politickej ekonómie — — — — —	4	378
Mikuš, Ladislav, Krátkodobá analýza vplyvu zdrojovej náročnosti na vývoj produkcie strojárstva SSR v rokoch 1980—1984 — — — — —	4	354
Níkl, Miroslav, Miesto a role prevodu zahraniční technologie z vyspělých kapitalistických států v koncepci „4 modernizací“ v soudobé ČLR — — — — —	12	1115
Rozborilová, Daria, Analýza a komparácia vývoja základnej štruktúrnej zložky fondu akumulácie v európskych štátoch RVHP — — — — —	3	267
Sojka, Jozef — Hatrák, Michal — Klučárová, Mária — Ivaničková, Zlatica — Finková, Zuzana, Sociálno-ekonomická úroveň krajov ČSSR v polovici 80. rokoch — — — — —	10	943
Steiger, Štěpán, Sedmá čínská pětiletka (1986—1990) — — — — —	4	369
Šíbl, Drahoš, Európsky akt a budovanie „európskeho technologického spoločenstva“ v Európskych spoločenstvách — — — — —	12	1127
Vykopal, Ferdinand, pozri Fronková, Viola — — — — —	7	632
Wosková, Vlasta, Metódy tvorby fondov na odmeňovanie za prácu vo vybraných krajinách RVHP — — — — —	11	1044

RECENZIE

Berend, I., Capital Intensity and Development Policy — M. Horniaček	4	385
Blažej, A. — Driensky, D. — Perlaki, I., Vedecko-technická revolúcia a inžinierske štúdium — R. Krč — — — — —	11	1058
Buček, M. a kol., Priestorové vzťahy v národnom hospodárstve — K. Mikušová — — — — —	12	1142
Demidova, L. S., pozri Usoskin, V. M., — — — — —	10	957
Driensky, D., pozri Blažej, A. — — — — —	11	1058
Eglau, H. O., Borba gigantov. Ekonomičeskoje soperničestvo Jevropy, SŠA i Japonii — J. Štrba — — — — —	7	651
Horvat, B., Politická ekonomija socijalizma — J. Svítek — — — — —	2	175
Ilienkov, E. V., Dialektika abstraktného a konkrétneho — J. Suchý — Ivánek, L. a kol., Ekonomika smrti (Ekonomické aspekty súčasné etapy stupňování zbrojení zemí Severoatlantického paktu) — J. Fischer —	6	562
Izák, V., Náklady, ceny a objemy produkce — M. Horniaček — — — — —	9	845
Jakovec, J. V., Zákonitosti vedecko-technického pokroku — R. Krč — Jurčo, B., Socialistická medzinárodná ekonomická integrácia. Kritika nemarkxistických názorov — Z. Jiráček — — — — —	10	954
Komínková, Z., Štátnomonopolistické regulovanie ekonomiky a jeho odraz v buržoáznej ekonomii. Osvedčil sa francúzsky model plánovania? — L. Andrášik — — — — —	7	647
Kuznecov, G. J. (red.), Kategorii političeskoj ekonomii socializma — J. Štrba — — — — —	3	288
Lacina, V., Velká hospodářská krize v Československu — A. Bartlová	1	82
Mikulskij, K. I., Ekonomický růst za socialismu. Zkušenosti a perspektivy — A. Nešporová — — — — —	3	285
Močerný, S. V. a kol., Mechanismus štátnomonopolistického kapitalizmu a jeho protirečenia — Z. Komínková — — — — —	9	847
Perlaki, I. — pozri Blažej, A. — — — — —	11	1058
Šíbl, D., Nadnárodné štátnomonopolistické regulovanie v Európskych spoločenstvách — Z. Komínková — — — — —	1	79
Tichonov, V. A. i kol., Formirovanije i razvitije narodnochozjajstvennogo agropromyšlennogo kompleksa — V. Gonda — — — — —	2	173
Usoskin, V. M. — Demidova, L. S. (red.), Sfera uslug v SŠA: novyje javlenija i strukturnyje sdvigi — M. Krajčovič — — — — —	10	957
Zalai, K., Hodnotenie economickej úrovne priemyselných podnikov — E. Dančová — — — — —	6	560

Z NOVEJ EKONOMICKEJ LITERATÚRY

Alexy, J., Systémová a operačná analýza v riadení podnikov — Z. Ivaničková — — — — —	1	86
--	---	----

Arbatov, G. A. [red.], Amerikanskij kapitalizm v 80-je gody, zakonmernosti i tendencii razvitiija ekonomiki — S. Valent — — — —	9	855
Burger, A., Food Economics; Csizmadia, E. — Székely, M.: Food Economy in Hungary — J. Markuš — — — —	10	960
Ekonomický slovník — K. Rybanská — — — —	3	293
Guláš, Š., Tvorivost v riadení — V. Išová — — — —	1	88
Hajtš, V., Účast pracujících na organizácii práce — M. Lesáková — — — —	5	476
Hrabětová, E., pozri Růžička, J. — — — —	2	181
Hüttlová, E., pozri Růžička, J. — — — —	2	181
Chorváth, J. — Moravčík, J., Zmluvy v hospodárskej praxi — J. Kubačka — — — —	1	89
Imperializmus — zbrojenie — ekonomika — J. Holko — M. Cempírek Kalinová, L., Zaměstnanost, vzdělání a intenzifikace — E. Lysá — — — —	3	294
Kerner, A. a kol., Národohospodárské plánování a základy úsekových ekonomik — M. Kontra — — — —	6	566
Lipták, F., Práca vedúceho — M. Lesáková — — — —	4	389
Melicher, A. — Procházka, M., Plánovité riadenie zahraničného obchodu ČSSR — V. Ďurišová — — — —	2	180
Moravčík, J. pozri Chorváth, J. — — — —	9	853
Mosný, M. — Mozolíková, M., Modelovanie transformačných systémov — F. Gál — — — —	1	89
Mozolíková, M., pozri Mosný, M. — — — —	5	474
Nesvadba, A. a kol., Příručka hospodárskeho pracovníka — M. Lesáková — — — —	5	474
Paramonov, I. V., Učiť sa riadiť [Myšlienky a skúsenosti hospodárskeho pracovníka] — D. Šíbl — — — —	6	567
Potocký, R. a kol., Zbierka úloh z pravdepodobnosti a matematickej štatistiky — K. Pastor — — — —	10	962
Procházka, M., pozri Melicher, A. — — — —	5	477
Rajňák, M., Ekonomické stimuly vedecko-technického pokroku v priemysle — D. Zemanovičová — — — —	9	853
Růžička, J. — Hüttlová, E. — Hrabětová, E., Základy vědecké organizace práce — K. Pavlovská — — — —	8	741
Svoboda, S., Vnitropodnikové řízení a hospodárnost — J. Hoffmann Šimončíč, S. I. a kol., Ekonomická kybernetika — I. Görcs — — — —	2	181
Šíbl, D., Nebojte sa politickej ekonomie [Svetový imperializmus včera, dnes a zajtra] — I. Figura — — — —	5	475
Voráč, P., Hospodárské ukazatele v soustavě řízení podniků — M. Hofierka — — — —	4	387
	9	852
	8	742

SPRÁVY

Celoštátny seminár o štruktúrnych zmenách v národnom hospodárstve [P. Kárász] — — — —	5	479
Európska konferencia Ekonometrickej spoločnosti [I. Šujan] — — — —	1	93
Konferencia k 50. výročiu Plánu hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho povznesenia Slovenska [Z. Poláčková] — — — —	10	964
Medzinárodná konferencia Makromodely '86 [D. Štrauch] — — — —	7	657
5. vedecká konferencia Vysokej školy ekonomickej v Bratislave — — — —	2	182
Podnety sovietskej sociológie pre výskum a riadenie sociálnych procesov [L. Macháček] — — — —	11	1063
Pracovný seminár mladých vedeckých pracovníkov o otvorených problémoch sociálno-ekonomického rozvoja ČSSR [M. Horniaček] — — — —	6	574
Pracovný seminár o otázkach riadenia účasti československej ekonomiky v socialistickej ekonomickej integrácii [R. Slivka — I. Vorel] — — — —	2	185
Prémia Slovenského literárneho fondu za II. polrok 1986 — — — —	3	296
Prémia Slovenského literárneho fondu za I. polrok 1987 — — — —	11	1064
Prémia Slovenského literárneho fondu za vedecké prvotiny mladých autorov za rok 1987 — — — —	7	660
Seminár o základných teoretických otázkach budovania ekonomického systému rozvinutej socialistickej spoločnosti [V. Gonda] — — — —	6	571

Správa o obhájených doktorských dizertačných prácach na Vysokéj škole ekonomickej v Bratislave od roku 1986 (Z. Komínková — V. Orsavová)	8	746
Správa o porade riaditeľov ekonomických ústavov akadémií vied socialistických krajín (E. Hlavatý)	11	1061
6. medzinárodná konferencia o štruktúrnom modelovaní (P. Kárász)	1	91
Z rokovania vedeckých kolégií ČSAV a SAV o úlohách ekonomickej vedy pri realizácii stratégie urýchlenia sociálno-ekonomického rozvoja (V. Krajčovičová)	7	655
Zimné sympóziu Ekonometrickej spoločnosti (Sandbjerg 1987) (D. Štrauch)	8	751
Životné jubileum Jána Ferianca (P. Hoffmann)	6	569
Životné jubileum Antona Klasa (L. Unčovský)	8	744
Bibliografia — F. Brunner	2	188
Bibliografia — F. Brunner	4	391
Bibliografia — F. Brunner	7	661
Bibliografia — F. Brunner	12	1151
Obsah 35. ročníka Ekonomického časopisu	12	1146

Bibliografia

PREHLAD OBSAHOV ZAHRANIČNÝCH ČASOPISOV

VOPROSY EKONOMIKI, 1987, č. 6

LUKINOV, I.: Rentabilita a samofinancovanie v súčasnom hospodárskom mechanizme — IVANČENKO, V.: Plánovitost a prestavba hospodárskeho mechanizmu — KVINT, V.: Sovety ľudových poslancov ako organizačné centrá riadenia ekonomiky — FAJCMAN, V.: Pružná automatizácia strojárstva — RŽANICYNA, L.: Stimulovanie robotníkov v podmienkach prestavby — JEFREMOV, V.: Ceny v systéme plánovitého riadenia výroby — OBRAZCOV, N. — SOLOVIEV, A.: Organizačno-hospodárske faktory zvyšovania efektívnosti vedy — BERLINER, J.: Aplikovaná veda v nových podmienkach hospodárenia — BUZLAJEVA, A. — LEVINA, L.: Pracovné podmienky vo sfére sociálnych služieb — SERGEJEV, A.: Nepracovné dôchodky: podstata, štruktúra, spôsoby likvidácie — AFANASIEV, V.: V. I. Lenin a boj proti nepracovným dôchodkom — Nepracovné dôchodky a ekonomické metódy boja proti nim — SAVIN, S.: Nová orientácia kubánskej ekonomiky (prehľad) — MUCHANOVA, J.: Buržoázne koncepcie riadenia inovačných procesov

EKONOMIČESKIJE NAUKI, 1987, č. 6

FIGUROVSKAJA, N.: Ekonomické a politické predpoklady socialistickej revolúcie v Rusku — KOLESOV, N.: Tovarovo-peňažné vzťahy s novým obsahom — BUCH-

VALD, E.: Národné bohatstvo a ekonomický rast — KONDRASOV, V.: Zvláštnosti socialistických výrobných vzťahov a ekonomická úloha socialistického štátu — TIMOFEJEV, E.: Zvláštnosti určovania temp a proporcií v dvanástej päťročnici — JAKOVLEV, R.: Novinky v organizácii miezd robotníkov v odvetviach materiálnej výroby — MICHASIUK, I. — ZALOGA, Z.: Zohľadnenie potenciálu zdrojov pri zdokonaľovaní hospodárskeho mechanizmu agropríemyselného komplexu — ARASLANOV, K.: Mechanizmus urýchlenia VTP: aký má byť? — ŽATKANBAJEV, E.: Smery vedecko-technického pokroku — RUBIN, J.: Ekonomicko-matematické výskumy a teória plánovitého rozvoja — RŮZAVINA, E. — FEDOROV, V.: Kádrový kapitál — MOSKVIN, D.: Je nevyhnutné riešiť komplex problémov — ABALKIN, L.: Ekonomický ústav AV ZSSR: prestavba a upevnenie vzťahov s vysokou školou

WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT, 1987, č. 6

Zasadania Vedeckej rady pre ekonomický výskum pri Akadémii vied NDR — Teoretické a praktické problémy využitia zdrojov pracovných síl v procese celkovej intenzifikácie v kombinátoch a v podnikoch s osobitným zreteľom na skúsenosti národného podniku Mansfeld Kombinát Wilhelma Piecka — HANSPACH, H.: Teoretické a praktické problémy využitia zdrojov

pracovných síl a celková intenzifikácia — JENTSCH, K.: Nasadenie a racionálne využívanie zdrojov pracovných síl v národnom podniku Mansfeld Kombinát Wilhelma Piecka — KOZIOLEK, H.: Záverečné slovo — Kolektív: K diskusným príspevkom — HEYDE, W.: Automatizácia ekonomiky socialistického podniku — problémy a úlohy — DANILIN, G. D.: K príspevku Vedecko-technická revolúcia — zmeny typu techniky — od H. Nicka — BACHMANN, H.: Vývinové tendencie medzinárodného hospodárstva s nerastnými surovinami

KÖZKAZDASÁGI SZEMLE, 1987, č. 6

ANTAL, L. — BOKROS, L. — SCILLAG, I. — LENGYEL, L. — MATOLCSY, Gy.: Obrát a reforma — Stanovisko Ekonomickej komisie pri ÚV MSSP — Diskusné príspevky (ANGYAL, Á. — BUZA, M. — FERGE, Zs. — HOCH, R. — KEMENES, E. — TARAFÁS, I.) — GERGELY, I.: Daň z osobných príjmov — ale ako? — KUPA, M.: Daň z osobných príjmov: zásady a spory — BARA, Z.: Ekonomická reforma a socializmus — M. S.: VHI. konferencia Maďarskej ekonomickej spoločnosti

František Brunner

NOVÉ KNIHY

AMORT, J.: Ekonomika společenství RVHP. [Dynamika, struktura, perspektivy.] Praha, Academia 1987. 272 s.

ASEJEV, V. — ŠKARATAN, O.: Sociální normativy a sociální plánování. Praha, Práce 1986. 103 s.

BAUCH, V.: Sociálně-ekonomický vývoj slovenského poľnohospodárskeho obyvateľstva. Bratislava, Pravda 1986. 233 s.

BESTUŽEV-LADA, I. V.: Vyhľadávacie sociálne prognózovanie. Bratislava, Pravda 1987. 216 s.

Buržoazní a maloburžoazní ekonomické teórie socializmu. Kritické stati. Praha, Svoboda 1986. 837 s.

BUTENKO, A. P.: Socializmus ako svetová sústava. Bratislava, Pravda 1986, 384 s.

CZESANÝ, S.: Zdokonalování struktur při intenzifikaci ekonomiky. Praha, Svoboda 1986. 208 s.

ĎURKOVIČ, H.: Inovačné procesy v súčasnej socialistickej spoločnosti. Bratislava, Pravda 1987. 421 s.

FALTAN, M.: Zápas o premeny poľnohospodárstva. Bratislava, Pravda 1986. 405 s.

HÁBA, Z.: Socializmus: systém ekonomických zákonov. Bratislava, Pravda 1987. 368 s.

IVÁNEK, L. a kol.: Ekonomika smrti. Ekonomické aspekty súčasnej etapy stupňování zbrojení zemí Severoatlantického paktu. Praha, Naše vojsko 1986, 264 s.

IZÁK, V.: Náklady, ceny a objemy produkcie. Praha, Academia 1986. 76 s.

JAKOVEC, J. V.: Zákonitosti vedecko-technického pokroku. Bratislava, Pravda 1986. 328 s.

JURČO, B.: Socialistická medzinárodná

ekonomická integrácia. Bratislava, Pravda 1986. 348 s.

KAZIMOUR, J.: Zvyšování efektivity ekonomiky a úloha socialistického podniku. Praha, SNTL 1986. 160 s.

KOMÁREK, V.: Inovace a intenzifikace v hospodářství. Praha, SNTL 1986. 224 s.

KOMÍNKOVÁ, Z.: Štátnomonopolistické regulovanie ekonomiky a jeho odraz v buržoaznej ekonómii. Bratislava, VEDA 1986. 236 s.

KONOPIK, E. — KUČERA, Z.: Společné podnikání v mezinárodních hospodářských vztazích. Praha, SNTL 1986. 120 s.

K otázkam metodológie spoločenských vied. Bratislava, Pravda 1986. 376 s.

KRČ, R.: Technický pokrok a inovačný proces v národnom hospodárstve. Bratislava, Pravda 1986. 320 s.

KRČ, R. — ŠARMÍR, E. a kol.: Intenzifikácia národného hospodárstva [Náčrt teórie.] Bratislava, Pravda 1987. 240 s.

KOUSAL, L.: Vedeckotechnický rozbor a ceny. Praha, SNTL 1986. 194 s.

KOVAČKA, M. a kol.: Ekonomická štatistika. Bratislava — Praha, ALFA—SNTL. 1986. 533 s.

MACH, M. — TOMS, M.: Teorie socialistické rozšířené reprodukce. Praha—Bratislava, SNTL—ALFA 1986. 278 s.

MAURER, L.: Úloha národných výborů při rozvoji služeb obyvatelstvu. Praha, Svoboda 1986. 320 s.

MELICHER, A. — PROCHÁZKA, M.: Plánovitě riadenie zahraničného obchodu ČSSR. Bratislava, ALFA 1986. 336 s.

Mechanismus štátnomonopolistického kapitalizmu a jeho protirečenia. Bratislava, Pravda 1986. 352 s.

František Brunner

POKYNY PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, Fučíkova 10, 811 02 Bratislava. Články majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. Ku každému článku pripraví autori resumé v rozsahu najviac 15 riadkov. Časopis uvádza resumé v ruskom a anglickom jazyku. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je 20 strojom písaných strán, hodnotiacich recenzií (podľa rozsahu knihy) 4–7 strán, informatívnych recenzií 1–2 strany, správ 3–5 strán. Redakcia neprijíma rukopisy v kópiách bez originálu, ani texty získané rozmnožovacou technikou. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, čísloujú sa poradovým číslom v texte a prikladajú sa súhrne za článok. Takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 010197 – Bibliografické citace. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska a tituly; dostane niekoľko separátnych výtlačkov svojho príspevku.

Autori článkov: doc. Ing. VLACHYNSKÝ, Karol, CSc., Vysoká škola ekonomická, Palisády 24, 832 20 Bratislava – Ing. KREJČÍ, Igor, Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava – Ing. RUSMICH, Ladislav, CSc., Ústřední ústav národohospodářského výzkumu, nám. Hrdinů 4/1635, 140 96 Praha 4 – Nusle – doc. Ing. NIKL, Miroslav, CSc., Ekonomický ústav ČSAV, Politických vězňů 7, 111 73 Praha 1 – doc. Ing. ŠIBL, Drahoš, CSc., Vysoká škola ekonomická, Odbojárov 10, 832 20 Bratislava.

Z OBSAHU EKONOMICKÉHO ČASOPISU číslo 1/36/1988

- LÉROVÁ, Irena: Bydlení jako faktor sociálně ekonomického rozvoje
 IŠA, Jan: Ekonomická „filozofia“ súčasného konzervatizmu
 HORČICOVÁ, Milena: Východiska směřitelnosti měn socialistických států
 KUDERA, Jiří — MANDA, Petr: Prostorové aspekty základního ekonomického zákona socialismu
 ŠVANTNEROVÁ, Jiřina: Vývoj efektivity v SSR
 MIKELKA, Eduard: Zmeny vo vývoji ekonomiky Švédska v rokoch 1970—1985

**Z OBSAHU časopisu Ekonomického ústavu ČSAV
 POLITICKÁ EKONOMIE číslo 1/36/1988**

- KLUSOŇ, Václav: Obecná a zvláštní pravidla v řízení ekonomiky
 MALÝ, Václav — HERC, Svatopluk: Příspěvek k pojetí systému plánovitého řízení v období intenzifikace
 ŠTĚPÁNEK, Vít: Vývozní účinnost výrobních faktorů čs. průmyslu
 KÁRÁSZ, Pavol: Pôsobenie štruktúrnych a technologických zmien na vývoj výrobnjej spotreby
 RUSMICH, Ladislav: Zákon hodnoty v podmínkách přestavby socialistických ekonomických vztahů
 MACHOVÁ, Dušana: Odraz poměru nabídky a poptávky v cenách
 CHOULÍK, Petr: Společenské a podnikové zájmy
 ŠTASTNÁ, Lenka: Prognózy vývoje světové energetiky
 FARSKÝ, Miroslav — PROCHÁZKA, Jan: Identifikace a měření užité hodnoty energetických zdrojů
 DUFALA, Václav: Vojensko-ekonomická spolupráce kapitalistických zemí

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník 35, 1987, č. 12. — Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Hlavný redaktor Egon Hlavatý, výkonná redaktorka Zora Komínková, redaktorka Katarína Rybanská, tajomníčka redakcie Naďa Proksová. Vytlačili: Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Ružomberok. — Registračná značka F 7021. — Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS-UED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 813 81 Bratislava. Celoročné predplatné Kčs 96,—, jednotlivé čísla Kčs 8,—.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 6, 817 64 Bratislava, Czechoslovakia. For all other countries distribution rights are held by KUBON and SAGNER, Inhaber Otto Sagner, Postfach 34 01 08, D-8000 München 34, West Germany.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1987